

Ára: 1150 Ft

POLITIKATÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

múltunk

2021 | 2

ember és környezet • erdészet • fürdőélet • munkás természetjárók • herendi porcelán • Erdős Pál • nemzeti posztmodern

közéleti és politikai események • 1945-1946 • a második világháború • a szovjet megszállás • a német megszállás • a magyarországi zsidók sorsa • a magyarországi zsidók sorsa

2021 | 5

A Politikatörténeti Intézet folyóirata a **Napvilág Kiadó** gondozásában jelenik meg, és a kiadó honlapján kedvezményesen kapható, valamint szintén kedvezményesen előfizethető!

www.napvilagkiado.eu

MÚLTUNK 2021/2. szám

EMBER ÉS KÖRNYEZET

Bodovics Éva: Az elmúlt huszonöt év környezettörténete az *Environment and History* és az *Environmental History* fényében

Katona Csaba: A természet mint vonzerő a 19. századi balatoni fürdőéletben

Balogh Róbert–Homor Péter: A „másodlagos természet” formálódása az erdészettörténet tükrében. Jogi kategóriák, professzionalizáció és tájtalakítás kapcsolata Magyarországon Trianon előtt és után

Kormány Ákos: A munkás természetjárók és a polgári világ kapcsolata a Horthy-korszakban

Tanulmányok

Szűts István Gergely: Kapcsolatok-hálózatok. Küzdelem egy vállalkozásért az 1920-as években

Forrás

Vasas Géza: Fejezetek egy világvándor életéből. Erdős Pál és a magyar revízió ügye 1934-ben

Szemle

Papp István: A nemzeti posztmodern
Marczinka Csaba: Egy per rekonstrukciója és az impériumváltás logikája

Takács Róbert: Magyarország és a hidegháború – rendszerszemléletben

10

Mozgó világ

2021/10

2021/10

Huxit: Ara-Kovács Attilával, Magyar Bálinttal, Farkas Zoltánnal és Sz. Bíró Zoltánnal Szénási Sándor beszélget • Beck Fanni és Nyíri Pál tanulmánya a bevándorlásról • Mádi Mária naplója • Háy János regényrészlete • Pál Monika Éva esszéje a gasztrosovinizmusról • Csepeli György és Radnóti Sándor búcsúzik Vitányi Ivántól

Almási Miklós • Csengery Kristóf • Dalos György • Gárdonyi László • G. István László • Hargitai Miklós • Kántor Zolt • Kőrösi Imre • László Ferenc • Mélyi József • Odze György • Parászka Boróka • Pető Iván • Stuber Andrea • Tábori Zoltán • Vadas József • Végl László

Mozgó világ

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ* folyóirat kiadását! **Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A-Z

ALMÁSI MIKLÓS 1932-ben született Budapesten. Esztéta, filozófus, az MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas. Legutóbbi könyve: *Közeli jövőnk és a távoli jelen. A digitális társadalom kritikája* (2021).

BECK FANNI 1989-ben született Budapesten. A CEU szociológia és szociálandropológia doktorandusza, kutatása a letelepedési kötvény programon keresztül érkező kínai migrációra fókuszál.

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

G. ISTVÁN LÁSZLÓ 1972-ben született Budapesten. Költő, műfordító, tanár. Legutóbbi könyve: *Földabrosz* (2018).

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásaig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

HÁY JÁNOS 1960-ban született Vámosmikolán. Író, költő, illusztrátor. Legutóbbi kötete: *Mamikám* (2021).

KÁNTOR ZSOLT 1958-ban született Debrecenben. Költő, szerkesztő, pedagógus. Legutóbbi könyve: *Cseng-bong a műgond* (2017).

KŐRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

LÁSZLÓ FERENC 1976-ban született Budapesten. Történész, kritikus. A Magyar Narancs belső munkatársa, a Revizor kritikai portál szerkesztője.

MÉLYI JÓZSEF 1967-ben született Budapesten. Művészettörténész, közgazdász. A Magyar Képzőművészeti Egyetem tanára.

NYÍRI PÁL 1972-ben született Budapesten. Antropológus, az Amszterdami Szabadegyetem tanára. Legutóbbi könyve: *Reporting for China; How Chinese Journalists Work with the World* (2017).

ODZE GYÖRGY 1949-ben született Budapesten. Író, műfordító. Legutóbbi könyve: *Tűzdráma a fedélzeten* (2020).

PÁL MONIKA ÉVA Budapesten született 1970-ben. Politológus, a Tomori Pál Főiskola tanára.

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RADNÓTI SÁNDOR 1946-ban született Budapesten. Esztéta, kritikus, filozófus, irodalomtörténész. Professor emeritus az ELTE-n. Legutóbbi könyve: *Sosem fogok memoárt írni* (2019).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplói. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

SZÉNÁSI SÁNDOR 1953-ban született Hódmezővásárhelyen. Újságíró, a Klubrádió munkatársa. Legutóbbi könyve: *Szabadság, elvtársak* (2020).

TÁBORI ZOLTÁN 1955-ben született Nagykanizsán. Író, szociográfus, műfordító. 1989 és 2015 között a *Mozgó Világ* olvasószerkesztője. Legutóbbi könyve: *Restart* (L. A. Camper néven, 2018).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Temetetlen múltunk* (2019).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Rajcsk Attila munkái. Az illusztrációt készítette: Borsos Mihály. Az illusztráció tulajdonosa: Kunst Konsult Kft., az Art Salon Társsalgó Galéria működtetője.

KÉZRE

MOL + HYGI
Fluid
Disinfectant liquid

- + Antibacterial
- + Antiviral
- + Antifungal
- + With glycerin

MOL + HYGI
Fluid
Fertőtlenítő folyadék

- + Antibakteriális
- + Vírusölő hatású
- + Gombaölő hatású
- + Glicerinnel

200 ml e

MOL **EGYMÁSÉRT**

MOST A TÖRŐDÉS HAJT
MÁR ELÉRHETŐ A MOL HYGI KÉZFERTŐTLENÍTŐ,
HOGY EGYÜTT GONDOSKODHASSUNK A BIZTONSÁGRÓL

2020. április 20-tól a termékkészlet erejéig. #torodeshajt #egymasert

- Szénási Sándor 3 Huxit: élet-halál kérdés – *Beszélgetés Ara-Kovács Attilával, Magyar Bálinttal, Farkas Zoltánnal és Sz. Bíró Zoltánnal*
- Beck Fanni – Nyíri Pál 23 „Mi szeretjük Orbánt, mert nem enged be mindenféle jöttmentet” *Tanulmány*
- Gárdonyi László 37 Variációk motívumokra – *Rajcsók Attila* szobrai
Mádi Mária 45 Budapest, elsötétítés – *Napló*
G. István László 55 Egy álom helyén, A másságról, Elmozdulás, Utóízek *Versek*
- Kántor Zsolt 57 Tükör által, homályosan, A tenger egy szép özvegy *Versek*
Háy János 58 Színek és hangok *Regényrészlet*
Tábori Zoltán 65 Bolhapiac *Jegyzetek*
Odze György 71 Mancsi, Bandi, Zolika *Novella*
Pál Monika Éva 75 Gasztrosovinizmus pandémia idején *Esszé*

Hónapló

- Dalos György 81 Okospadon
Hargitai Miklós 84 Norvég kaland
Végel László 87 Lobognak a zászlók a földrengés előtti csendben, de a földrengés elmarad
Parászka Boróka 90 Vészfék

-ról-, ről

- Almási Miklós 94 Hogyan született az első szabadság-alkotmány?
Pető Iván 97 Mussolini fél élete
Kőríz Imre 101 Életmű épül
Csepeli György 106 Pisti 2.0
Csengery Kristóf 109 Abszolút és viszonylagos
Stuber Andrea 112 Kész borbélyház
Mélyi József 115 Katz és Richter Magyarországon
Vadas József 118 Vécék a múzeumban
László Ferenc 123 Desszert a szemnek

-
- Csepeli György 126 Res publica abscondita
Radnóti Sándor 127 Vitányi Iván emlékezetére

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára hét éven át nem változott. A hozzánk való ragaszkodást köszönjük, most azonban a lap fennmaradása és jövője érdekében arra kényszerülünk, hogy szerény áremelést hajtsunk végre. Ennek megfelelően 2021 januárjától az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj pedig 10 980 forint. Abban bízunk, hogy mindez nem rettent el lelkes olvasótáborunkat attól, hogy minket válasszon. A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.
Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

Nemzeti Kulturális Alap

a változó világra nyitott zsidóság

Új Köztársaságért
Alapítvány

LENTUS Kft.

Felcsuti Péter
Bojár Gábor
Kende Péter
Kornai András
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2021/október

negyvenhetedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőmű-vészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ugyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Huxit: élet-halál kérdés

Ara-Kovács Attilával, Magyar Bálinttal, Farkas Zoltánnal
és Sz. Bíró Zoltánnal Szénási Sándor beszélget

P. Szűcs Julianna Kedves barátaim! Bármekkora szakadás volt, úgy gondoltuk, folytatjuk a Fapados szalont, amelynek régi módja, hogy együtt vagyunk, és valamennyire élővé is tesszük. Ez a legfontosabb. A másik fontos előny, hogy némiképpen szerkesztve az anyag meg tud jelenni a *Mozgó Világban*. E kétrétűség élteti a műfajt, tizenöt éve csináljuk. Noha egy hosszú kihagyás után kezdtük el az újabb folyamatot, engedjétek meg, hogy rendhagyó módon kezdjem el a korábban bevezetett stílust és magát a Fapadost. Tegnapelőtt vesztettük el Vitányi Ivánt, aki nekem a társam volt, s a *Mozgó Világ* impresszumának tanúsága szerint meghatározó személyisége volt a lapnak és a magyar közéletnek is. Néhány passzust az ő cikkeiből olvasok fel. A *Mozgó Világban* az 1990-es rendszerváltástól kezdve tulajdonképpen a 10-es évek végéig rendszeresen megajándékozott bennünket esszékkal, írásokkal, tehát nem volt olyan nagyon nehéz dolgom ezeet előkeresni. Hadd olvassak fel kettőt. Az egyik 1991-ből való.

„Új év van, új év kezdődött mind a kormány, mind a nép, mind a pártok számára. 1991 januárjára úgy helyzet alakult ki Magyarországon. Egy: lezajlott, megtörtént a politikai rendszerváltás, megvoltak az összes választások, beült székébe az új hatalom. Megtörtént a csoda, az úgynevezett forradalom. Kettő: de minden csoda három napig tart, és

már egyre kevésbé látszik csodának. Mint többen ismerik fel, hogy csak a csúcson, a politikai hatalomban következett be valódi változás. A gazdaság, a társadalom változatlan maradt, a kultúrában pedig ellenforradalom bontakozott ki. Egyre többen mondják, hogy minden maradt a régiben, csak a személyek változtak. Három: a struktúra megmerevedése együtt jár azzal, hogy fent, a politika csúcsain sajátos patthelyzet alakult ki, az erők kölcsönösen sakkban tartják egymást. Lent viszont a nép, a lakosság, a nemzet, a társadalom, az állampolgárok, a tömegek, az emberek milliói, ki-ki használja az ízlésének megfelelő kifejezést, elfordultak a politikától, még mielőtt odafordultak volna. Négy: ez a patthelyzet nem az a patthelyzet, amiről Kádár János idejében beszéltünk. Ez mocsarat vagy inkább dágványt jelent, amelyben nem csupán tespedünk, hanem dagonyázunk, még hozzá a kormány és a nép külön-külön a saját kis ingoványában. Öt: helyzetünket képtelenségek sora jellemzi. Van nálunk karizmatikus hatalom karizma nélkül, kádárizmus Kádár nélkül, kapitalizmus kapitány nélkül, árutermelés áru nélkül, piacgazdaság piac nélkül, demokrácia démosz nélkül, politika polisz nélkül.” Ezt 1991-ben írta.

2010-ben pedig a következőt vette papírra: „Vannak ma társadalom- és politikatudósok, akik szerint a jobb- és baloldal hagyományos

megkülönböztetése idejétmúlt, abba kell hagyni. Én erre a következőt felelem, vitatkozhatunk róla, de egy dolgot tökéletes biztonsággal tudok, hogy az autoriter, abszolút uralomra törekvő jobboldal nem fikció, nem tudományos feltevés, hanem szigorú tény és egyre inkább az egész magyar valóság archimedesi pontja. Ehhez képest minden tisztességes közép-erő baloldalnak bizonyul, és vele szemben minden demokratikus erőnek közösen kell fellépnie. A közös gondolkodás és a közös cselekvés módszere a demokrácia. A kormányon lévő jobboldal azt állítja, hogy csak az egydimenziós hatalmi szerkezetben megy jól és zökkenőmentesen az átalakulás. Ez azonban csak látszateredményeket hoz, és akkor is csak rövid időre.”

Tehát az első '91 volt, a második 2010. Ezt tulajdonképpen bevezetőnek szántam.

Szénási Sándor Bevezetőül nem kívánok okoskodni, csak valahogy elsüthető az a poén, hogy szeretettel köszöntök mindenkit, és mehetünk is haza, merthogy a kormányzó politikai elit éppen most nagyon az uniós szeretetét mutatja ki, és lassan nincs olyan miniszter vagy Orbán körüli ember, aki ne mondaná, hogy mennyire fontos az unió, tehát mennyire lehetetlen a huxit. És hát maga a miniszterelnök is úgy képzelem el magát, mint az a görög ember, aki az épületeken tartja az egész házat. Ő lenne az, mondta, az utolsó, aki a legutolsó lehulló gerendáját is megtartja az uniónak, és pusztulni semmiképpen nem hagyja. Ha ez így van, akkor tényleg nincs miről beszélni. Ha viszont mégis, akkor az az első kérdés, hogy minek tekintjük ezt az örömteli eseményt.

Ara-Kovács Attila Két kérdés merül föl mindig, amikor a huxitról beszélünk. Az első úgy hangzik: valóban ki akar-e lépni Orbán Viktor az unióból, vagy sem? A másik kérdés az, hogy van-e ehhez hatalma, van-e elég ereje, befolyása, hogy ezt megtegye. Hadd foglalkozzam néhány percben az első kérdéssel. Erre a válaszom egyértelmű igen, akármi is született itt kommunikációs szinten az elmúlt időszakban, mert előtte egészen másról volt szó. Igenis, szerintem ki akar lépni, és ezt meg tudom indokolni. Amikor elkezdődött ez az folyamat, 2014-et írtunk, amikor Orbán elhatározta, hogy egy egészen más geopolitikai helyzetet lát maga körül, és ennek meg akar felelni, ki akarja használni. Ekkor jelent meg a színen Trump, ekkor jelent meg az új putyini politikának a legvéresebb része, és ekkor történt egy nagyon éles fordulat Kínában is. Ebből Orbán Viktor azt olvasta ki, hogy Európára is ilyen sors vár, hogyha nagyhatalom akar lenni, és egyetlen ember hivatott ennek a vezetésére, márpedig ő maga. Ebből kiindulva két olyan dolgot próbál megvalósítani, aminek a csődjét már látjuk, és tulajdonképpen emiatt vergődik a saját ketrecében vagy saját pályáján a miniszterelnök. Az egyik a következő: először is ismert emberré akarta magát tenni. Itt Magyarországon könnyen azt gondoljuk, hogy Orbánt már mindenki ismeri. Ebben van némi igazság, de tavalgy még nem volt így. Amikor én kikerültem Brüsszelbe, mert-hogy európai parlamenti képviselő is vagyok, egyáltalán nagyon kevesen tudták, hogy kicsoda Orbán Viktor. Miért, önök tudják, hogy ki a máltai miniszterelnök? Nem.

Tavaly ősszel, októberben viszont már nem volt olyan ember, aki ne tudta volna, hogy ki Orbán Viktor, és ne tekintette volna őt személyes ellenségének. Ezt valamilyen úton-módon akkor Orbán nem ismerte föl, továbbment és továbblépett, mégpedig abba az irányba, hogy miután ismert ember, ő legyen ennek az egész Európai Uniónak a meghatározó embere, ha nem a vezetője. Minden olyan manőver, támadás, aknamunka, amit az Európai Néppárt ellen belülről elkövetett, ezt szolgálta. Először is az volt a célja, hogy meghódítsa a Néppártot, ennek van a legnagyobb Európa parlamenti frakciója, és így az élre kerüljön. Csakhogy Európában ahhoz, hogy valaki vezető legyen, két minőség kell. Az egyik az, hogy nagy ország álljon mögötte. Donald Tusk sem lett volna az Európai Néppártnak például az elnöke, ha nem a negyvenmillió Lengyelország áll mögötte. A másik nagyon fontos kritérium pedig az, hogy középről jöjjön és a közepre tartson. Nyugat-Európa nem tolerál olyat, aki valamelyik szélsőség felé elmozdul. Az Európai Parlamentben két óriási frakció van, a jobboldali néppárt és a szocdem, meg mi. E két néppártnak van egy centruma, mindig együtt szavazunk azokban a lényeges kérdésekben, amelyek az európai értékeket és a fontos célokat érintik. A közös munkában teljes az összhang közöttünk. Orbán ezt akarta megbontani, de belebukott. A másik kérdésre – van-e neki ereje ezt meglépni, vagy pedig nincsen – kicsit később fogok válaszolni.

Szénási Sándor Akkor valóban ki akar-e lépni Orbán?

Magyar Bálint Amikor a huxit kérdéséről beszélünk, többnyire szakpolitikai vitát szoktak folytatni, ami abból a kérdésfelvetésből indul ki, hogy Magyarországnak jobb vagy rosszabb, ha bent vagy kint vagyunk. Szerintem ezek a viták teljesen feleslegesek, hiszen ha már elkezdünk erről vitatkozni, az már azt jelentheti, hogy ez egy nyitott kérdés. Pedig nem az. A szakpolitikai paradigmában lefolytatott vitának ugyanis az a mögöttes feltételezése, mintha a vitázó felek egyaránt Magyarország érdekét képviselnék, csak éppen a véleményük tér el abban, hogy azt melyik megoldás képviseli jobban. Ezzel az első kérdés az, hogy kik is a vitázó felek. Én azért nem kedvelem különösebben azt, hogy Orbánnak a friss nyilatkozataira próbálunk reagálni, mert ez olyan, mintha a váltóáramról akarnánk eldönteni, hogy melyik irányba megy. Ezzel szemben viszont az Orbán által képviselt ideológiai paneleknek nincs értékkoherenciájuk, csak a politikai funkcionalitás koherenciája fedezhető fel. Orbán inkább csak beleszolgált a levegőbe, s azt teszteli, hogy mi a tűréshatárunk egy esetleges kilépési kísérletnél. Hasonlóan, ha Orbánt miniszterelnöknek nevezük, emögött a kifejezés mögött ami a formális pozíciójára, és nem az informális szerepére utalunk, akkor akaratlanul is olyan feltételezéssel élünk mintha a célja a közjó szolgálata lenne, és ha nem tudja ezt megfelelően szolgálni, akkor éppen téved, akkor ezzel beragadunk a kormánykritikai paradigmába. Ebben a keretben pedig a korrupciós esetek is csak devianciának, nem pedig rendszerkonstituáló elemnek számítanak. Márpedig szerintem Ma-

gyarországnak ma nem kormánya van abban az értelemben, hogy az a közjót szolgálja, hanem bünszervezete, ami egészen más értékstruktúrában mozog, mint amiben egy közjót szolgáló kormány mozog. Orbán tevékenységének ikermotivációja a hatalomkoncentráció és a személyes vagyonosodás. Ha viszont egy bünszervezet áll az ország élén – ennek most ne foglalkozunk a szociológiai, antropológiai szerkezetével, amit én maffiaállamnak hívok, klánszerű fogadott politikai családi szerkezettel –, akkor annak a tevékenységét ennek a szervezett felvilágnak a gyarapodási és biztonsági érdekei határozzák meg. Ők viszont nem egyszerű rablók, hanem letelepedett rablók – az angol politológiai szaknyelv szerint stationary bandits. Nem portyázó magyarokról van szó, akik kifosztják a nyugat-európai kolostorokat, megerőszakolják az apácákat, aztán hazamennek a szajréval, hanem le akarnak telepedni, ahol a rablás és járadékoltatás stabil uralmi viszonyait kívánják maguk számára biztosítani. Ennek különböző fázisai vannak. A személyes vagyon felhalmozása, ez az első. Ezt követi a vagyon tisztára mosása, harmadrészt hogyan lehet biztosítani a rabló rendszer fenntarthatóságát, és végül pedig hogyan lehet elkerülni az államot uraló bünszervezet büntetethetőségét. Mert amikor szociológusként bünszervezetről beszélek, akkor ezt nem egy morális ítélet, hanem a hatályos büntetőjogi szabályozás alapján teszem. Az Európai Unió és Orbán viszonyában ez a meghatározó dimenzió. Persze, amiről Attila beszélt, az jogos, hogy amikor egy ország legmagasabb hatalmi pozíciójába kerül valaki,

akkor hajlandó túldimenzionálni magát, és képzeldni arról, hogy ő regionális középhatalommá, az EU-t meghatározó személyiséggé válik, de ez természetesen az EU GDP-jének kevesebb mint egy százalékával nem megy. De számára az igazi kérdés az, hogy az Európai Unióból meddig jönnek jelentős források, amelyek fölött gyakorlatilag szabadon rendelkezik. És amikor nemzeti szuverenitásról beszél, az Orbán számára csak annyit jelent, hogy ne szóljanak bele abba, hogy ő milyen autokratikus politikai viszonyokat tart fenn, illetve hogy hogyan lopja el, hogyan nyúlja le a forrásokat, hogyan transzformálja át a közpénzket magánpénzekké. Ez a program van nemzeti színekbe csomagolva. Más autokráciákban rendszerint a természeti erőforrások, az olajjővedelmek jelentik az autokráciák rendszert fenntartó anyagi bázisát. Nálunk az EU lenyúlható forrásai jelentik az autokratikus rendszer stabilitását biztosító – lenyúlható és klienseknek osztogatható – anyagi forrásokat. Egészen mostanáig az EU úgy gondolta, hogy a kormánynak adott érzékenyítő tanácsokkal kell küzdeni a korrupció ellen. Ez annyira volt életszerű, mintha orosz-lánokat akartak volna meggyőzni, hogy legyenek vegetáriánusok. Mondván, hogy mégis milyen csúnya dolog felfalni az antilopot, miután utolérted, ahelyett, hogy békésen élne az állatok békés közösségében. A kérdés Orbán számára az, hogy amikor Európa megérti az Orbán-rezsim lényegét, és a büntetethőség reális esélyként jelenik meg, akkor hogyan mentse ki magát. Mert Orbán előtt azért felrémlik annak a képe, hogy mi lett a sorsa az ilyen

autokratikus kísérletek megdöntött szereplőinek: Janukovicznak Ukrajnából, Plahotnyuknak Moldovából, Gruevszkinék pedig Észak-Macedóniából kellett menekülnie. Utóbbi kimenekítésében a magyar titkoszolgálat is rendesen részt vett. De hát Orbánnak esze ágában sincs egyedül menekülni a már kisibolt vagyon után. Neki nem az a stratégiája, hogy egy kis bőrönddel elhúzzon, és a Bahamákon vagy Belizén meghúzza magát. Ha erre kerülne sor, ő az országgal akar kilépni. Tehát, ha egészen leegyszerűsítjük a kérdést, az van, hogy amíg vannak ellopható források és nincs büntetőjogi felelősségre vonás, bent vagyunk. Amikor már nem lesznek elvonható források, de itt tényleges realitás a büntetőjogi felelősségre vonás lehetősége, akkor pedig kint akarunk lenni. És ehhez előre fel kell építeni a stratégiát. A nemzeti szuverenitás ideológiája valójában nem más, mint egy bűnszervezet büntethetlenségi igényének eufemisztikus kifejezése. Orbán számára a nemzeti szuverenitás az, hogy ő autonóm bűnöző, és ezért őt senki ne vonhassa felelősségre. Ilyen alkut lényegében autokraták internacionáléjában lehet megkötni, hogy amikor államközi üzleteket kötünk, azok egyben magánüzletek is legyenek. Nem kérdezzük egymástól, ki hogyan csapolja meg ezeket a pénzeket, és nem kérdezzük meg azt sem, hogy mit csináltak a saját embereikkel, milyen autokratikus eszközökkel tartják fönt a hatalmatokat. Orbán pedig magától értetődően nem akarja elveszteni a csaknem korlátlan hatalmát. Az európai uniós elvek szellemében pedig a szabad választások maguk után vonhatnák a büntethetőséget is. Látni lehet,

hogy számára a választás élet-halál harc kérdése, ezért manipulálja. Vagy teljhatalma van, vagy börtönben ül. Ha éppen van még mentelmi joga, akkor a családjának és a fogadott politikai családjának egy jelentős része. És nem azért, mert bárki is bosszút akar állni, hanem azért, mert a hatályos büntető törvénykönyv szerint nem végezhetnék másutt. Ha ez valós veszély, akkor előkerül a huxit. A probléma csak az, hogy a magyar társadalom nem EU-ellenes. S mivel a propagandájuk Brüsszel-ellenes nyelvezettel született meg, most kénytelenek a brüsszelezésről lefordulni, és ráfordulni a direkt EU-ellenességre. Ez olyan, mint egy az egész országra kiterjesztett OKJ-s képzés: hogyan tanul meg utálni az EU-t. Ilyenkor pedig jöhetnek a huxitulufik, hogy teszteljék az agymosás eredményességét. Érdektelen, hogy tesz-e Orbán olykor-olykor EU-s hűségnyilatkozatot, a feladat az, hogy előkészítsék a terepet arra, hogy amikor már nem tudnak Geréb- vagy trójaifalószerepben bent lenni az EU-ban, és netán menekülni kellene, akkor ne egyedül kelljen menekülniük, hanem magukkal ránthassák az egész országot. Vagyis nyilvánvaló, hogy Orbán személyes érdeke ebben az ügyben is felülírja az ország érdekét.

Szénási Sándor Nézzük ennek, ahogy szokták mondani, a külpolitikai vonatkozásait. Nem is annyira külpolitika talán, ami Oroszországot Magyarországgal vagy éppen Kínával összeköti, mondjuk, az egy-ívásúak szövetsége vagy pedig egy sajátos, inkább általunk érzett, de nem bizonyított függési rendszer, amiben eddig legalábbis az volt a

mondás, hogy sem Kínának, sem Moszkvának nem érdeke az, hogy Magyarország kívül legyen az unión, hiszen falóként csak akkor faló, hogyha belül van, kívül egyszerűen egy rakás gerenda, amire nagy szükség különösebben nincsen.

Sz. Bíró Zoltán 2010-től, ebben a most már több mint egy évtizedes periódusban, van egy érdekes pályája a magyar–orosz kapcsolatok alakulásának. Nem volt nyilvánvaló és egyszerű feladat Orbánnak Moszkva bizalmát elnyerni. Attila utalt rá, hogy 2014-től érzékeli azt a jelentős fordulatot, ami a magyar külpolitikában bekövetkezik, és ennek kétségtelenül egyik fontos eleme, hogy az oroszok épp 2013–2014 fordulóján, tehát az ukrajnai válság időszakában mennek bele a paksi üzletbe. Ne felejtjük el, hogy az elvi megállapodást 2014. január végén írják alá. Egy évvel korábban Orbán január közepén ugyanúgy ott volt Moszkvában, de akkor nem jött össze az üzlet. Azt hiszem, annak, hogy 2013 elején még elég erős az oroszok bizalmatlansága Orbánnal szemben az lehetett az oka, hogy ellenzékben folyamatosan rendkívül kritikusan nyilatkozott a putyini Oroszországról, arról az Oroszországról, amelyik akkor még nem annektált területeket, a vezető nyugati hatalmak keresték vele a kapcsolatot, és volt még némi remény arra, hogy – „történelmi türelmet” tanúsítva iránta – mégiscsak elindul a lassú demokratizálódás felé, legalábbis ezt sejtette, minden ellentmondásosságával együtt, Putyin első két elnöki ciklusa. 2013–14 fordulóján, amikor az oroszok a magyar miniszterelnök tenyerébe csaptak – bár személye-

sen nem ő írta alá a megállapodást, hanem egyik minisztere –, óriási szerepe volt annak, hogy Moszkva tudta, hogy meddig hajlandó elmenni a 2013 ősztől kibontakozó ukrajnai válságban. És azt is tudta, hogy ha messzire megy, annak következményei lesznek, és valószínűleg átmenetileg elszigetelődik, ez pedig felértékelte egy olyan EU-ország jelentőségét, amely kész vele olyan szenzitív területen is együttműködni, mint a nukleáris energetika. Ez az utóbbi definíciószerűen feltételezi a kölcsönös és hosszú távú bizalmat. Ha egy ország EU- és NATO-tagként elköteleződik ezen a felettébb érzékeny területen, az nekünk – gondolhatták Moszkvában – később hasznunkra lehet. És részben igazuk is lett. Az orbáni Magyarország az ukrajnai válság kezdetétől külön úton halad és „kibeszél”, folyamatosan bírálja a közös EU-s szankciós politikát. Azt a politikát, ami hatékony csak akkor lehet, ha egységesen képviselik. Orbán ebből a közös politikából „beszélt ki” folyamatosan, és azt hajtogatta, hogy az EU döntésével „lábba lötte magát”. Ez azt jelentette az ő és politikai társai előadásában, hogy a szankciós politika nem annyira Oroszországnak fáj, mint amennyire Európának. Megjegyzem, arányaiban is a németek viselték a legnagyobb terhet a szankciós politikának, és nem mi. Azok az adatok, amelyekkel Szijjártó szórakoztatta a magyar közönséget, nagyságrendekkel múlták felül a tényleges veszteségeket. Elég ezzel kapcsolatban a tekintélyes bécsi gazdaságkutató intézet 2015-ös kutatására utalni. Az pont egy nagyságrenddel mérte a magyar veszteségeket az alatt, mint amit a magyar külügyminiszter

terjesztett. Tehát azt állítom, hogy Oroszország számára az EU-t megosztó Magyarország kétségtelenül politikai értéket képviselt, annak ellenére is, hogy az Orbán-kormány arra soha nem szánta el magát, hogy az EU-s szankciók meghosszabbítását blokkolja. De a folyamatos „kibeszélés”, ami azt jelentette az orbáni retorikában, hogy nem kellene a szankciók, helyettük tárgyalni kell, tökéletesen megfelelt Moszkvának. Számukra ennél örömtelibb forgatókönyvet el se lehetett volna képzelni. Ráadásul ez a „tárgyaljunk, és felejtsük el a szankciókat” koncepció, már csak azért is furcsán hangzott, mert Moszkva a Krím ügyében folyamatosan, a legmagasabb szinten azt hangoztatja, hogy nincs itt semmi tárgyalnivaló, ez lezárt kérdés. Szerintük ez az ügy egyértelműen és végérvényesen eldőlt, és ha nem is ilyen kategorikusan, de közel hasonló dolgokat gondol Kelet-Ukrajnáról is. Másképpen fogalmazva: Orbán ötlete semmi mást nem jelentett volna, mint annak elfogadását, hogy egy erősebb állam a 21. század elején következmények nélkül megcsönkíthat egy szuverén államot. Egyébként máig értetlenül állok azelőtt, hogy miért töltheti el euforikus örömmel egy hatalmas kiterjedésű ország lakosságának jelentős részét, hogy sikerült újabb, nem különösebben nagy területhez jutniuk. Oroszországnak a már meglévő 17 millió négyzetkilométerhez sikerült 27 ezret szerezni, ami összterületük 0,15 százalékának felel meg. Őszintén szólva a 21. század elején ez azért kevés helyen okozna ilyen euforikus élményt. A 19. században ez még érthető lenne, de manapság? Ennek ellenére a hivatalos orosz propagandának sikerült ezt fontos és nagyon jelentős eseményként előadnia. Tehát rövidre fogva én azt gondolom, hogy Oroszország számára, ha volt jelentősége Magyarországnak, akkor ez a magyar kormány folyamatos „kibeszéléséből”, az EU iránti részleges illojalitásából fakadó jelentőség volt, és abban a pillanatban, amikor elhagynánk az Európai Uniót, és a „politika senki földjére” kerülnénk, ezt a jelentőségünket is azonnal elveszítenénk. De ami ennél is fontosabb, az az, hogy Magyarország egy ilyen lépéssel nagyon komoly kockázatoknak is kitenné magát. A „politika senki földjére” kerülés azt jelentené, hogy ugyan ezzel még nem kerülnénk Moszkva érdekövezetébe, de Oroszország befolyása nyilván nőne, már csak azért is, mert az is kérdésessé válna, hogy az Európai Unió elhagyása után megmaradunk-e NATO-tagnak. De az biztos, hogyha az Európai Uniót magunk mögött hagyjuk, akkor a „kollektív Nyugatba” való ma még meglévő mély gazdasági és politikai beágyazottságunk jelentős mértékben csökken, és közvetlen biztonságunk is kérdésessé válna. Ezen a „politika senki földjén”, ahová ebben a pillanatban kerülnénk, furcsa dolgok történhetnének. Itt azért érdemes különbséget tenni Kelet-Közép-Európa és Kelet-Európa között. Az utóbbi alatt értve a posztszovjet térség európai részét, tehát a balti államokat, továbbá Ukrajnát, Belaruszt és Moldovát. Persze jelentős különbség van az utóbbi három és a balti államok helyzete között is, ha másért nem, azért, mert a balti államok EU- és NATO-tagok, míg a másik három szovjet utódállam nem. Épp Ukrajna és Belorusz példája mu-

tatja, hogy velük – nem EU- és nem NATO-tagként – mi tehető meg. De hasonló riasztó példát a Balkánról is fel lehet hozni. 2016 októberére szeretnék emlékeztetni, amikor az orosz katonai hírszerzés bizonyítottan – a montenegrói főügyészség külön főügyészt bízott meg ennek az ügynek a vizsgálatával – puccskísérlettel próbálta a nyugatos kormányt megbuktatni, és helyére oroszbarát vezetést tenni. Tehát nem lehet tudni, hogy Magyarország, ha kilépne az EU-ból és a korábbiaknál jóval kiszolgáltatottabbá és sebezhetőbbé válna, mire számíthatna Moszkvától. Meglódulna-e az orosz vezetés politikai fantáziája, és tenne-e kísérletet arra, hogy Magyarországot ellenőrzése alá vonja? Nem tudjuk. Nem feltétlenül kellene ennek bekövetkeznie, de kizárni sem lehet. Nem beszélve arról, hogy egy esetleges kilépés minden olyan későbbi kormány számára, amely mögött a Nyugattal széles körű együttműködést kereső választói akarat áll, nehéz lenne az EU-ba történő visszakerülést elérni, többek között azért is, mert azt nagy valószínűséggel Moszkva a maga eszközeivel próbálná megakadályozni, de legalábbis lassítani.

Szénási Sándor Ide még visszatérünk, meg hát van egy nagyon fontos kérdés, amiről eddig nem beszéltünk, ez pedig a közhangulat, nyilván vagy legalábbis annak jelentős része és annak az uniópártisága. Farkas Zoltánt szeretném kérdezni egy olyan mondattal kapcsolatban, ami ugyan nem egy nagyon fontos szereplőtől hangzott el, Láncki úrtól tudniillik, de nem tudjuk, hogy ki mikor vagy milyen indulattal, milyen fölkerésre beszél a dolgokról. Tehát ő azt mond-

ta, hogy lassan nettó befizetők leszünk. Hát minek ott maradni? Elég világosan elárulta, hogy miért vagyunk ott tulajdonképpen, de mintha indokát adná annak, hogy ideje kilépni, mert már nem kapunk több pénzt, és lehet, hogy azt gondolják, hogy ez jól fog hangozni az uniót szerető magyarok előtt is, hogy hát vége a lóvénak.

Farkas Zoltán Szerintem az már csak látszat, hogy benne vagyunk az Európai Unióban, azóta ugyanis, hogy 2012 novemberében elkezdődött az európai és monetáris unió elmélyítése a bankunióval, az európai uniós ügyészség létrehozásával és sok más intézményi változással, gyakorlatilag semmiben nem veszünk részt. Bennragadtunk egy fura gazdasági együttműködésben, lemondva olyan előnyökről, mint amiket az európai stabilitási mechanizmus nyújt, ahonnan adott esetben, ha bajba kerülünk, érdemi támogatást kapnánk. A magyar kormány blokkolja az együttműködés kiterjesztését, és kimondatott az is, hogy a szuverenitásunkból semmi többet nem hajlandó föladni. Ha van egy olyan Európai Unió, amelyik azért küzd, hogy mélyítse az integrációt, és van egy magyar kormány, amelyik azt mondja, hogy köszönöm szépen, itt megállok, mert az én ideáltípusom a nemzetállamok Európája, ami egyébként nem létezik, akkor Magyarország már a szónak ebben a szűk értelmében most sem tagja az Európai Uniónak. Egyébként, ha igaz az a felvetés, amit szoktak mondani, és ami politológiai közhely, hogy a mostani állapotunkban nem vennének föl, akkor ez is azt jelenti, hogy már nem vagyunk

a tagja, legfeljebb virtuálisan. Hoztam én is egy idézetet Vitányi Ivántól, aki a *Küszöbemberben* ezt írta: Orbán Viktor a kötcsei beszédben kimondta, hatékonyabbnak tartja a diktatúrát a demokráciánál, azóta a gyakorlatban is ezt teszi, lépésről lépésre halad ebbe az irányba. Én még nem láttam diktatúrát az Európai Unión belül. Lehet, hogy lesz majd olyan világ, amelyben nemzetállami diktatúrák fogják alkotni az Európai Uniót, bár a történelmi tapasztalat azt mutatja, vajmi kevés esély van arra, hogy ez működőképes legyen. Vitányi tirániának vagy nagyon szellemesen felvilágosulatlan abszolutizmusnak nevezte a magyarországi viszonyokat. Az utóbbival a feudális örökség továbbélésére utal. Varga Mihály pénzügyminiszter – azért ne felejtjük el, hogy az ő módosító indítványával került be az Alaptörvénybe, hogy Magyarország fizetési eszköze a forint, amit csak kétharmaddal lehet megváltoztatni, tehát még egy kisebbségben lévő Fidesznél sincs esély arra, hogy az euróövezetbe lépjen Magyarország – azt mondta, hogy az évtized végére, amikor számításai szerint már nettó befizetői leszünk az Európai Uniónak, a tagság kérdése új nézőpontot kaphat. Mit jelent az, hogy új nézőpontot kaphat? Nagyon érdekes a helyzet, mert közben a Magyar Nemzeti Bank azt mondja, Magyarország akkor fog belépni az euróövezetbe, ha a magyar gazdaság fejlettsége eléri az uniós átlag 90 százalékát. Ez nyilván képmutatás, hiszen olyan feltételrendszert vázoltak fel, amelyet sehol senkinek nem kell teljesítenie. De a Magyar Nemzeti Bankban legalább nem gondolják, hogy az euróövezeten kívül kell

maradni. Elképzelem ezt a dicsó jövőt, hogy Magyarország ezzel a szélsebes gazdasági növekedéssel – ironizálok – eljut majd az uniós átlag 90 százalékáig. Akkor majd hirtelen valaki azt mondja, itt az idő, hogy belépünk az euróövezetbe. Majd másvalaki azt mondja, itt az idő, hogy kilépünk az Európai Unióból, mert nem éri meg, mert nem támogatást kapunk, hanem mi fogunk befizetni. Akkor most mi van? Tegyük hozzá azt a szörnyűséget, amelyet Fritz Tamás írt, hogy most már érdemben beszélni kellene arról, hogy szuverén módon lépjen ki Magyarország. Ez mérhetetlenül aggaszt, és aggaszt még valami, aminek látszólag semmi köze ehhez az egészhez. A *Mozgó Világban* írtam tavasszal, amikor kitört az első számú futballháború, és amikor a magyar kormány nem az esélyegyenlőséget, az equal playt és a sokszínűséget valló Gulácsi és Hrutka mellé állt, hanem a kirekesztő Petry Zsolt mellé, hogy szerintem ez jelzés. Adott egy népszerű téma, a labdarúgás, egy valódi konfliktus, el lehet-e fogadni a szivárványcsaládokat, ezt mind arra használják fel a vezető kormánypárti politikusok, hogy megdolgozzák a közvéleményt, igyekeznek uniósellenessé tenni. Azóta minden alkalommal, amikor a szurkolók botrányt okoznak, az a miniszterelnök, aki hisz abban, hogy a labdarúgás Magyarország nemzeti sportja, azonnal elkezd gőzerővel agitálni az Európai Unió ellen. Egyébként aznap, amikor a parlament elfogadta a családvédelminek nevezett, ámde valójában kirekesztő törvényt, hívtam P. Szűcs Juliannát, hogy ez a szakítás kezdete, mert ebben nem lesz meg egyezés Brüsszellel. Azt is mond-

tam, hogy most kezdték el igazán átformálni a közvéleményt, hogy valahogy kivezessék Magyarországot az EU-ból. Most már valóban csak egyetlenegy komoly kérdés adódik, bár szerintem ez a legkomolyabb mind közül, hogy meg lehet-e dolgozni a magyar közvéleményt, hogy kilépjünk. Itt rengeteg analógiát kínál a brexit. Voltam Londonban, láttam nagy brexítpárti tüntetést, szívesen elmondom, hogy milyen analógiákat látok, de nem akarom végérvényesen elvenni a kedveteket. Szóval szerintem még egy gazdasági uniónak a tagjai vagyunk, az Európai Uniónak mint olyannak már nem.

Szénási Sándor *Hát akkor most több kérdés van annak alapján, amit mondtatok, egyrészt mintha elindult volna egy olyan folyamat, amit Magyarország kezdeményezett, de az unió hajt végre, hogy talán tolja kifelé magából Magyarországot. Nem tudom, hogy ez valójában így történik-e, de azok a blokkolások, amelyeket most itt az unió hajt végre velünk szemben, azok mintha valami ilyesmit mutatnának. A másik ez a politikai senki földje, ez mennyire gazdasági senki földje szerintetek? A keleti nyitásról olyan nagyon sok pozitívumot nem lehet elmondani. Nyilván az, hogy nem történt semmi, az sem igaz, de hogy az uniós piacokat bármi is helyettesíteni tudná, azt én kívülállóként, laikusként nem nagyon hiszem. Tehát mit gondoltok a keleti nyitásról?*

Sz. Bíró Zoltán A keleti nyitás orosz vonatkozásáról mondanék néhány adatot nagyon röviden. Van egy hosszú periódus 2002-től 2008-ig, vagyis a globális válságig, amikor

is a két ország közti kereskedelmi forgalom nagyon jelentősen nőtt, és 2008-ban, tehát a globális válság első évében csúcsra ért. Ebben az évben a két ország közti teljes kereskedelmi forgalom értéke csaknem 14 milliárd dollár. Valójában nem az összeforgalom az igazán érdekes, hanem a magyar export alakulása. Nos, az ekkor majdnem négy milliárd dollárt tesz ki. Tízmilliárdos az importunk, mert még magasán vannak az energiaárak, és nagyon sokat vásárolunk belőle. De ami fontos, az a kivitelünk. Az viszont azóta se közelítette meg a négy milliárdos csúcst. Hiába tűnik nagyon szívélyesnek a magyar-orosz viszony, ennek a gazdasági hasznát a magyar társadalom nagy többsége semmilyen módon nem értékeli. Vagyis keleti nyitás ide, keleti nyitás oda, a Fidesz-kormánynak azóta sem sikerült a magyar kivitelt a négy milliárd közelébe emelni. Az is felettébb beszédes, hogy – szemben a kormány eredeti ígéreteivel – a paksi beruházásban a magyar részvételi arány aligha éri majd el az egyharmadot. És arról sincs szó, hogy komoly magyar üzleti expanzió valósult volna meg Oroszországban. Nyugodtan leszögezhetjük, hogy a keleti nyitás Oroszország vonatkozásában semmiféle látványos eredménnyel nem járt. Ez az állítólagos nyitás nem járt jelentős magyar üzleti sikerrel, nem húzta fel a magyar gazdaságot, nem bővítette jelentősen piacainkat, nem teremtett nagy számban új munkahelyeket. És még egy utolsó megjegyzés. Miért is kellene Oroszországhoz közelednünk? Az orosz gazdaság már jó ideje meglehetősen gyengén teljesít. Attól kezdve, hogy Moszkva 2013–14 fordulóján belekeveredett az ukraj-

nai válságba, gazdasága igencsak rosszul muzsikál. Ettől kezdve máig volt három recessziós éve, és összességében növekedésének üteme mindvégig alacsonyabb volt, mint a globális átlag. Tehát Oroszország attól kezdve, hogy beleavatkozik az ukrajnai válságba, nem felzárkózóban, hanem leszakadóban van. És egyelőre a kilátásai sem tűnnek különösebben ígéretesnek.

Farkas Zoltán Hadd fűzzek hozzá néhány adatot. Amióta a keleti nyitás tart, az Európai Unió részesedése a magyar exportból folyamatosan nő, és ezt a brexit sem tudta súlyosan visszavetni. A brexit előtt a magyar export 81 százaléka, az import 74 százaléka kötődött az Európai Unióhoz. A brexit után már csak az export 77 százaléka és az import 71 százaléka. Régebben azt szoktuk mondani, hogy a külkereskedelem kétharmada az EU-val folyik, és a többi az egyéb. Valójában az EU részesedése nagyjából a négyötöd volt, ami azért nem bagatellizálható. Egy kicsit ezzel függ össze, hogy ki lehet-e maradni az integrációból, el lehet-e menni a senki földjére. Röviden: nem. Véletlenül rábukkantam a *New York Times*ban egy 1866-os cikkre. Amikor Kossuth Lajos sereget akart toborozni, hogy majd az első adandó alkalommal nekirontunk Ausztriának, miközben Deákék már a kiegyezésen dolgoztak, a *New York Times* arra figyelmeztette Magyarországot: nagyon vigyázzon, mert ha az Ausztriával való kapcsolatait elveszíti, akkor a senki földjére kerül, és egy sokkal rosszabb hatalom érdekszférájába sodródik. Azt nem nagyon hiszem, hogy ez a sokkal rosszabb hatalom ma is ép-

pen Oroszország lenne, mint a 19. században. Viszont van egy másik tényező is. A minap volt a Nemzetközi Közgazdasági Társaság online világkongresszusa, ezen Dani Rodrik és más divatos szakértők azon elmélkedtek, hogy a világgazdaságban Kína és az Egyesült Államok ádáz versenye folyik. A legtöbb fejlődő országnak előbb-utóbb választania kell, hogy hova akar csatlakozni. Nem tudom, hogy így van-e, vagy sem. Azt viszont tudom, hogy a hangadó magyar politikusok egy része, Matolcsy Györggyel az élen, vakon keresi Kína barátságát és a Kínához való lecsatlakozás lehetőségét. De hogy ebből az következik-e, hogy Kínát látják győztesként ebben az új világgazdasági rendszerben, vagy nem, arról fogalmam nincs. Mindenesetre feltűnő, hogy olyat egyetlen kormánypartíti politikus sem mondott már tíz éve, hogy részt akar venni az Európai Unió elmélyítésében.

Ara-Kovács Attila Kínában élttem a 90-es évek elején, amikor még élt Teng Hsziao-ping, és akkor volt egy nagyon érdekes mondat: a távoli tüzeket közeli vizekkel nem lehet eloltani. Ma is igaz ez, és akármit gondolunk a jelenlegi pekingi vezetéséről, ők sem gondolják ezt másképp. Az látszik, nagyon tetszett a két nagyhatalomnak az, hogy Orbán udvarolt nekik, de nem vették egy pillanatra komolyan, ez diplomáciailag látszik. Köszönöm azt, amit a Zoli mondott, mert tulajdonképpen bevezeti a második kérdésemre a választ, azt, hogy van-e Orbánnak, lesz-e Orbánnak hatalma a kivezetésre, egyértelmű a válaszom, hogy nincs. Egyrészt Zoli erre megvála-

szolta a kérdést, gazdaságilag a dolgozó élet vagy halál kérdése. Ha bent maradunk, élet, ha kint vagyunk, halál. De én nem értek annyit a gazdasághoz, egy másik dimenziót említenék, a biztonságot. Magyarország európai uniós tagországokkal van körülvéve. Az a két ország, amelyik nem európai tag, igyekszik az Európai Unióba így vagy úgy. Lehetetlen, hogy ráadásul olyan nemzetekkel körülvéve, akik a konkurenciáink voltak történelmileg, meglépjük, és akik nagyon eminens Európa-pártiaknak mutatkoznak már évek óta, meg tudnánk ilyet lépni. Erre int egyébként az elmúlt, mondjuk, december és március vége közötti periódus, amit szerintem azok a történések, akik később ezzel a korszakkal foglalkoznak, nagyon érdekesen írhatnak meg. Tulajdonképpen Orbán Viktor decemberben azt hitte, hogy neki még mindig bérelt helye van a mérsékelt jobboldalon Európában, és éppen ezért labdába tud rúgni. Ugyanakkor én például az egyik PiS-es kollégámmal, akivel véletlenül jóban vagyok, karácsony előtt találkoztam. Beszélgettünk, mi van Magyarországon, Lengyelországban, és azt mondja, nem várom el öntől, hogy megértse, miért kell átalakítsuk a jogrendszerünket, de azt elképzelheti, hogy hogy érezzük magunkat egy csónakban tolvajokkal. Ez egy PiS-es, tehát egy jelenlegi kormánypárti, többször volt miniszter, most kint van Brüsszelben. Amikor végül is márciusig megérett Orbánban a gondolat, hogy otthagyja a néppártot, amelyik egyébként kidobta volna, ha nem hagyja ott, akkor kezdte el grümdolni a szélsőjobboldalt, hogyha előre nem tudta volna a centrális jobboldalt átalakítani,

akkor szélsőjobbról próbálja meg. Ez komoly fejtörést okozott nekünk több szempontból, egyrészt mint magyarnak, evidens, másrészt mint európainak, mi lesz a parlamenten belül, ha ez sikerül neki? Ők lesznek a harmadik legnagyobb frakció, és oda kell rájuk figyelni. És szinte kéj-jel láttuk azt a vesszőfutást, amiben először Szijjártó járta körbe Európát, utána Orbán utazgatott ki találkozóval szélsőjobboldali vezetőkkel, és akik tulajdonképpen Salvini-val az élen gyakorlatilag bohócot csináltak belőle. Jelen pillanatban szinte szimbolikusnak tekintem azt, hogy mi történt a múlt héten, másfél hete Rómában. Kimegy Orbán találomra, a pápa nem engedi be arra a bizonyos vatikáni találkozóra, és utána nem akar vele találkozni Salvini. És a magyar diplomácia belülről, tudom, ezekkel és fővesztés terhe mellett dolgozott, hogy valakit kerítsen elő, na, hát sikerült Georgia Meloni-t előkotorniuk, aki egy maroknyi fasiszta élén áll, és ő volt az egyetlen, aki Orbánnal egy lépcsőn találkozott. Szóval még szimbolikus is megvan az, hogy ez az ember, mármint Orbán és a rendszere elszigetelődött. Az előbb említettem a PiS-példát, a lengyelekre sem számíthatnak. Én érkelem, és Zolival sokszor beszéltünk az elmúlt több mint fél évben arról, hogy érzékelünk valami feszültséget a magyar–orosz kapcsolatokban, a bizalmatlanság visszatérését. Nem tudjuk, hogy mi miatt. Az is benne van, hogy ők, az oroszok számoltak azzal, hogy győz az ellenzék jövőre, vagy pedig tulajdonképpen Trump bukásával Amerikában nagyon jelentős a változás, lényegi változásról van szó a struktúrában. Trumpnak nem sikerült az intézményeket meg-

változtatni, de meg tudta zavarni a működésüket. Bidenék jelen pillanatban ezt a működést állítják helyre, és azt hiszem, hogy nagyon jól. Én nagyon-nagyon intenzíven olvasom az ottani sajtót és a belső elemzéseket, és a régi igazi nagyoknak a felelősségét látom visszaköszönni, ami engem is meglep, mert tulajdonképpen én sem hittem Bidenben. Azt hittem, hogy egy túl öreg ember szenilitással megverve stb., és talán még Trump is győzhet, le is győzheti. Aztán láttam, hogy nem erről van szó.

Magyar Bálint Szerintem kínai és amerikai párharc várható, ha húsz, harminc, negyven, vagy ötven évet nézünk. Ha Európa és Amerika szövetsége nem épül ki és nem lép magasabb szintre, akkor ezt a harcot, ezt a háborút nem tudja Kínával szemben hosszú távon megnyerni. Ez létkérdés lesz. Ez az Orbán-rezsim sorsa szempontjából döntő történet, mert az Európai Unión belüli elszigetelődés most szerencsés módon kiegészült az amerikai nyomással is. Amerika eljut oda, hogy ha Európát nem tudja szoros, cselekvőképes szövetségesként maga mellett tudni, akkor képtelen lesz egyedül megvívni ezt a harcot. Ez a jelenlegi intézményi struktúrában, amiben az EU van, nem megoldható. De visszatérve a mi helyzetünkre, világos, hogy Orbán mozgástere e globális geopolitikai konfliktus miatt szűkül, és azt látjuk, hogy a vészkijáratot keresi. Na mármost, ha megint visszatérünk ahhoz a kérdésfelvetéshez, hogy ha Orbán a politikai senki földjére kerül, az gazdaságilag fönntartható-e, előnyös-e Magyarországnak, akkor megint

öntudatlanul beragadunk abba a paradigmába ami azt feltételezi, hogy a kormányt a haza sorsa érdekli. Őt a hatalom fenntarthatósága izgatja, és ha egy potenciális huxittal gazdaságilag rosszabb helyzetbe kerülünk is, ezt hatalomtechnikailag ellensúlyozhatja, hogy már EU-s kööttségek nélkül a fizikai erőszaknak azt a szintjét gyakorolhatná szabadon, amit Belorussziában, Oroszországban gyakorolnak, és így próbálhatja meg a rendszerét stabilizálni. Az egyensúlyi helyzetek másképp néznek ki, hogyha az emberi jogok, a demokratikus intézményrendszerek működnek, vagy ha kikapcsolhatják ezeket. Miközben Orbánt nem az érdekli, hogy az országnak jó-e gazdaságilag, vagy nem, ha kilépünk az EU-ból, még most is tesz egy kísérletet arra, hogy Kelet-Európából az EU-n belül egy zsaroló blokkot építsen ki, ami biztosíthatná a büntethetlenségét. Ezért is nagy hiba volt nekünk adni az EU-s bővítési pozíciót, mert Szerbia, Ukrajna, Moldávia és Észak-Macedónia mellett kiállva félautokratikus, autokratikus rendszerek jelen állapotú csatlakozását támogatva, lehet piszkos szövetségeket kötni: kölcsönösen nem szólunk bele abba, hogy mit csinálunk otthon, de együtt majd hatékonyabban tudjuk zsarolni az EU-t. Ezt a 2004-es bővítéskor nagyon elszúrta az EU, előbb kellett volna a mélyítés és utána a bővítés. Orbán kísérlete mindenesetre veszélyes, mert igenis át lehet nevelni egy országot, és ennek kulcseleme a nyelv. Az ellenzéknek az volna a feladata, hogy a választási küzdelemben hangsúlyozza, Orbán ki akarja vinni az országot az EU-ból. És a senki földjén nem lesz semmilyen nemzeti szuverenitás,

Magyarország idegen autokraták vazallusa lesz.

Szénási Sándor De kinek a vazallusa?

Magyar Bálint Az oroszoké vagy a kínaiaké.

Szénási Sándor Hát az sem mindegy.

Magyar Bálint Magyarország számára létkérdés, hogy bent maradjunk. Orbán számára meg az a létkérdés, hogy ne legyen leültetve. Mindent el fog követni, hogy a személyes politikai mozgásterét megóvja, és rafináltan csinálja, ezért minden esetre felturbózza az EU-ellenes ideológiai átnevelést. Az ellenzék pedig még azt sem követeli teljes erővel, hogy csak népszavazással lehessen kilépni a szövetségi rendszerekből. Abban a pillanatban, mikor Orbánék elutasítják, hogy népszavazással lehessen kilépni az EU-ból, attól kezdve teljesen mindegy, hogy mit mond Orbán. Legitim módon lehet képviselni azt, hogy valójában a saját egyéni érdekei szerint akarja eldönteni, hogy kimegyünk-e, vagy nem. A kilépési folyamat elkezdése pedig szintisztán kormányügy, elkezdheti, utána a döntés erről parlamenti ügy, és még azt sem tudni, hogy kétharmados vagy feles többség kell-e hozzá. Ha megnyeri a választást, minden előfordulhat, mert négy év rohadtul sok idő. Az ellenzéknek világosan képviselnie kellene, hogy ez valójában Nyugat és Kelet, demokrácia és autokrácia harca. S nekünk demokráciában élni csak az EU-n belül van esélyünk. Ráadásul ha nyugati keresztény kul-

túrkörről, civilizációról beszélünk, akkor az az EU-n belül van és nem kívül. És akkor nem keresztényüldöző autokratákkal kell szöveteznie a világban. De hát ehhez világos, egyértelmű beszéd kéne, amelyből nem lehet kihagyni a fő cselekvőnek, egy állami bünszervezetnek a motivációit. Ha elhallgatom a motivációit, akkor gyakorlatilag indirekt propagandát csinálok neki, és vita tárgyává teszek olyan kérdést, ami nem erről szól. Az ellenzék kormánykritikai paradigmára épülő, visszafogott nyelve olyan, mintha egy erőszakos nemi közösülőről azt mondanám, hogy túltolta a huncutkodást, vagy ha egy bankrablóra, hogy a pénzfelvétel nem szakszerű módját választotta.

Szénási Sándor De a tizenegy év alatt az intenzív kampányok mellett sem sikerült átállítani az országot. Most mitől lehet?

Magyar Bálint Brüsszel-ellenes kampány volt, és nem direkt EU-ellenes.

Szénási Sándor Jó, továbbra is az a kérdés, hogy átállítható-e a magyar társadalom?

Farkas Zoltán Londonban 2019. március 29-én hatalmas brexitpárti tüntetés volt, aznap kellett volna Theresa May miniszterelnöknek kiléptetnie az Egyesült Királyságot az Európai Unióból. Előtte volt a parlamentben egy szavazásszéria, ám valamennyi kilépési variációt elutasították. Belecsöppentem Londonban egy akkora tüntetésbe, amekkorát pályám során még nem láttam. Ezek az emberek kivétel nélkül azt köve-

telték, hogy az Egyesült Királyság lépjen ki. Azonnal! – skandálták. Sokakkal beszélgettem, nagyjából össze lehet rakni a bennük kialakult képet. Nagyon sokan voltak a walesiek, akik abban a hitben demonstráltak, hogy ha az Európai Unióból kilépnek, visszanyerik a halászat szabadságát, és újra lesz acéliparuk. Homogén fehér tiltakozó csapat volt, színes bőrűt gyakorlatilag nem láttam köztük, de londonit is alig. Skótot is csak elvétve. A tüntetésre az Egyesült Királyság különböző városaiból, vidékeiről fel lehetett bringázni vagy túrázni, mozgásban volt a fél ország. Az emberek magabiztosan ismételték, hogy a brexittel visszanyerik a szuverenitásunkat. Ők fogják intézni a saját dolgaikat, minden jobb lesz. Aki látta a *Brexit: The Uncivil War* című filmet, rácsodálkozhatott, hogyan állította egy zseniális informatikus kommunikátor az ország egy részét a brexit mellé. Elment azokhoz, akikhez addig nem jutott el a politika, végigtalpalt a vesztes országrészeket, és meggyőzte az ott élőket egy érthetetlen vagy igenis nagyon sokjelentésű jelszóval – Take Back Control –, ez elég volt ahhoz, hogy az Európához ezer szállal kötődő Egyesült Királyság kilépjen. Mi a helyzet Magyarországon? A Medián nemrég azt kutatta, kik szavaznak a Fideszre, kikből áll a Fidesz bázisa. Többségében az alacsony végzettségűekből, a vidékiekből. Ők soha egy hangot nem fognak hallani Magyar Bálint maffiaállamáról. Szerintem rájuk két tényezőnek lehet hatása. Az egyik az, amire mindenki érzékeny, hogy lopnak. A másik, ha ráéreznek, hogy egzisztenciálisan veszélybe kerülhetnek. Ha az történik, ami a járvány idején, hogy

hetekre leáll néhány autógyár. Erre lehet mondani, hogy nem érkezik Kínából alkatrész. De ha a kilépés esetén minden leáll – már bocsánat, most természetesen eltúlzom a dolgokat –, azt egyből mindenki megérti. Magyarországon minden évben cirka másfél milliárd eurót kap az agrárium, ebből van a szektor szinte teljes jövedelme. Azért azt csak észreveszik, ha leáll az uniós agrártámogatás. Ráadásul azt Brüsszel közvetlenül folyósítja, még át sem folyik a magyar költségvetésen. Ezek a fő köznapi érvek az uniós tagság mellett. Egyébként nekem tetszik az az ellenzéki indítvány, hogy csak népszavazással lehessen kilépni az EU-ból. De hadd kérdezzem meg, hogy az elmúlt néhány évből ki tud felsorolni legalább kettő darab ellenzéki indítványt? Ez nem vizsgáztatás, bocsánat. Amikor a szociális népszavazás előtt Orbánék benyújtották a rezsi-csökkentéstől a gázárcsökkenésen át a nem tudom én milyen indítványokat, félévente, évente megismételve azokat, akkor ettől zengett az ország. Most, ebben az elképesztő médiamonopóliumban nincs olyan fontos ellenzéki törvényjavaslat, amely a Fidesz szavazóbázisához eljutna. Tudom, hogy erre értelmiségi körben rávágják, igenis el lehet olvasni a különböző portálokon, hogy mi történik az országban. Csakhogy az ő szavazóbázisuk nem olvassa el. Az a szörnyű benyomásom, hogy az a közel hárommillió tábor, amelyik évek óta együtt van tartva, csak nagyon lassan kopik. Márpedig a választások kimenetele azon múlik, hogy tényleg mindannyian a Fideszre fognak-e szavazni. Nekik valamit mondani kellene. Milyen eszközökkel? Az ellenzéknek a nyakába kell vennie

az országot, mint a brexit hívei tették az Egyesült Királyságban? Mind-egy, hogy ezt Jakab Péter teszi meg a Jobbik aktivistáival, akik most a legfőbb szövetségeseink, vagy Magyar Bálint jár Battonyától Nemesmedvesig. Mérhetetlenül szkeptikus vagyok. Azzal a mondandóval, hogy itt lopnak, ez maffiaállam, azokat is meg lehet győzni, akik még vakon hisznek Orbánnak. De el kell jutni hozzájuk.

Sz. Bíró Zoltán Oroszország kapcsán egy hanyatló ország sorsát rajzoltam fel, amelyik annak ellenére, hogy hanyatlóban van, három körülménynek köszönhetően egy ideig nagyon hatékonynak és nagyoknak tud mutatkozni. Egyfelől, mint az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja – néhány kivételtől eltekintve – gyakorlatilag szankcionálhatatlan. Másfelől még mindig Oroszországnál van a világ nukleáris arzenáljának majdnem fele. És végül, de nem utolsósorban, egy ideje destruktív hatalomként lép föl, és ebben a szerepben sokkal hatékonyabbnak tud mutatkozni, mintha valamilyen konstruktív cél érdekében cselekedne. Az utóbbihoz sokkal több türelemre, pénzre és egyéb erőforrásra van szükség. Ezzel szemben destruálni sokkal könnyebb, káoszt teremteni és fenntartani jóval kisebb ráfordítással is lehet. A hanyatláshoz egy apró adalék. A napokban tartották Vlagyivosztokban azt a távol-keleti gazdasági fórumot, ahová maga Putyin is elzarándokolt, de jellemző módon – és ez mutatja Oroszország mélyülő politikai és gazdasági elszigetelődését – sem a japán miniszterelnök, sem az első számú dél-koreai vezető nem jött el, holott nagyon vár-

ták őket. És nem voltak jelen a nyugati parti Amerika vezető gazdasági szereplői sem. Tehát, ami miatt ott tartják e találkozót, az semmilyen módon nem nyert visszaigazolást. Nos, ezen a fórumon több felszólaló, köztük German Gref – aki a legnagyobb orosz kereskedelmi és egyben lakossági bank, a Szberbank elnöke-vezérigazgatója, míg korábban csaknem egy évtizeden át a szövetségi kormány gazdasági minisztere volt – gyakorlatilag megkongatta a vészharangot, amikor arról beszélt, hogy húsz-huszonöt éven belül nem lesz szükség Oroszország legfontosabb exportcikkére, és egyben legjelentősebb valutaforrására, a kőolajra és a földgázra. Tehát a szénhidrogén-exporton alapuló gazdasági növekedésnek, ami egyébként már ma sem jelent gyors növekedést, belátható időn belül vége lesz. És ha Oroszország ezeket a bevételi forrásait nem tudja mással kiváltani, akkor hanyatlása csak gyorsulni fog. Sándor kérdésére visszatérve azt tudom mondani, hogy időről időre bele-belenézek és hallgatok a magyar közmédiumba, és egy ideje az a benyomásom, hogy műsoraikban Oroszország a halott ember státuszában van, tehát róla vagy jót, vagy semmit mondanak. Vagyis a kormány felügyelte médiumokból vajmi keveset lehet megtudni a tényleges oroszországi helyzetről, miközben Amerikát meg Nyugat-Európát és persze Brüsszelt folyamatosan bíráljuk. Róluk, a mi szövetségeseinkről hetet-havat össze lehet hordani, de Oroszországról egy rossz szavunk nincs. Még azt is elfogadnám, hogy ne bírálják Moszkvát, de legalább tárgyilagosan számolnának be az ottani helyzetről a közmédiák. Erre azonban hiába

várunk. Hogy meg lehet-e fordítani a jobboldali közönséget, ami most el van ragadtatva Putyintól, holott hagyományosan mindig is bizalmatlan volt a Szovjetunióval és általában az oroszokkal szemben, nem tudom. Mindenesetre azt figyelmet érdemlő teljesítménynek gondolom, hogy Orbánnak sikerült saját táborával elfogadtatnia, hogy Oroszország „jó ország”, jobb, mint a Nyugat. Persze úgy könnyű ezt megtenni, ha e közönség nagy része alig tud bármit is erről az országról.

Ara-Kovács Attila Nem magyar példákat akarok felhozni, hanem két nagy-britanniai esetet. Együtt utaztam a brexit előtt három brit kollégával, akik tulajdonképpen Faras pártiak voltak, és ők mondták azt, amit Zoli hallott a tüntetésen, nem akarják Európát, egyedül akarnak lenni, folytatni tovább a vállalkozásaikat, nekik ne mondja meg az EU, hogy mit halászhatnak, és mit nem. Mondtam, hogy jó, jó, de hát nem az EU mondja meg, hanem a természet. Hát ki fog pusztulni, és akkor miből élnek? Ó, ugyan, uram! vagy kolléga, dehogy! Hát a Jóisten ezt meg fogja oldani! Tehát ez volt az egyik történet. A másik pedig a saját történetem, többünk története, amikor a britek elhagyták a parlamentet. Nehezen búcsúztunk el tőlük a formalitás kedvéért, de megkönnyebbültünk. A britek biztonságpolitikailag mindig szembe mentek azzal, amit Európa képviselt. Mindig volt valami furcsa Thatcher-szag a levegőben, mindig volt valami, ami konfliktust idézett elő. Ez jelen pillanatban nincsen már így.

Szénási Sándor Szerintetek a jövő évi választások mennyiben hoz-

hatnak változást? Tegyük föl, hogy a legjobb forgatókönyv valósul meg, és az ellenzék a maga tarka összevisszaságában meg viszonylag kevés koncepcióval összeáll, kormányt tud alakítani. Miféle helyzet lesz ez az unió, az uniós jelenlét szempontjából? Tekintve, hogy nagyon sokan föltételezik azt, hogy Orbán természetesen úgy megy el, hogy maradni fog, tehát folyamatosan számolni kell az ő létező mélyállamával meg az ő személyének a jelenlétével, és hát egy föltételezhetően viszonylag gyengén, mert kevés eszközzel működő kormány lesz itt. Tehát mintha egyfajta kettős hatalom lenne. Ez hogyan érintheti Magyarország EU-s politikáját?

Farkas Zoltán Sokféle elképzelés van. Az egyik a teljes közjogi parlamenti puccs, bocsánat az elnevezésért, tehát az, hogy vissza kell térni a 2010 előtti állapotokhoz, mert minden, ami azóta történt, illegitim. A másik véglet, hogy nem kell azonnal olyan messzire menni, van néhány dolog, amiben közjogi változtatás nélkül is elképzelhető a fordulat, és az uniós politika ilyen. Tehát az, hogy az új kormány kezdje újraépíteni az uniós kapcsolatokat, vegyen részt az integráció elmélyítésében. Úgy gondolom, hogy ez axióma, vagy legalábbis az kellene hogy legyen. A többit majd meglátjuk. Viszont eszembe jut egy 2002-es emlék, akkor Medgyessy Péter miniszterelnök titkárságát Draskovics Tibor vezette. Amikor az Orbán-hívők már sokadszor voltak kint az utcán, azt kérdezte tőlem, hogy ez most már örökké így lesz? A jóléti rendszerváltás jelszavával megnyerték a választást, ők alakítanak kormányt,

és döbbenetben látják, hogy bár a választóik hallgattak rájuk, de van egy másik Magyarország is, amelyik ott zúgolódik az utcákon. Fogalmam nincs, hogy mi lesz ebből, mi ennek a képletnek a feloldása. Nagyon rokonszenvesek a közjogi fejtegetések, Vörös Imréé és másoké, az alaptörvény és a sarkalatos törvények illegitim mivoltáról. Ugyanakkor a Fidesz azt is megpendítette, hogy Áder után Trócsányi lesz az államfő. Egy igazi jogtudós. Majd megnézem, amikor megküzdenek egymással. Amikor az Országgyűlés feles többséggel annullálja az alaptörvényt és a sarkalatos törvényeket, akkor a köztársasági elnök nagy vidáman aláírja, mert rájön, hogy milyen igazatok van?

20

Magyar Bálint Én úgy érzem, hogy rendszerváltó kereslet van, megfelelő rendszerváltó kínálat még nincs. A kínálaton azt értem, hogy egy olyan módon összeállt csapat, akik tudatában vannak annak, hogy nincs tartalék a rendszerben, amit elherdálhatnak. Egyelőre kitolják az igazán komoly összefogás határ-idejét az előválasztás utáni időkre. Ami a jogállami átmenetet illeti, az egy nehéz kérdés, mivel az autokratikus rendszerekből való kimászás forradalmi úton szokott történni. Az Európai Unió egy ilyen típusú utat biztos nem tud elfogadni, mert akkor tolerálnia kéne a jobboldali típusú forradalmi utakat is. Hozzám Vörös Imre elképzelése áll a legközelebb, ami a két szélső pólus között helyezkedik el. Nevezetesen, hogy az alaptörvényből bizonyos passzusokat ki lehessen egyszerűen feles többséggel iktatni. De még mostanáig sem történt meg, hogy

az ellenzéki pártok fölkértek volna közösen egy jogászcsapatot, hogy letegyék e kérdés megoldására a konkrét alternatívákat. Ez tipikusan olyan kérdés, amit elég bajos nyilvánosan megvitatni. 1989-ben egy hasonlóan heterogén társaságot két hét alatt összehoztunk ellenzéki kerekasztal címén. Ne mondja nekem senki, hogy a Bajcsy-Zsilinszky Társaság meg a hol egyesülő, hol széteső kiscsapatok, szocdemek együtt az MDF-fel meg velünk, az SZDSZ-szel egymáshoz jobban illő társaság lett volna. Mégis ki lehetett nevezni Sólyom Lászlót meg Tölgyessy Pétert, hogy tárgyaljon az EKA nevében, és számítani lehetett arra, hogy az EKA közösen nyilvánuljon meg a megvitatott kérdésekben. Most pedig évek óta bizalomépítés című szó alatt olykor egymást püfölik az ellenzéki pártok, és pár perces kommunikációs előnyökre hajtanak. Ebben az a tragédia, hogy a kormányzókéességükbe vetett hitet ássák alá. Ha a kormányzókéességüket nem tudják fölmutatni a választás előtt, akkor a választók jelentős része félni fog attól a káosztól, ami jön. A káosztól és a várható erőszak-tól is. Ugyanannyira tud félni attól, hogy csak kicsivel nyerik meg a választást, mint attól, hogy elveszítik, mert a szeme előtt lebeg a Fidesz által mozgósítható fekete inges futballhuligánok képe... De nemcsak a kormányképes összefogás hiánya probléma. 2013 óta hozzászóltam ahhoz, hogy értelmiségi társaságban is hasztalan próbálok a nyelv fontosságáról beszélni. Az, hogy rendszerkritikai paradigmában mozogsz, annak van nyelvi kifejeződése. De ezt még a mi értelmiségi társaságunk is képtelen összekapcsolni. Úgy visel-

kednek, mintha a rendszerváltást meg lehetett volna a „szocialista demokrácia javítása” típusú fogalmi keretben is vívni. De ez nagyon nem így van, mert azok a kifejezések és szavak, amiket használunk, magukban hordják azt, hogy minek tekintem a másik felet. Na most, ha rendszerváltásban gondolkodok, az azt is jelenti, hogy a másik felet illegitimnek tekintem. Mert ha egy bűnözőt miniszterelnöknek, egy állami bünszervezetet meg kormány-nak nevezek, az olyan, mintha egy bankrablót tisztelt ügyfélnek hívnék. Ráadásul, akivel mi küzdünk, az 2002 óta nyíltan illegitimnek tekintik minden kritikusat és ellenfelét. Ezzel szemben a mi oldalunk párbeszédéről, konstruktív ellenzékiségről beszél, ami gyakorlatilag behódolás és beragadás a kormánykritikai paradigmába. Orbán kiiktatta a rendszerkritikus nyelvet, és az ellenzék csak azokat az agymosó nyelvi formulákat szajkózza, amivel politikai nyelvújításként Orbánék előjönnek. Megfelelő nyelv nélkül az ellenzék képtelen valódi rendszerkritikus szereplővé válni. És nagyon nincs igazad, Zoli abban, amit mondtál a rendszermegnevezésekről. Korábban te is Hann Bandit idézted. Nos, Bandiék 2017-ben felmérték, hogy a különböző rendszermegnevezésekből mit választanak az emberek. És ott a hét megnevezés között szerepelt a maffiaállam, a teljes ellenzéki és bizonytalan társaságban a legtöbben ezt választották. Budapesten 11 százalék választotta, a vidéki városban 24, a falvakban pedig 19 százalék. Ha ebből leveszed vidéken azt az 50-60 százalék fideszest, akkor az ellenzéki és bizonytalan szavazóknál is magasan vezetett.

Miért? Mert a hétköznapi életükhöz az kapcsolódott, a maffia mintázatát látta a polgármester, a helyi vállalkozó, a fideszes képviselő stb. összefonódásában, akik egy fogadott családként lerabolják, amihez csak hozzáférnek. Az erőszakosság és mohóság együtt érzékelhető ebben a kifejezésben. Ezzel szemben a mi értelmiségi társaságunk a „drága Bolgár úr” műsorában fasisztázik, miközben a rendszer természetesen nem fasiszta, és mindössze két százalék választja ezt a meghatározást. Eközben a liberális értelmiség szidja a Mari nénit, hogy nem érti. Pedig Mari néni rohadtul érti ezt. Csak az ellenzék képtelen ezen a nyelven szólni hozzá. Az ellenzéki szereplők meg csak összevissza rögtönöznek a rendszer-legitimitásnak a megkérdőjelezésére alkalmas megnevezés híján. Most például az egyik új divat, hogy feudálisnak nevezik a rendszert. Csakhogy nem az, mert a feudális rendszer legitim s nem bűnöző rendszer volt. És pont ez a vízvonal a rendszerkritikus paradigma és a kormánykritikus paradigma között, hogy ezt a rendszert, amiben élünk, ezt egy bünszervezetnek tekintem-e, mert valójában az. Nem azért, mert én gyűlölöm őket, hanem azért, mert a hatályos jogszabályok szerint bűnözők. És ha ezt a politikai elit nem hajlandó ezzel az erővel képviselni, akkor hiába sorjáz föl szegény Hadházy Ákos is naponta újabb és újabb korrupciós eseteket, mert az olyan, mint amikor egy marék gyöngyöt tartok a kezemben. Az ugyanis még nem nyaklánc, eldobom és szét hullik. Az a vékony fonal, ami összetartja a sok gyöngyöt egy nyakláncra, az a nyelv, és ezt egyszerűen képtelenek belátni. És ez a dolog azért bosz-

szantó, mert az, hogy kétharmada lett a Fidesznek '14-ben és '18-ban, csak az ellenzéken múlt. Ha most az ellenzék elveszíti a választást, melynek megnyerése lehetséges, Orbán növeli az elnyomást, növeli az egzisztenciális függőséget, és beragadunk egy au-

tokratikus rendbe. És tovább folyik majd a tehetségek elmenekülése az országból, és már egyre gyengébb intellektusú emberek kerülnek be a politikába, és maradnak ott, akik képtelenek felnőni ahhoz a feladathoz, amit el kellene látniuk.

22

Rajcsók Attila: Tál fekete csutkákkal

„Mi szeretjük Orbánt, mert nem enged be mindenféle jöttmentet”

Új kínai bevándorlók a kétszínű magyar bevándorláspolitikában

Ez a cikk a letelepedési államkötvényt ténylegesen letelepedésre használó kínai állampolgárok körében 2015 óta folyó antropológiai kutatásunk összegzése (Nyíri & Beck, 2020). A letelepedési államkötvény nagy port kavart a hazai oknyomozó újságírás világában, ahol részletesen feltárták a program kétes gazdasági és politikai vetületeit (D. Kovács 2015.; *K-Monitor*, n. d.; Nagy et al., 2016; Stubnya, 2018; Zöldi, 2017; Zöldi et al., 2018). Ezek a cikkek egyrészt olyan esetekre irányították a figyelmet, amelyekben a szervezett bűnözéssel vagy autoriter rezsimekkel való kapcsolat vagy pénzmosás gyanúja merült föl, másrészt a közvetítő cégek NER-közeli hátterét tárták föl, azt a következtetést vonva le, hogy a magyar kormány saját kegyencei gazdasági érdekeiért bocsátja áruba az Európai Unió biztonságát. A program tényleges migrációs hatása eközben nagyrészt figyelmen kívül maradt (kivételek: Neuberger, 2018; Zöldi, 2018). A tudósítások így akaratlanul is alátámasztották Rogán Antalnak, a letelepedésikötvény-üzlet eszmei atyjának érvelését, miszerint elviekben ugyan a kötvény vásárlása állandó letelepedési engedéllyel ruházta fel a befektetőt, a gyakorlatban azonban nem eredményezett valós migrációt (*A magyar letelepe-*

dési kötvényprogramról, n. d.) tehát nem mond ellent az Orbán-kormány bevándorlást elutasító attitűdjének.

A magyar migrációpolitika kétszínűsége

A Nemzeti Együttműködés Rendszere által létrehozott nativista országimázs alapja a hagyományörző, keresztény, fehér Európa, mely a liberális Nyugat önpusztító multikulturalizmusával szemben határozza meg önmagát – miközben gazdasága szinte kizárólag külföldi tőkebefektetésre, illetve az Európai Uniótól érkező támogatásra épül. A bevándorlók 2015-től fogva kaptak hangsúlyos szerepet a kormány nativizmusba oltott populizmusában. A „menekültválságot” követő időszakban a hivatalos politikai diskurzus kurzussá emelte a társadalomban azt megelőzően is erőteljesen jelen levő idegenellenességet (Sik E., 2016; *Simonovits és Bernát, 2016*) és alapjaiban formálta át az idegenekről folyó közbeszédet. Az eredetileg empátiát ébresztő „menekült” kifejezés, amely azonban a kilencvenes évektől kezdve Magyarországon inkább a nemkívánatos bevándorlót jelentette, helyet cserélt a korábban csak a kutatók által használt, eredetileg semleges „migráns” kifejezéssel: utóbbi ezáltal negatív töltetet szerzett, míg az ellenzéki közbeszéd

által preferált „menekült” visszanyerte eredeti jelentését. A nemzet vallása-kultúrája, gazdasága, jóléte és asszonyai ellen törő migráns fenyegető alakja a kormány ideológiájának főszereplőjévé vált.

Érdeemes azonban rámutatni, hogy

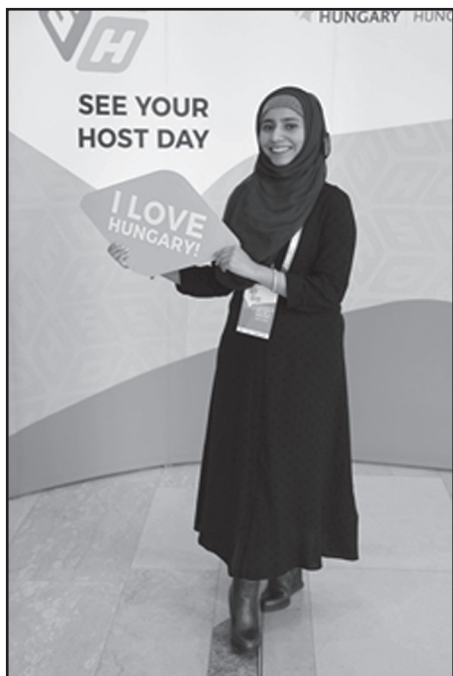
Kormányzati kampány, 2016

a hangos szólamok dacára ugyanez a kormány valósította meg a második világháború utáni legaktívabb magyar bevándorláspolitikát. A rendszerváltást követő huszonöt évben a magyar kormányok bevándorláspolitikáját a ki nem mondott, de a rendészeti szervek gyakorlatában megvalósuló elutasítás jellemezte, amely alól csak a magyar etnikumúak képeztek részleges kivételt (Tóth, 2010). Az ezt követő időszakot ezzel éles ellentétben a kimondott bevándorlásellenesség és a tényleges, bár szelektív lazítás jellemzi. A NER utóbbi tíz évében a bevándorlási paletta sosem látott változatosságot öltött: nemcsak a társadalomtól elzárt, jogaikban korlátozott, csoportosan utaztatott és elszállásolt vendégmunkások, a külföldi diákok és a kötvényprogrammal megcélzott elit migránsok száma emelkedett meredeken, hanem a viszonylag szerény befektetést igénylő vállalkozásokhoz, illetve egyéni

munkavállaláshoz kötött tartózkodási engedélyek száma is (Hargitai M., 2019.; Szabó, 2020). Ez nyilván nem független a NER-klientúra gazdasági érdekeitől – gondoljunk csak a rohamosan szaporodó thai masszázsszalonokra, amelyek egyik üzemeltetője az állami lélegeztetőgép-beszerezések egyik nagy haszonélvezője lett (Bódis, 2020; Zöldi, 2020) –, de valószínűleg nem korlátozódik azok kiszolgálására.

2017-ben a becslések szerint legalább 75 ezer, főként ukrán vendégmunkás elöl hárított el mindennemű adminisztratív akadályt a kormány a külföldi munkavállalók alkalmazására vonatkozó törvény könnyítésével: a környező nem EU-tag országokból érkező munkavállalónak ekkortól nem kellett tartózkodási engedélyt kérnie, elég volt, ha a foglalkoztató bejelenti a munkavállalót (Kálmán, 2020). Az egyetemek nemzetköziesítését és a „keleti nyitás” diplomáciai kapcsolatait egyaránt szolgáló, 2013-ban indított Stipendium Hungaricum ösztöndíj-programmal évente ötezer, az EU-n kívülről érkező fiatal számára nyitott kaput a kormány, amely szerint „a sokszínűség nem érték” (Szabó, 2020). A 2013 és 2017 között értékesített letelepedési államkötvény program pedig nagyjából 18 ezer jómódú bevándorlót juttatott állandó tartózkodási engedélyhez (hvg.hu, 2019).

A kötvényprogram kiváló példája a kormány kommunikációja és gyakorlata között feszülő ellentmondásnak: a *letelepedési* kötvény értékesítésekor a kormány ideológusai nagy igyekezettel hangsúlyozták, hogy a program nem kíván meg valós fizikai jelenlétet az országban,

Iráni Stipendium Hungaricum ösztöndíjas hallgató, 2019

vásárlói pedig nagy valószínűséggel nem fognak hazánkban letelepedni. A program lezárása után Rogán Antal kifejezetten hangsúlyozta, hogy „a kötvényvásárlók közül tudomása szerint egyetlen ember sem telepedett le az országban” (*A magyar letelepedési kötvényprogramról*, n. d.). A magyar nemzetiségű kettős állampolgárként, vendégmunkásként és diákként érkezők a kormány retorikájában szintén nem számítanak migránsnak, hiszen csak átmeneti jelleggel tartózkodnak az országban. Számos jel utal azonban arra, hogy a gyakorlatban ez az átmeneti jelleg közép-hosszú távon hajlamos állandósulni, amire érzékletes példa Székesfehérvár 4000 fős ukrán kolóniája (Hargitai M., 2019.).

A kormány retorikájával párhuzamosan az utóbbi években érkezett

migránsok zöme a statisztikákban is láthatatlanná vált. A kettős állampolgárság bevezetésével eltűnt a statisztikából az ország addigi legszámtottevőbb bevándorló csoportja, a határon túlról érkező magyarok (Örkény & Székely, 2010). Mivel sem az Idegenrendészeti Főigazgatóság, sem a Központi Statisztikai Hivatal nem közöl használható adatokat a migrációról, a vendégmunkások csakúgy, mint a külföldi diákok és a kötvényes bevándorlók papíron is rejtve maradnak, mint ahogy a kormány reményei szerint a mindennapi életben is: a munkások a városközpontoktól távol eső szegregált szállókon, a gazdag bevándorlók pedig az előkelő villanegyedekben. Minthogy azonban uniós tagállamként Magyarország köteles a migrációról adatokat szolgáltatni az EU statisztikai szervének, az Eurostatnak, ennek adataiból kiderül, hogy a Magyarországon évente kiadott tartózkodási engedélyek száma 2015 és 2019 között megháromszorozódott, ami a leggyorsabb növekedés az Unióban, és a 2019-ben kiadott engedélyek kétharmadát jövedelemszerzés, további 15 százalékát pedig tanulás céljából állították ki.

És valóban, Budapest belső kerületei már-már nyugat-európai nagyvárosokhoz hasonló sokszínűséget mutatnak, és mindenképp lényegesen sokszínűbbek, mint tíz évvel ezelőtt. A külföldi állampolgárok ingatlanvásárlásának ugrásszerű növekedésétől az állami iskolába beiratkozó külföldi tanulók számának megugrásáig számos adat tanúskodik arról, hogy az új keletű sokszínűség nem magyarázható kizárólag a kormány által is bőkezűen és nagyhangúan támogatott turizmussal.

Az új kínai bevándorlók

Különösen szembetűnő a kínai bevándorlók számának növekedése. Bár már a kilencvenes évek eleje óta élnek kínaiak nagyobb számban Magyarországon, 15 ezer fő körül ingadozó lélekszámával az ország legnépesebb „látható kisebbségét” adva, a többségi társadalom számára azonban a 2010-es évek közepéig gyakorlatilag láthatatlanok maradtak. A magyarokkal való érintkezésük nagyrészt a kereskedő-vásárló viszonyra és annak tereire, a piacra, az üzletre és a büfére korlátozódott: fogyasztóként, a kikapcsolódás, szórakozás terein alig jelentek meg (Nyíri, 1993, p. 199). Az ezredforduló táján a magyarországi kínaiak életét a pénzkeresés töltötte ki, a megkeresett pénzt pedig vagy kereskedelmi tevékenységük továbbfejlesztésére fordították, vagy hazautalták Kínába. A családi életet is a jövedelemszerzésnek rendelték alá (Nyíri, 2000): eleinte sokan Kínában hagyták házasársukat, később pedig születő gyerekeiket vagy magyar „dajka” gondjaira bízták (Pataki, 2009), vagy hazaküldték Kínába, ahol kisiskolás korukig nagyszüleik, közeli hozzátartozók nevelték őket. Mikor elérve az iskolás kort visszatértek szüleikhez, ők is szinte csak iskolából jövet-menet voltak láthatók a városban.

Amikor tehát a 2010-es évek közepén budapesti parkokban, játszótéren, strandokon, éttermekben, kávézókban egyre gyakrabban találkoztunk szórakozni, kikapcsolódni vágyó, fiatal, többségükben kisgyerekes kínai párokkal, tudtuk, hogy valami újjal állunk szemben. A hétköznap délután kisfiával a Városligetben lábtengőző kínai apuka egy

új típusú, *életmód*-központú migrációt képvisel, amelyet az Orbán-kormány aktív migrációs politikája tett lehetővé és, mint látni fogjuk, részben éppen annak idegenellenes retorikája tett vonzóvá.

A hivatalos adatok szerint a kötvényprogram keretében összesen 16 068 kínai állampolgár szerzett tartózkodási engedélyt Magyarországon. Hogy ebből hányan telepedtek le ténylegesen, illetve közülük hányan élnek még mindig Magyarországon, nem tudjuk, de valószínűleg nem túlzás abból kiindulni, hogy a kötvényprogram nagyjából megduplázta a hazánkban élő kínaiak számát. 2015-ben e letelepedők között kezdtük meg azóta is folyó antropológiai kutatásunkat. Nagyjából 25 családdal kerültünk kapcsolatba: nyolccal szorosabb viszonyt tartunk fent, aktívan részt véve családi, oktatási életükben és szabadidős tevékenységeikben; további 17 családdal, illetve egyedülálló bevándorlóval lazább viszonyt alakítottunk ki. E családok tagjaival strukturálatlan mélyinterjúkat készítettünk, és néhány alkalommal később is felvettük a kapcsolatot. A családok két különböző társadalmi háléhoz tartoznak: egyikünk a XII. és II. kerületben, illetve az azzal határos településeken (Solymár, Telki, Nagykovácsi) élő baráti körrel került kapcsolatba, míg másikunk Pest belsőbb kerületeiben (VI., VII., XIV.) kezdte meg munkáját, később kiterjesztve azt a szintén alacsonyabb árfekvésű XVI. és XX. kerületekre is.

Ez a két baráti kör lazán megfeleltethető az elmúlt negyven év rohamos gazdasági átalakulása folytán létrejött új kínai középosztály két rétegének. Mindannyian Kína met-

ropoliszaiból, Pekingből, Sanghajból vagy tartományi székhelyekről érkeztek, felsőfokú végzettségűek, és vezető beosztásban dolgoztak vagy magáncégek tulajdonosai, társtulajdonosai voltak ideköltözésük előtt¹. Mindannyiuk jellegzetes középosztálybeli életmódot folytatott a Budapestre költözés előtt is, azaz volt saját lakásuk (sokaknak több is) és autójuk, rendszeresen jártak nyaralni, és különféle költséges különórákkal pallérozták gyermekeik képességeit. De míg egy részük könnyedén fenn tudta tartani ezt az életmódot, addig mások számára ez folyamatos küzdelmet jelentett. A tehetősebbek az előbb 250, majd 300 ezer euróba kerülő letelepedési kötvény és a több tízezer eurós közvetítői díj, valamint a budapesti ingatlan kifizetése után is megtartották kínai lakásukat, a kevésbé jómódúak viszont kínai otthonuk eladásából finanszírozták ideköltözésüket. Az előbbieket számára a Kínában felhalmozott vagyon vagy a befektetésekből, üzleti tevékenységből származó jövedelem egyfajta félig visszavonult életformát tesz lehetővé, az utóbbiak körében ellenben az a jellemző, hogy a családapák kínai munkahelyén dolgozik tovább, és így támogatja felesége és gyereke(i) magyarországi életét. Ritkán ugyan, de előfordul, hogy a szülők egyike Magyarországon folytat kereső tevékenységet. Mindösszesen két családnál tapasztaltuk, hogy a szülők egyike olyan munkát végez, melyet egzisztenciális szükség indokol.

Mindez jól tükrözi az elmúlt har-

---

¹ Két kivételt kell megemlítenünk: ismerőseink között van egy egyetemi professzor, illetve egyvalaki, aki a Kínai Kommunista Párt egyik kutatóintézetében dolgozott, ő munkaviszonyát véglegesen megszakította.

minc évben a két ország globális kapitalizmusban elfoglalt helyzetében végbement drasztikus változást. Míg a kilencvenes évek családjai Magyarországról finanszírozták a kínai otthonaikban folyó reprodukív munkát – a gyermeke nevelést –, addig a letelepedési kötvénnyel érkezők a reprodukív munkát hozzák Magyarországra, amit Kínában folyó keresőtevékenységből fedeznek. Amint látni fogjuk, a gyermekek helye nemcsak magában a migrációs folyamatban változott meg, hanem a migrációs narratívákban is központi helyre került.

Az interjúk és a résztvevő megfigyelés mellett kutatásunk másik fontos forrása az online közösségi média: a Facebook és elsősorban a WeChat, amelyet szinte minden kínai használ csevegésre, információszerezésre és vásárlásra². A WeChaten a Facebookhoz hasonlóan működnek nyitott, illetve zárt csoportok, amelyekben a tagok által közzétett linkek, videók, képek és szöveges bejegyzések egymás után áramlanak, egyéb struktúra nélkül. Egyikünk több magyarországi kínai WeChat-csoportba is bekerült, és több hónapos megfigyelést végzett az itt folyó diskurzusokról. Ezek közül a két legfontosabb a *Yeshi8hao* (Éjszakai piac 8.) elnevezésű, a budapesti kínai gazdasági-társadalmi élet egyik

---

² 1,17 milliárd aktív felhasználójával (WeChat Revenue and Usage Statistics 2020) a WeChat napjaink legmeghatározóbb kínai közösségimédia-felülete, amit a kínai mobilalkalokációk svájcbicskájaként jellemeznek, mert egy platformon egyesíti a Twitter, Facebook, WhatsApp, Skype és az Apple Pay által nyújtott szolgáltatásokat, ezáltal lehetővé téve, hogy a felhasználó minden digitális tennivalóját el tudja intézni az alkalokáció elhagyása nélkül.

központját képező kőbányai Monori Center köré szerveződő közösség, amelynek jelenleg 365 tagja van, valamint a 304 tagot számláló „Otthoni oktatás tapasztalatcsere-szalon” (*Jiating jiaoyu fenxiang shalong*). Előbbi egy hírmegosztó csoport, amely ingatlanpiaci, lakásfelújítási, étkezési és szépségipari apróhirdetéseket is közöl, de több interjúalanyunk számára a Magyarországgal kapcsolatos hírek fő forrása. Részen két magyarországi kínai újság, a *Lianhebao* és az *Új Szemle*, részben a csak online formában létező *Budapest Chinatown*, illetve a kormány hivatalos Facebook-oldalának híreit továbbítja, előbbieken keresztül pedig többek között a *Telex*, a *444*, a *24.hu*, az *Origo* és az *Index* cikkeinek kínai fordításait. Az utóbbiban édesanyák vitatják meg a budapesti iskolarendszerrel kapcsolatos tapasztalataikat, túlélési stratégiáikat, közép- és hosszú távú terveiket, illetve újdonsült háziasszonyéletük kellemes és kellemetlen pillanatait.

Álom, fapados kivitelben

A migránsok általában a jobb élet reményében kelnek útra. Így van ez a kötvényes bevándorlók esetében is, ám ellentétben a kínai migráció korábbi hullámával, számukra ez nem magasabb jövedelmet, hanem élhetőbb, egészségesebb és összességében boldogabb életkörülményeket jelent. Budapest kék ege, zöld ligetei és a kínai megalopoliszokhoz képest kisvárosias hangulata egy egészségesebb, nyugodtabb élet lehetőségeként jelennek meg ismerőseink narratíváiban. A migránsok kötvénybrókerek, illetve internetes oldalak formálta elképzelésében a ráérős, „családbarát” életmód, a

város történelmi és kulturális gazdagsága, az oktatás színvonala és gyermekcentrikus jellege egy olyan „európai álmot” jelenít meg, amely az elanyagiasodott és végtelenségig versenyközpontú kínai nagyvárosi élet ellenpontjaként szolgál, és amelyben, megint csak Kínával ellentétben, az állam nem avatkozik be a polgárok magánéletébe. Mindezt a migránsok nem konkrétan Magyarországgal, hanem általában „Európával” azonosítják.

A 2008-as recessziót követően a kínai társadalom középosztályosodó rétege számos EU-tagország (Olaszország, Spanyolország, Portugália, Málta, Görögország, Írország) befektetőbevándorló-programjai közül válogathatott. A magyar kötvényprogram elsősorban viszonylagos gyorsaságával, olcsóságával és egyszerűségével tűnt ki a többi program közül, a budapesti ingatlanárak pedig fapados áron tették elérhetővé az „európai álmot”. A program sikere azonban így is elég meglepő, tekintetbe véve annak időzítését: Rogán Antal kezdeményezése pont akkor került piacra, amikor a magyar kormány a „keresztény Európa” védelmét kiáltotta ki legfontosabb feladatának a migránsok és multikulturalizmus elleni küzdelemben. Furcsának tűnhet, hogy valaki éppen azt az országot választja ki „európai álma” megvalósítására, amely lépten-nyomon a dekadensnek és önpusztítóknak bélyegzett nyugat-európai liberális demokráciákkal szemben határozza meg magát és elutasítja azok kulturális és jogi normáit. Márpedig a kínai bevándorlók romantizált Európa-képében az egyéni szabadságjogok hangsúlyos szerepet kapnak. A kormány vehe-

mens bevándorlásellenes retorikája pedig még akkor is elrettentően kéne hogy hasson a potenciális bevándorlókra, ha a gyakorlatban kevés akadállyal találkoznak.

A magyar bevándorlásikötvény-program, amíg futott, mégis több kínai bevándorlót vonzott, mint spanyol, portugál, görög és más EU-beli vetélytársai, méghozzá nemcsak olcsóságának köszönhetően. Interjúinkból kiderült, hogy sok bevándorlóban paradox módon éppen az orbáni politika bevándorlásellenessége és általános rendpártisága keltett bizalmat, hozzájárulva ahhoz, hogy az országra biztonságos lakóhelyként, egyszerűsített stabil befektetésként tekintsenek. Ezt a várakozást befolyásolhatta Magyarország és Kína köztudottan jó viszonya, amelynek eredményeképpen a kínai sajtó az országot – szemben a hanyatló, migrációval, sztrájkokkal, politikai válságokkal és gazdasági problémákkal küzdő Nyugat-Európával (Gong, Lan és Shi-Kupfer 2016) – pozitív fényben, a stabilitás afféle bezzegországaként láttatja. Interjúalanyaink azonban nem számoltak be arról, hogy ez a hivatalos barátság szerepet játszott választásukban. Többen hivatkoztak viszont arra, hogy korábbi nyugat- és dél-európai turistaútjaik során az utcán kínaiaként inzultálták őket (vagy másoktól hallottak, olvastak ilyen incidensekről), illetve arra, hogy ott túl sok a tüntetés és a sztrájk, valamint a színes bőrű és muzulmán bevándorló, ez pedig rossz hatással van a közbiztonságra. Volt, aki kiemelte, hogy éppen az utóbbiak hiánya miatt érzi Budapestet biztonságosabbnak, mint a legtöbb nyugat-európai nagyvárost. A 2020. novemberi bé-

csi terrortámadás után az általunk követett magyarországi WeChat-csoportokban egyhangúlag az az álláspont alakult ki, hogy Budapesten a menekültek alacsony száma miatt valószínűtlenek az ilyen események. Egy korábban Skóciában tanuló fiatal férfi, aki Kínában jól fizető állami munkakörben helyezkedett el, de mint mondta, a kínai kormány hazugságaitól távol, a „szabad” Európában akart letelepedni, azért választotta Magyarországot az általa

Forrás: Magyarország Kormányának hivatalos Facebook oldala

egyébként kedvelt Skócia helyett, mert itt kevesebb a fekete. A Magyarországon letelepedő középosztálybeli kínaiaknak legalábbis egy része tehát a kínaihoz képest szabadabb, „európai” életmódra vágyik, de nem kívánja megosztani azt az arra szerinte nem érdemesekkel. Elképzeléseik egybeesnek az orbáni politikáival, amely a „nemzeti középosztály” közérzetét és lelkiismeretét olyan rendelkezésekkel védi a szegények bajkeverésétől, mint a sztrájkjog korlátozása, a hajléktalanság kriminalizálása vagy az őket segítő szervezetek munkájának akadályozása.

Több interjúalanyunk meglehetősen kritikusan nyilatkozott a kínai kormány növekvő autoritarizmusáról, ugyanakkor a legtöbben támogatták a magyar kormány fellépését a menekültekkel szemben.

Szabadság, biztonság, vegytisztaság

A bevándorlásellenes retorika azonban nemcsak közbiztonsági szempontból imponál a középosztálybeli kínai bevándorlók egy részének. Álláspontjuk abban is hasonlít a kormány szólamaira, hogy az „európai kultúrát”, életformát érzik fenyegetve a bevándorlók által. Az utóbbi években több kutató figyelt fel a kínai közösségi médiában erősödő, a nyugati antiliberalizmuséra rímelő narratívára, amely a történelmi értékeiket megvédeni képtelen, *baizuo* (fehér bal) gúnynévvel illetett polkorrekt nyugati liberálisokat okolja országaik hanyatlásáért (Zhang, 2019). Ennek a narratívának van nyugatellenes nacionalista, de Nyugat-barát, kormánykritikus változata is, amely részben magyarázza Trump népszerűségét a kínai ellenzékiek körében (Li, 2021; Lin, 2020). Ebben az értelmezésben a keményen dolgozó és/vagy vagyonukkal a célország gazdaságát gyarapító kínai migránsok a liberális „migránssimogató” politika áldozataiként jelennek meg, akikkel szemben a liberálisok által dédelgetett „ingyenélő” afrikai, latin-amerikai vagy közel-keleti bevándorlók és utódaik érdemtelen előnyöket élveznek (Gan, 2020; Martin, 2020; Zhang, 2018, 2019) Ahogy az egyik Sanghajból érkezett fiatal anya fogalmazott: „Tudod, miért szeretem Orbánt? Mert nem engedett be min-

denféle jöttmentet, mert tudta, hogy akkor a jó emberek, mint mi, nem jönnének.”

Maga Orbán Viktor is valami hasonlót fogalmazott meg 2016-os évértékelő beszédében: „Az igazi menekülteket persze be fogjuk fogadni; németet, hollandot, franciát, olaszt, rémült politikusokat és újságírókat, hazájukat elhagyni kényszerülő keresztényeket, akik az otthon elvesztett Európájukat majd nálunk akarják megtalálni” (Orbán Viktor 19. évértékelő beszéde – *Miniszterelnök. Hu*, n. d.). Ez az ajánlat nemcsak a megszólított nyugat-európai polgárok egy része, de a növekvő Európán kívüli, elsősorban ázsiai középosztály azon tagjai számára is vonzó lehet, akik európai életet szeretnének maguknak – fekete és muszlim bevándorlók nélkül.

Az „európai életformát” a bevándorlóktól féltő interjúalanyainkat persze nem annyira az orbáni retorikában megjelenő nemzetféltés, mint inkább egyfajta fogyasztói aggodalom motiválja. A közel-keleti és afrikai migrációt nemcsak a bűnözéssel és terrorizmussal azonosítja sok kínai, hanem az autentikusnak tételezett európai kultúra felhígításával, beszennyezésével is. A tisztasággal kapcsolatos félelmek központi helyet foglalnak el a kínai középosztály aggodalmaiban: a levegő- és vízszennyezéstől, az élelmiszer-, gyermektápszer-, gyógyszer- és kozmetikumhamisítástól való félelmet és gyanakvást sokan a kivándorlás egyik meghatározó indokaként említik. Ugyanakkor az „eredeti kultúra” keresése, a „tisztá forráshoz” való visszatérés, az elanyagiasodott jelennel szembeállított „hagyomány” újrafelfedezése is jellemző középosztálybeli jelenség,

amely az utóbbi években valóságos „hagyománylázba” torkollott Kínában (Ludwig et al., 2020). Azonban a „hagyományos” építészet, lakberendezés és kézművesség, nem beszélve a városi középosztály számára kényelmessé tett falusi életéről, csak igen borsos áron érhető el, és a felkínált élmények „valódiságát” így is gyanakvás övezi. Így aztán nemcsak a vegytiszta környezet és élelmiszer, de a kulturális autenticitás Kínában elérhetetlen célja is Európába helyeződik és faji jegyeket ölt. Európa akkor az igazi, ha fehér. Ez egyébként a honfitársakra is vonatkozik: az olyan iskolák vagy lakónegyedek, ahol túl sok a kínai, elveszítik vonzerejüket az újonnan jöttek szemében.

Húsz évvel ezelőtt Kínában a „Nyugat” még jobbára a „fejlett tőkés országok” differenciálatlan blokkját jelentette; a kilencvenes évek végén az Európába látogató kínaiak nemritkán csalódásukat fejezték ki a felhőkarcolók hiánya miatt (Nyíri, 2014a). Azóta a tömeges turizmus, a közösségi média és a középosztálybeli fogyasztási szokások elterjesztették az „európai kultúra” (művészet, gasztronómia, történelem) ismeretét. Ezzel együtt megerősödött egy Európa-kép, mely a kontinenst – a kíméletlen verseny és korlátlan fogyasztás Amerikájával, illetve magával Kínával szemben – a kifinomultsággal és visszafogottsággal azonosítja. Ezt az Európát fedezi most föl magának a kínai középosztály, amely végre abban a helyzetben van, hogy – mint száz évvel korábban az amerikaiak – nekilásson módszeres, személyes fogyasztásának. Ahogy az európai turisták sopánkodnak az „eredeti kultúra” elvesztésén, ha nepáli falvakban vagy az afrikai szavannán

motoros-mobiltelefonos helybélieket látnak, úgy aggódnak Európa kínai fogyasztói, hogy a menekültek „elrontják” Európát. A *Vice China* című ifjúsági magazinban jelent meg egy Angliában tanuló egyetemista cikke, melyben ezt írja: „Európa valakinek a pazar nappalija; mi messziről érkezünk az illem e birodalmába, és hoztuk magunkkal a pénzünket is... Aztán egyszer csak beront egy csapat hívatlan vendég, akik mindent felforgatnak, és egyáltalán nincsenek tekintettel ránk, akik merev háttal ülünk a kanapén” (Ji, 2019).

Magyarország mint az olcsó, de autentikus európai élvezetek paradicsoma híréhez két rendkívül népszerű televíziós reality show is hozzájárult Kínában. A *Qizimen de langman luxing (Feleségek romantikus utazása)* és a *Baba qu naer? (Apa, hová megyünk?)* című sorozatok Kína leghíresebb celebeit mutatják meg nyaralás közben, állítólagos bepillantást engedve a hírességek magánéletébe. Mivel a sorozatok epizódjai egyúttal a forgatásuk helyszíneire is felhívják a figyelmet, ami az esetek többségében a turizmus megélénkülését hozza maga után, a különböző lokációk turisztikai ügynökségei egymással versengve igyekeznek eladni magukat a sorozatoknak. A külföldi helyszínek kiválasztása politikai természetű is, hiszen a helyi kínai nagykövetségnek kell jóváhagynia. A magyar kormány kiváló kapcsolatai Kínával vélhetőleg nagy szerepet játszottak abban, hogy 2018-ban Magyarország mindkét sorozatban elnyert egy-egy epizódot. Az utazási irodák kínálatában még most, három év elteltével is megvásárolható a Feleségek európai útvonala nyomán összeállított

csomag. A magyarországi epizód bemutatása után egy utazási blog így összegezte a látottakat: „Itt a legalacsonyabb árakon kóstolhatsz bele a legjobb európai életminőségbe” (Sherry Snow Pear, 2018). Az effajta impulzusok pedig nemcsak a turisták, hanem a potenciális migránsok körében is hatnak.

Budapest, a bioparadicsom

De miért akarták ezek az emberek feladni sikeresnek mondható életüket egy kínai metropoliszban, és miért pont Magyarországot választották új életük színteréül? A környezet-és étel-miszer-szennyezéstől való félelmet, a gyerekekre nehezedő iskolai nyomást és a gyilkos társadalmi versenyfutást minden válaszadónk megemlítette a Kínából való kivándorlás indoklásakor. (Egy kivételével mindegyikük a gyerekével vagy gyerekeivel érkezett.) Budapest kék ege, viszonylag nagy zöld területei és az oktatási rendszer stílusa megfelelni látszik elvárásaiknak. Beszélgetőtársaink nagyjából fele a budai villanegyedekben lakik, másik felük belvárosi lakásokat választott, sokszor a kiválasztott iskola körzete alapján. Míg páran angol nyelvű nemzetközi iskolát választottak (Kínához képest ezek olcsóbbak és kevésbé szelektívek), a legtöbben állami – jellemzően két tannyelvű – iskola mellett döntöttek. A Magyarországra költöző kínaiak „nem túlságosan gazdagok, nem túlságosan törtetőek, csupán egy csendesebb, nyugodtabb életre vágnak” – mondta egy 35 éves interjúalanyunk, Guanghua. Guanghua és barátai számára a Magyarországra költözés egy olyan életmódváltást tett lehetővé, ami Kínában kivitelezhetetlen

lett volna. Egy másik ismerősünk, a 42 éves Lily így fogalmazott:

A kínai anyák rendkívül egyszerűen gondolkoznak: a gyerekéért bármit. A gyerekedért minden áldozatot vállalnod kell. Ami azt illeti, a vágyaink tulajdonképp nagyon szerények: elfogadható élet egy elfogadható környezetben, ahol a gyerek boldog lehet. Akármilyen egyszerűen hangzik is ez, Kínában képtelenek lettünk volna megvalósítani.

A gyerekeknek a migrációs narratívában betöltött központi szerepük különösen szembeűnővé válik, ha szembeállítjuk a 90-es évek gazdasági migrációjával. Az akkori migránsok jövedelemszerzési logikája azt diktálta, hogy a gyerekeket Kínában vagy magyar dajkánál hagyják – persze azzal, hogy a megkeresett pénz az ő jövőjüket szolgálja. A kötvényes bevándorlók viszont elsősorban a gyerekek jelen idejű boldogságával motiválják döntésüket: a kínai nagyvárosok légszennyezettsége, a kétséges étel-miszer-biztonság károsan hat a gyerek testi egészségére; az iskolai versenyfutás megöli a gyermek személyiségfejlődését, és károsan hat a lelki egészségére; az anyagi javak és társadalmi státusz körül forgó mindennapok pedig a gyermek erkölcsi fejlődését mérgezik meg.

Magyarországra persze nem önmagáért, hanem a kötvényprogram olcsósága, egyszerűsége és gyorsasága révén esett a Kínát elhagyók választása, de a budapesti mindennapokban megtalálták számításukat. Ismerőseink elbeszélésében Budapest „földszintes” karaktere szinte bukolikus színekben jelenik meg: az élet nyugodtabb ritmusban hömpölyög, és az emberek a valóban fontos dol-

gokra koncentrálhatnak. Az oktatás mind a szülőkre, mind a gyerekekre lényegesen kevesebb anyagi és időbeli terhet ró, mint Kínában. Kínában ugyanis a társadalmi verseny kiéleződése odáig vezetett, hogy a nagyvárosi középosztályban már a „jó” bölcsődei helyekért is harc folyik, hiszen senki nem akar „már a rajtvonalon veszíteni”. Egy népszerű közösségi platformon előadást tartó anya, arról beszélve, hogyan sikerült lányának egy „jó” pekingi középiskolába bejutnia, kijelentette, hogy Angolból már a középiskolai felvételinél tudni kell az egyetemi felvételi anyagát, mert a középiskolában már a matematikára kell koncentrálni, nincs idő Angolt tanulni. A gyakorlatilag elvárásszámba menő, szakadatlan különórák pedig rendkívüli terhet jelentenek a középosztálybeli családok idejére és anyagi lehetőségeire. Egy felmérés szerint 2019-ben a kínai szülők összességében csaknem százmilliárd dollárt költöttek különórákra (Ni, 2021).

Ez lehet a magyarázata annak a látszólagos paradoxonnak, hogy gyermekközpontúságuk és jó anyagi körülményeik dacára a legtöbb kínai szülő állami intézménybe írta gyerekeit Magyarországon – miközben a magyar középosztály éppen azon igyekszik, hogy a „poroszos” közoktatásból alapítványi, illetve egyházi iskolákba menekítse gyermekeit (Gera, 2018). A kínai szülők magyar közoktatás iránti érdeklődése mérőben új jelenség: egészen a közelmúltig a kínai bevándorlók az angol nyelvű nemzetközi iskolákat részesítették előnyben, mivel ezekből az iskolákból biztosabb út nyílt a nyugati (elsősorban észak-amerikai és ausztrál) egyetemekre és munkaerőpiacra (Nyíri, 2014b). A magyar állami iskolák nem kimondottan látták/látják szívesen a külföldi diákokat, hiszen nem állnak rendelkezésükre az integrációhoz szükséges feltételek (Szilassy & Árendás, 2007). Azt gondolhatná az ember, hogy a hagyó-

mányos, memorizálásra épülő, tekintélyelvű állami oktatás a kínai iskolarendszerre emlékezteti a szülőket, méghozzá pontosan abban a tekintetben, amit maguk mögött kívántak hagyni (Liu-Farrer, 2016). Úgy tűnik azonban, a Magyarországra költöző szülők konkrét ismeretek hiányában feltételezik, hogy az állami rendszerben is a gyermekközpontú „európai oktatás” uralkodik, az oktatás Kínában tapasztalt elanyagiasodásával szembeni ellenérzéseik pedig felértékelik szemükben az ingyenes állami iskolarendszert.

Az első időkben a nyelvtudás hiánya is késlelteti a kiábrándulást. A gyerekek jó vásárt csináltak: ugyan egy érthetetlen nyelven kell újra el-sajátítaniuk a Kínából már részben ismert tananyagot, cserébe viszont lényegesen kevesebb időt kell iskolával, tanulással tölteniük. A magyar pedagógusok és osztályközösségek, akikkel személyes kapcsolatba kerülünk, nyitottak a kínai diákok felé: a tanárok szorgalmasnak, igyekvőnek látják a gyerekeket, osztálytársaikat pedig lenyűgözik egzotikus elektronikus kütyüik, ruháik és tanszereik, így a kínai gyerekek – Kína közbeszédbeli átértékelődésének köszönhetően – a húsz évvel ezelőttihez képest pozitív fogadtatásban részesülnek (Feischmidt & Nyíri, 2006). A megspórolt időt és pénzt pedig könnyűszerrel fordíthatják olyan különórákra, tevékenységekre – például sportra –, amelyeket a gyermek belső vágyai, egyénisége alapján választ ki magának. Ezek a különórák akár tízszer olcsóbbak, mint Kínában, és kevésbé kiélezetten versenyközpontúak: megengedik az egyénnek azt a szabadságot, hogy pusztán kedvtelésből művelje őket – a kínai szülők olvasatában.

Ám az évek múltával egyre több kétség merül fel bennük az oktatás színvonalával és az általa kirajzolt jövőképpel kapcsolatban. A szülők, akik korábban elégedetten szemléltek gyermekük gondtalan életét, növekvő aggodalommal latolgatják, hogy a versenyből való kilépés nem vezet-e hosszú távon mégis végzetes hátrányhoz gyermekeik számára nemcsak Kínában, hanem a globális lehetőségek tekintetében. Ez a növekvő ambivalencia elsősorban a kínai közösségi médiából és a hazalátogatásokból táplálkozik. Egy, a nyári szünetet Kínában töltő anyuka így fogalmazta meg aggodalmát: „Miközben az ötéves Kevin egész nap a homokozóban játszik, a kortársai odahaza már tudják a szorzótáblát. Hogy fog így versenybe szállni velük?” A WeChat kiváló felületet biztosít alaposan megszürt és kikozmetikázott párhuzamos életek szemlélésére. Angol magániskola egyenruhájában feszítő kínai gyerekek vagy akár portugál magánintézmények festői óceánparti képei folyamatosan arra készítetik a szülőket, hogy újra és újra kétségbe vonják, jól döntöttek-e, hogy Magyarországot választották. Ez meglátszik a gyerekek időbeosztásán is: strukturált tevékenységgel töltött idejük – nyelvórák, testmozgás, művészet – egyre növekvő arányban emészti fel a szabad, kötetlen tevékenységgel tölthető időt, így egyre inkább emlékeztet a Kínában hátrahagyni kívánt órarendjeikre. A különböző országos diákversenyek dobogóin – legyen szó versmondásról vagy vívásról – pedig egyre több kínai gyereket látunk.

A némettanulás növekvő népszerűsége igen figyelemreméltó fejlemény. Az angol „alaptudással” válásával inflálódott is az értéke, és szükségessé

vált még egy idegen nyelv elsajátítása. Németország regionális vezető szerepe, a magyar gazdaság német függése, a német technika reputációja Kínában és az ingyenes német felsőoktatás együttesen azt eredményezi, hogy egyre több kínai szülő most már Németországot képzei el mint gyermekeik jövőő otthonát. Mint mondják, Magyarország kiváló választás a jelen tekintetében – hiszen itt viszonylag gondtalanul fejlődhet a gyermekük testi, lelki és szellemi értelemben, de a hosszú távú jövőt – gyermekük egyetemista éveit – semmiképp sem Magyarországon képzeik el.

Az új kínai bevándorlóhullám több szempontból is tanulságos. A kétszínű magyar bevándorláspolitika 2015-ös prelúdjá a menekültek „gazdasági migránsként” való megbélyegzése és ekkénti elutasítása volt. Mint láttuk, a gyakorlat ezzel ellentétes: Magyar-

ország éppenséggel a gazdasági hasznot hajtó migrációt látja szívesen, az ellenzéki bevándorlásellenesség pedig azért célozta meg a kötvényes bevándorlókat, mert a Fidesz-kliéntúra haszonszerzésének forrását látta bennük. Kutatásunk tanulságai szerint azonban a kínaiak valóban nem gazdasági bevándorlók, és ellentétben az ellenzék által vélelmezettnek a magyar kormány Kínához dörgölözéséhez sincs sok közük. Közük van ezzel szemben azokhoz az „igazi menekültekhez”, akiket Orbán Viktor 2016-os beszédében megcélzott: az elképzelt autentikus, organikus, fehér európai álmot iránt áhítózókat, akik a világ politikai gazdaságtanának átrendeződése nyomán minden bizonnyal egyre nagyobb számban célozzák meg majd földrészünket és akinek hasznát rendszere számára a miniszterelnök korán felismerte.

Irodalom:

- A magyar letelepedési kötvényprogramról. (n. d.). Retrieved 28 August 2021, from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2018-001514_HU.html
- Bódis A. (2020, 04). Nekik jól jött a vírus: Orbán főtanácsadójának köre a lélegeztetőgép-bizniszben | Válasz Online. Válaszonline. <https://www.valaszonline.hu/2020/09/04/vereb-balazs-rahoi-zsuzsanna-fourcardinal-lelegeztetogepe/>
- D. Kovács, I. (n. d.). Letelepedési kötvény: A „jó bevándorlók” pénzt hoznak az offshore-konyhára. Átlátszó Blog. Retrieved 28 August 2021, from <https://blog.atlatszo.hu/2015/06/letelepedesi-kotveny-a-jo-bevandorlok-penz-t-hoznak-az-offshore-konyhara/>
- Feischmidt, M., & Nyíri, P. (Eds.). (2006). Nem kívánt gyerekek – Külföldi gyerekek magyar iskolákban. https://bookline.hu/product/home.action?v=Feischmidt_Margit_Nyiri_Pal_szerk_N&type=20&id=601986
- Gan, C. (2020). Discourse on Europe’s Migrant Crisis in Chinese Social Media: Recontextualising Nationalism and Defending Perceived Homogeneity. *China Report*, 56(1), 19–38. <https://doi.org/10.1177/0009445519895614>
- Gera M. (2018, Szeptember 16.). Holtig tanít. <http://magyarnarancs.hu/belpol/holtig-tanit-113265>
- Hargitai M. (2019. május 22.). Bevándorlóországot csinált Orbán Magyarországból. *Népszava*. Retrieved 28 August 2021.
- hvg.hu. (2019. Január 17). Offshore adóparadicsomokból is érkeztek letelepedési kötvényesek Magyarországra. https://hvg.hu/itthon/20190117_Offshore_adoparadicsomokbol_is_erkeztek_letelepedesi_kotvenyesek_Magyarorszagra
- Ji, C. (2019, 30). “白左”. Vice China. <http://www.vice.cn/read/i-am-not-left-or-right-i-am-chinese>.
- Kálmán A. (2020, Augusztus 11.). A képzetlen ukránokat vonzza a leginkább a magyar álmot. <https://24.hu/fn/gazdasag/2020/08/11/kulfoldi-munkavallalo-vendegmunkas-ukran/>
- K-Monitor. (n. d.). Retrieved 28 August 2021, from https://k-monitor.hu/adatbazis/cimkek/letelepedesi-kotveny-biznisz?gclid=Cj0KCQjwvaeJBhCvARIsABgTDM7H_1mydYKr05Uw_mFZkAMxtBST7gtoB7N5ijSj_gPflrEO4Kee04saAsoSEALw_wcB
- Li, L. (2021, Február 1.). An Anatomy of Trump’s Appeal to Chinese Liberals: A Conversation

- with Teng Biao. *Made in China Journal*. <https://madeinchinajournal.com/2021/02/01/anatomy-of-trumps-appeal-to-chinese-liberals-a-conversation-with-teng-biao/>
- Lin, Y. (2020). Beaconism and the Trumpian Metamorphosis of Chinese Liberal Intellectuals. *Journal of Contemporary China*, 30(127), 85–101. <https://doi.org/10.1080/10670564.2020.1766911>
- Liu-Farrer, G. (2016). Migration as Class-based Consumption: The Emigration of the Rich in Contemporary China. *The China Quarterly*, 226, 499–518. <https://doi.org/10.1017/S0305741016000333>
- Ludwig, C., Walton, L., & Wang, Y.-W. (2020). The Heritage Turn in China: The Reinvention, Dissemination and Consumption of Heritage.
- Martin, F. (2020). iPhones and “African gangs”: Everyday racism and ethno-transnational media in Melbourne’s Chinese student world. *Ethnic and Racial Studies*, 43(5), 892–910. <https://doi.org/10.1080/01419870.2018.1560110>
- Nagy, B., Ligeti, M., & Martin, J. P. (2016). In whose interest?: Shadows over the Hungarian residency bond program.
- Neuberger E. (2018. Augusztus 13.). Jó levegő, jó oktatás, kevés menekült—Ennyi elég a kötvényes kínaiaknak. *Abcug.hu*. <https://abcug.hu/jo-levego-jo-oktatas-keves-menekult-ennyi-eleg-a-kotvenyes-kinaiaknak/>
- Ni, D. (2021. Augusztus 27.). A Is for Anxiety: Tutoring Clampdown Tests China’s Parents. *Sixth Tone*. <https://www.sixthtone.com/news>
- Nyíri, P. (1993). A kínai kolónia Magyarországon. *Valóság*, [104]-109.
- Nyíri, P. (2000). Kínai történet. *Mozgó Világ*, 26(2).
- Nyíri, P. (2014a). Európa, a látnivaló: Kínai utazók a nyugati periférián. *Café Babel*, 13(47–48), 103–110.
- Nyíri, P. (2014b). Training for transnationalism: Chinese children in Hungary. *Ethnic and Racial Studies*, 37(7), 1253–1263. <https://doi.org/10.1080/01419870.2014.878029>
- Nyíri, P., & Beck, F. (2020). Europe’s New Bildungsbürger? Chinese Migrants in Search of a Pure Land. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*. <https://doi.org/10.3138/diaspora.20.3.003>
- Orbán Viktor 19. évértékelő beszéde – miniszterelnok.hu. (n. d.).
- Örkény, A., & Székely, M. (Eds.). (2010). *Az idegen Magyarország: Bevándorlók társadalmi integrációja (Alien Hungary: Social integration of immigrants)*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, ELTE Eötvös Kiadó.
- Pataki, T. (2009). Mintha az enyém lenne. *Eötvös Loránd Tudományegyetem*.
- Sherry Snow Pear. 2018. “Tanfang ‘Qizi de langman lüxing’ qujingdi, shechi de Ouzhou hai canzhe gao xingjiabi de wanfa” (“”; zhihu.com, 10 Szeptember.
- Sik E. (2016). Egy hungarikum: A morális pánikgomb. *Mozgó Világ*, 14.
- Simonovits, B., & Bernát, A. (Eds.). (2016). *The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary*. TÁRKI Social Research Institute.
- Stubnya B. (2018, December 21). 162 milliárdot hozott Fidesz-közeli cégeknek a letelepedési kötvényprogram. https://index.hu/gazdasag/2018/12/21/162_milliardot_hozott_fidesz-kozeli-cegeknek_a_letelepedesi_kotvenyprogram/
- Szabó A. (2020. November 30.). Így vált Magyarország bevándorlóországgá az elmúlt 4 évben. *Qubit*.
- Szilassy, E., & Árendás, Z. (2007). Understandings of ‘Difference’ in the Speech of Teachers Dealing with Refugee Children in Hungary. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(3), 397–418.
- Tóth, J. (2010). Lehet-e normatív a migrációs politika? In Á. Hárs & J. Tóth (Eds.), *Változó migráció, változó környezet* (pp. 193–220). MTA etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- WeChat Revenue and Usage Statistics (2020). (2017, August 9). *Business of Apps*. <https://www.businessofapps.com/data/wechat-statistics/>
- Zhang, C. (2018). Governing neoliberal authoritarian citizenship: Theorizing hukou and the changing mobility regime in China. *Citizenship Studies*, 22(8), 855–881. <https://doi.org/10.1080/13621025.2018.1531824>
- Zhang, C. (2019). Right-Wing Populist Discourse on Chinese Social Media: Identity, Otherness, and Global Imaginaries. *SSRN Electronic Journal*.
- Zöldi B. (2017, December 13.). Habony Árpádnak van egy hongkongi cége. Pont abban a szobában, ahol a kínai letelepedési kötvényesek is üzletelnek. *Direkt36*.
- Zöldi B. (2018, March 5.). Így élnek a kínai kötvényesek, akik Rogán szerint nincsenek itt. *Direkt36*.
- Zöldi B. (2020. Augusztus 27.). A kormány dicsekedett a lélegeztetőgépek vásárlásával, mégis ők kötötték a legrosszabb üzletet Kínával az egész EU-ból. *Direkt36*. <https://www.direkt36.hu/a-kormany-dicsekedett-a-lelegeztetogepek-vasarlasaval-megis-ok-kotottek-a-legrosszabb-uzletet-kinaval-az-egesz-eu-bol/>
- Zöldi B., Slejnov R., & Péter E. (2018. Szeptember 10.). Putyin gépezetének tagjai kaptak magyar papirokat Orbánék kötvényprogramjában. 444. <https://444.hu/tldr/2018/09/10/putyin-gepezetenek-tagjai-kaptak-magyar-papirokat-orbanek-kotvenyprogramjaban>

Variációk motívumokra

Rajcsók Attila szobrai

*Kell az, amit úgy hívunk,
hogy a téma igazságáról meggyőző egyelőre kétes,
de valamit ígérő variáció.*

Tandori Dezső: Blues Szép Ernőért

Rajcsók Attila művészete a variációkon alapul. Folyamatosan visszatér (vagy el sem hagyja?) kiválasztott motívumait, és új helyzetben tárja a szemlélő elé. Ilyen például az alma; ideális téma, hiszen könnyen felismerhető és egyszerre hétköznapi tárgy, kultúrtörténeti jelentőségű szimbólum és csendéletek gyakori témájaként a művészettörténet szereplője. Megjelenik egy vágódeszkán, amikor csak egy gerezd hiányzik belőle, tálban, hámozva, ahogy a héj köré tekeredik, harapásnyommal és csutkaként, óriásira nagyítva. Az egymás mellé helyezett művek kapcsolatba lépnek egymással, és a szemlélő lassan felfedezi a variációk különlegességét: a vágott felületek egyenesét, a harapásnyomok naturalisztikus barázdáltságát, a héj érzékeltetését a szobrászi tömegben. Ez mutatja legjobban, hogy itt nem tiszta plasztikáról van szó: a színek nagy szerepet játszanak az egyes felületek elkülönítésében, és így az idő érzékeltetésében: a vágásnyom ragyogó világos azonnalóság, a harapásnyom sötét, mintha az eltelt idő barnította volna meg a gyümölcs húsát.

Hasonlóan, mégis nagyon másként működik Rajcsók keze alatt az acélpánt. Hajlított, hegesztett, repetitív formaként jelenik meg, az egymás mellé rögzített elemek egyszerre ismétlődnek és változnak, hogy organikus formákba rendeződjenek. Szinte azonnal kézenfekvő párhuzamként jelenik meg a csigaház, saját magába forduló spirális képződményként, de ugyanilyen fontos elem a csanak, ez az egy fából faragott nyeles, kanálszerű meritőedény.

A puszta forma természetesen itt is variálódik: az absztrakt elemek asszociációkkal töltődnek fel, és így bölcsővé, sisakká változnak, esetleg megsokszorozódva apró csigákká, akik ellepik a kiállítóterem falát.

A szemlélő dolga, hogy végigkövesse a pántok sorozatában megjelenő átalakulást: ahogy a szögek és ívek változnak, lassan felépül a héj mint geometrikus alapforma, amit a művészi akarat hol kihangsúlyoz, hol megszakít, hozzátesz és modulál, hogy az egyedi gondolatársításnak megfelelő formát elérje.

Gárdonyi László

Rajcsók Attila: Nagy acél almacsutka

Rajcsók Attila: Almacsutka

Rajcsók Attila: Fehér gondolatmag

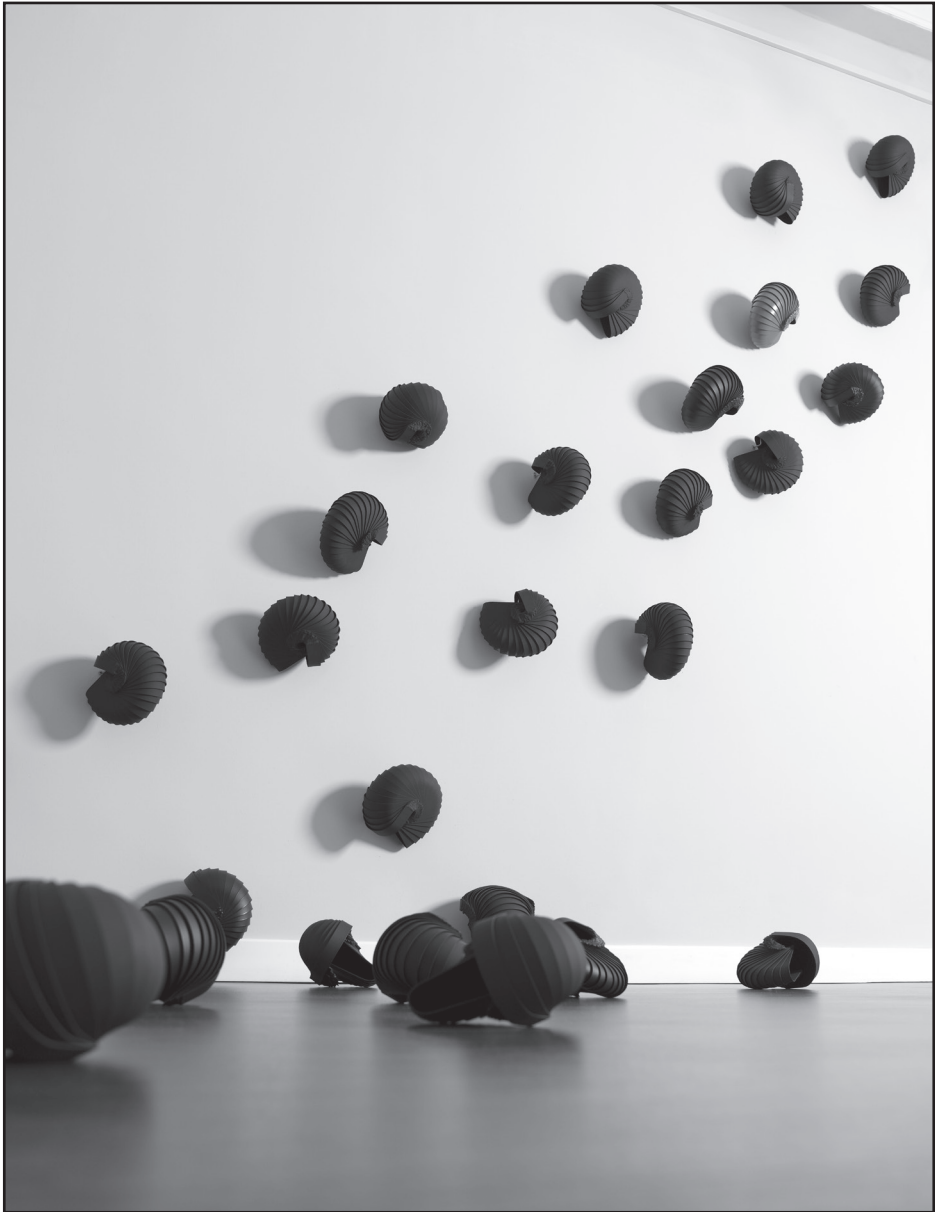
Rajcsók Attila: Csendélet

Rajcsók Attila: Fej IV.

Rajcsók Attila: Fej V.

Rajcsók Attila: Galaxis magok

Budapest, elsötétítés

Bevezető

Dr. Mádi Kiss Mária Lujza (1898. május 14. – 1970. december 4.) római katolikus röntgenorvosnő művelt, több nyelven (angolul, olaszul, franciául, németül) beszélő felső középosztálybeli hölgy volt. Még az első világháború előtt szüleivel Angliába költöztek, itt több mint tíz évet töltöttek, a University of Leedsen szerzett orvosi diplomát. Férjével, Felsőbüky Henfner Lajossal (1883–1942) csak néhány évig élt együtt, nem sokkal Hilda lányuk (1920. november 26. – 1989.) megszületése után, 1922-ben elváltak. Naplóját 1941 decemberében akkor kezdte el írni, amikor Magyarország hadat üzent az Egyesült Államoknak, és tudta, hogy amíg a háború véget nem ér, nem tud a lányához, aki 1939-ben egy amerikai olajmérnökhöz ment férjhez, kiutazni. A naplójában Hildával „beszélget”, neki meséli el, mi történt egy-egy nap vele, mit hallott, mit látott Budapesten. 1942 januárjától lakott a XII., Margaréta u. 19. sz. alatti társasházban, egy kicsiny egyszobás-fürdőszobás lakásban. Világnézetét naplója alapján könnyű megismerni: gyűlölte a nácikat, a nyilasokat, és rettegett a bolsevikoktól, Budapest ostroma idején felszabadítóként várta a Vörös Hadsereget. Talán óvatosságból, talán nyelvgyakorlás céljából is írta naplóját angolul. Így persze abban is biztos lehetett, hogy amikor a nyilas puccs után befogadta egyszobás lakásába zsidó barát-nőjét, Lakos Irént (öt Lacynak becézi a naplóban) és annak hétéves unokaöccsét, Alfrédot, ők sem fogják érteni, mikor miről mit írt éppen. Nem készült arra, nem tervezte, hogy élete kockáztatásával megpróbálja Lacyt és Frédit megmenteni. Ők ketten 1944. október 17-én délután csak úgy beállítottak hozzá, és ő befogadta, elrejtette őket. A nyilas uralom alatt egy társasházban egy hétéves kisfiút és egy felnőtt nőt hónapokig rejtegetni csak úgy volt lehetséges, ha legalább a szomszédok egy része erről nemcsak tudott, hanem még segített is neki. Egy nappal azután, hogy „vendégei” megérkeztek, szűkszavúan csak annyit jegyzett fel a naplójába, hogy szomszédai közül „Elly, Lángné, Székelyné, Bálint Klári mind csodálatosan viselkednek Lacyval és az unokaöccsével”. Amikor ők kopogtattak be hozzá, „vendégeinek” nem kellett a nappaliban a nagy tükör mögé vagy a fürdőszobában elbújni, mint más hívatlan, a zsidókkal szemben ellenséges vagy éppenséggel nyilas érzelmű szomszédai látogatásai esetén. November 8-án befogadta egy másik zsidó barát-nőjét, Tárnoky Erzsébetet is, aki maradhatott volna náluk, de hiába marasztalta, három nappal később másik rejtekhelyet keresett magának.

Dr. Mádi 1946 decemberében tudott a Pan Am egyik járatával New Yorkba elutazni, soha többé nem jött „haza” Magyarországra. Lányának, unokájának nem árulta el, mit és hogyan élt át a világháború idején Budapesten, azt sem tudták, hogy élete kockáztatásával bűjtatott két zsidót a lakásában. Ez azt is jelenti, hogy a naplóját sem mutatta meg nekik.

Hosszú évtizedekkel a halála után kereste meg a családot Lakos Alfréd azzal, hogy dr. Mádi mentette meg a nagynénje és az ő életét is. A Yad Vashem a tanúvallomása és a naplóban leírtak alapján viszonylag rövid idő alatt döntött, és 2015-ben posztumusz a Világ Igaza kitüntetéssel ismerte el embermentő tettét.

A naplót másik unokája Stephen Walton (1947) adományozta a United States Holocaust Memorial Museumnak 2013-ban.¹ Az eredetileg I.-től XVI.-ig sorszámozott, kézzel, tintával és nagyon kevés helyen ceruzával, angol és egy-két helyen magyar nyelven teleírt spirálfüzetek összesen mintegy 1700 lapot tartalmaznak.

Karsai László

1942. jan[uar] 12. hét[fe]l

46 Szombaton este Sebestyénék² voltak nálam, hogy megnézzék az új lakáso-
mat, tegnap velük ebédeltem. Általában megerőltető számomra, hogy talál-
kozzak emberekkel, de tegnap kimozdultam a hóvihar ellenére, még úgy is,
hogy nincs gumicsizmám, és ez a testmozgás életkedvvel töltött el. Meséltek
egy remek történetet egy orosz hölgyről, akinek a lánya itt ment férjhez, és
aki a baráti körükhöz tartozik. Az idős hölgy (kb. hetvenéves) Oroszországban
élt, mert a fia nem tudta elhagyni az országot. Húsz évig levelezett a lányá-
val. Amióta ez a háború kitört, Novgorod külvárosában lövészárkokban élt,
azt ette, amit a földön talált. Normális időkben angol, német, francia nyelvet
tanított. Tökéletesen megbirkózott a helyzettel, bár azelőtt úriasszony volt.
Ez a legnagyobb szerűbb az egész történetben. Novgorodban maradt, amikor a
németek elfoglalták, megkérdezte az egyik magas rangú német tisztet, hogy
írhatna-e levelet a Magyarországon élő lányának. Tolmácsként dolgozott a
németeknél addig, amíg sok nehézség után el nem tudott jönni Budapestre.
Hónapok óta nem látta a fiát, már nem is reménykedik. Nem tud semmit az
unokáiról, és úgy tűnik, nem is érdekli, mi van velük. Most itt van, dohányzik,
regényeket olvas, Magyarországról szóló könyveket akar, hogy megismerje az
országot, és nem tesz fel kérdéseket. Inkább fel van háborodva, amikor orosz
emigránsok keresik fel, és barátaikról érdeklődnek. Túl gyakran kell azt vá-
laszolni nekik, hogy meghalt, felakasztották, agyonlőtték, eltűnt stb. Egy szót
sem mesél arról, hogy ezekben az években ő miket élt át.

Február 6. péntek éjjel

[...] Egy úr, vezérkari tiszt nemrég Németországban járt, bizonyos fegy-
vergyárak tartoznak a felügyelete alá, nemrég tért vissza Berlinből, és me-
séli néhány apróságot az ottani életről. A negyven éven alattiak lelkesek, a
Führerük szinte hipnotizálja őket. A negyven évnél idősebbek nagyon pesz-
szimisták. Az élelmezési helyzet nagyon rossz (a német konyha békeidőben

¹ Levéltári jelzete: Maria Madi Diaries (2013.264.1) USHMM Archives, Washington, DC.

² Dr. Sebestyén Pál miniszteri osztályfőnök, 1940-ben a Külügyminisztérium 5. nemzetközi közjogi és szerződési osztályának vezetője volt. 1941-től 1944-ig a KÜM 4. gazdaságpolitikai osztályán a nemzetközi jogi osztályon dolgozott, többek között az 5. és 6. osztály (nemzetközi büntetőjogi és rendészeti o.) felülvizsgálatával is meg volt bízva.

sem volt valami jó), most viszont nap mint nap nagyon egyhangú. A heti húsfejadag 600 gramm, három napra elosztva kapják, ezenkívül nincs semmi más, csak krumpli és káposzta. A krumplit néha hercegnő-, vagy Bismarck-krumplinak hívják, de mindig ugyanaz, sós vízben főzik. A kenyér jó, de nincs alkohol, sem bor, sem sör, semmi. Egy olyan nagy berlini szálloda, mint a Hotel Eden, napi három üveg bort kap. A cigaretta-fejadag napi három szál, a nőknek is. Ők végzik az összes házimunkát, tehát nehéz lett volna őket ettől megfosztani, de ne féltsd te a náciakat, ők okosak. Most mozgalmat indítottak azzal a jelszóval, hogy „Német nők nem dohányoznak!”. Nemsokára majd, természetesen önként, le fognak mondani a cigaretta-fejadagjukról. Mivel még ehhez is nehéz hozzájutni, hosszú sorok állnak, olykor 80-100 ember vár türelmesen a berlini utcákon a dohányboltok előtt. Kávé már régóta nincs. Ha elmész egy éjszakai bárba, az emberek ott ülnek az asztaloknál, étel nincs, ital nincs, kávé és cigaretta sincs. Az egyetlen dolog, ami kapható, az háromféle ásványvíz. Nos, ismerve az emberi természetet, szerinted ez meddig bírható?

Február 23. hétfő

Az egyetlen letagadhatatlan sportteljesítménye az ifjú Horthynak a Budapest–Bombay repülőút.³ Tudod, mi a rövidítése az új címének?⁴ A kormányzóhelyettes rövidítése: kor. hely. Azt hallottam Lacytól, hogy a bécsi zsidók nem kapnak sem élelmet, sem tüzelőt még jegyre sem. A vagonhiány ellenére minden pénteken vonatszerelvények viszik Lengyelországba a zsidókat, akik semmit nem vihetnek magukkal.⁵

1943. május 9. vasárnap

Már említettem neked, hogy a zsidók milyen elviselhetetlen, (túrhetetlen) magatartást fognak tanúsítani a szövetségesek győzelme után. Azok az emberek, akik igyekeznek mindkét felet megérteni, értékelik azt a viszonylagos békét, amelyet a zsidók ebben az országban élveznek, amint a szövetségesek elkezdenek győzelmeket aratni, egyszerre nagyon zsidósan

---

³ 1939. július 18-án indult el Bombaybe ifj. Horthy István (1904–1942), a 6500 kilométeres utat négy leszállással 46 óra alatt tette meg. Vissza július 31-én indult, és augusztus 3-án szállt le a budaörsi repülőtéren.

⁴ Ifj. Horthy Istvánt 1942. február 19-én a Képviselőház és a Felsőház együttes ülésén „közfelkiáltással” választották meg kormányzóhelyettesnek. A képviselőházi vita során Imrédy Béla volt miniszterelnök mellett a legelősebben a nyilasok tiltakoztak a kormányzóhelyettesi tisztség bevezetése és az angolbarátnak és kicsapongó életmódja miatt is alkalmatlannak tartott ifj. Horthy István megválasztása ellen.

⁵ Lakos Irén szüleit is Bécsből deportálták Lengyelországba. 1938-ban kb. 200 000 zsidó élt Bécsben, az osztrák főváros lakosságának mintegy 10 százalékát tették ki. Az Anschluss után 1939. május 17-ig mintegy 100 000, 1942 májusáig újabb 28 000 zsidónak sikerült az Ostmarknak átnevezett Ausztriából emigrálni. A tömeges deportálás 1941 őszén–telén indult meg, főleg Lublin környéki gettókba, valamint Rigába, Kovnába, Vilnába, ezenkívül Lódzba és Theresienstadtba is deportálták Bécsből a zsidókat. 1942 októberében már alig 8000 zsidó élt a hajdani osztrák fővárosban, közülük alig néhány százan éltek túl a holokausztot. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/vienna>. A bécsi zsidók deportálásáról lásd még: http://www.nachkriegsjustiz.at/ns_verbrechen/juden/deport_wien_wrg.php (letöltve: 2021. január 26.).

kezdenek el viselkedni. Vegyük például Lacyt. A legnagyobb megvetéssel beszél a szövetségesek katonai lépéseiről, neki ezek túl lassúak, dühöng a pápára, hogy nem akadályozta meg a szlovákiai zsidók deportálását. Úgy beszél, mintha pokoli lenne itt a zsidók helyzete, miközben a testvérei és annak barátai változatlanul Siófokon töltik a hétvégéket.

1944. április 4. kedd

A cselédek csodálatosan viselkednek ezeknél a családoknál, hűségesek, kisírják a szemüket, mert el kell menniük.⁶ [...]

[...] A Csáky utcában részeg német katonák behatoltak egy házban egy zsidó család lakásába, és azonnal 3000 pengőt és értéktárgyakat követeltek. A katonáknál egy lista volt, a házban lakó többi zsidó család névsorával.

Április 7. péntek

[...] Részeg német katonák behatolnak különböző lakásokba (Újpest most a kedvencük), pénzt és értékeket követelnek. Éjszaka csinálják ezt. [...]

November 3. péntek

Reggel néhány repülőről bombákat dobtak le a Tattersaalra, gépfegyverrel lőtték a környéket, miközben a n[émet] teherautók szorgosan szállítottak mindenfélét: konyhafelszerelést, bölcsődebútorokat, még táblákat is, aztán újabb teherautókon zöldségfélét. Az üzletekben azt mondják, hogy rövidesen nem marad semmi raktáron, csak néhány alma, karfiol, sárgarépa, semmi más. Romlik a kenyérhelyzet, krumplit hetek óta nem kapni.

48

November 10. péntek

A Margit hídon kellett keresztülmennem. [...] A volt híd alatt két motoros hajó kompként jár szabálytalan időközönként, négy pontonhajóra rögtönöztek egy nyitott fahidat, ott kellett állnunk és várni a latyakban, kiteve a szélnek és az esőnek legalább húsz percig. Semmiféle tető nem volt a fedélzeten. Ezalatt több száz zsidó kényszermunkásnőt tereltek rendőrök a budai rakparton valamerre Óbuda felé. A könnyektől forró volt a szemem, és dühös voltam, de az emberek a kompon semmiféle együttérzést nem mutattak velük kapcsolatban. Egy új bőrkabátot viselő, csizmás nyilas azt mondta, hogy ezek csak arra valók, hogy beléjük rúgjunk, aztán körülnézett, hogy ki mer ellentmondani neki. Forrtam a dühtől.

November 11. szombat

A menekültek mind ugyanazokat a történeteket mesélik, akár honnan is érkeztek. Az utolsó, amit hallottam a közeli szatócsboltban (tele volt vásárlókkal), Budapest elővárosából Pestszenterzsébetről származik. Egy nő mesélte, hogy a n[émetek] 15 percet adtak nekik az evakuálás előtt, így alig

---

⁶ Az 1200/1944. ME sz. rendelet „a zsidók háztartásában nemzsidók alkalmazásának tilalma tárgyában” (*Budapesti Közlöny*, 1944. március 31., 1.) április 30-tól szüntette meg a nem zsidó cselédek „alkalmaztatását”.

tudták összeszedni az ágyneműt és alsóneműket, de ugyanakkor a n[émet] katonák elkezdtek kifosztani a lakásaikat, teherautókra pakolták a bútorkat, és ezt nekik egy szó nélkül végig kellett nézni.

November 14. kedd

[...] Az ország kirablása példátlan méreteket öltött. A n[émet] teherautók tele vannak libákkal, frissen vágott, még vérző disznókkal, teheneket hurcolnak át a városok utcáin.

November 17. péntek

[...] Ma délután a villamosból láttam sok zsidó nőt és férfit, a Döbrentei térről a Döbrentei utca felé. Elöl mentek a férfiak, és ahogy meg tudtam ítélni, télikabát volt rajtuk, fegyveres nyilasok kísérték őket. Utánuk mentek a nők és a gyerekek, őket fegyvertelen fiatal nyilasok őrizték. Semmiféle életkort nem vettem figyelembe, nagyon öregek és ötéves gyerekek is voltak közöttük, némelyik iszonyúan vékony ruhában a jeges szélben. Tudod, a zsidók általában jobban el voltak látva ruhákkal, tehát tőlük elrabolták a meleg ruháikat. Néhányan kötött szvetttert viseltek, néhányan meg csak olyan ruhát, amit otthon visel az ember. Többeket is láttam, akik keservesen sírtak. A villamoson senki egy szóval sem tiltakozott vagy szörnyülködött.

November 18. szombat

Pravdáné tegnap látott két halott zsidó nőt a Garay utcában. Agyonlőtték őket, mert nem tudtak lépést tartani a többiekkel. Az emberek nagyon meg vannak döbbenve a nyilasok kegyetlenkedéseitől. Ő azt mondja, hogy a rendőröknek is elégük van a nyilasokból. A Nyilaskeresztes Párt, a Magyar Nemzetiszocialista Párt és a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség egyesült (fuzionáltak).⁷ Azt remélem, hogy rövidesen mind eltisztulnak az országból. Jó hely lesz ez ezek nélkül a gazemberek nélkül.

A szatócsboltomban egy nő mesélte, hogy a húga és családja Vecsésen öt napig rejtőzött a pincéjükben, amíg az oroszok ott voltak. A hatodik napon – addig a házukban semmi sem történt, nem fosztották ki – hallották, hogy n[émetek] beszélgetnek a földszinten. Feljöttek a pincéből, és látják, hogy a németek mindent ellopnak, a lekvárt, konzerveket, mindent bepakoltak egy mosóteknőbe, vitték az ágyneműt, a ruhákat, bútorokat, mindent. Levágták a disznóikat, a n[émet] katonák meg elkergették őket. A nő az üzletben ehhez még hozzátette: ezt soha nem hittem volna a n[émetekről]! Nem állhattam meg, és megjegyeztem: én igen. [...] Én még a lakásban lévő kisfiút is hozzászoktattam a lövöldözések és bombázások hangjához. Eleinte rettenetesen félt, de azt mondtam neki, hogy az orosz ágyúk lusták, és nem dolgoznak eleget. Amikor nem hallatszott ágyúszó, keservesen elkezdtem panaszkodni, de amikor elkezdtek lőni, nagyon megörültem, most már ő is ezt csinálja. Így azért sokkal könnyebb.

⁷ 1944. november 16-án az MNSZP és a KABSZ belépett/beolvadt a Nyilaskeresztes Párt-Hungarista Mozgalomba.

November 27. hétfő

Margit nővérem írt egy levelet, abban azt állítja, hogy Újvidéken 30 000 embert megszároltak le Tito csapatai (az összlakosság 68 000 fő), és a menekültek szerint olyan rémségek történnek, hogy amit az újságok írnak az oroszok által elkövetett szörnyűségekről, mindazt tízszeresen felülmúlják. Ne felejtse el, hogy ő az információkat a menekültektől szedi, akik folyamatosan előzönlök a városukat, és ők, felocsúdva első rémületükből, azzal próbálják igazolni maguk előtt is, hogy elmenekültek, hogy a legszörnyűsebb történeteket mesélik olyasmikről, amit talán nem is láttak. Én nem vagyok hajlandó ezt elhinni. Azt elhiszem, hogy a katonaköteles korban lévő férfiakat az oroszok összeszedik, és arra kényszerítik, hogy az osztrák határig harcoljanak a n[émetek] ellen, ahogy a románoknak és bolgároknak is kell. *Naiv voltam, ők elfogtak mindenkiket, az utcákról szedtek foglyokat.*⁸

December 4. hétfő

Egy sebész a Szent János Kórházba tartott, ahol dolgozik, a kapuban egy nyilas suhanc (16 éves lehetett) hatalmas puskával és pimasz stílusban kérte a keresztlevelét, „apuskámnak” szólítva a sebészt. Nagy nehézségek árán a sebész bejutott. Tíz perccel később lövés hallatszott, majd káromkodás, és egy ezredes jelent meg a nyilas őrrrel, mind a kettő megsebesült, az ezredes a nyakánál fogta a nyilast. Az ifjú hős játszott a fegyverével, az elsült, lábom lőtte saját magát, a golyó visszapattant a kövezettről, és megsebesítette az ezredest is, aki megdühödött, pofon vágta a fiút, és bevitte a sebészetre. A sebész felismerte az őrt, és megkérdezte: nos, fiatalember, most már beenged? „Jaj, bácsi, ne tessék haragudni!”, siránkozott a nyilas.

December 8. péntek

Az oroszok kegyetlenkedéseiről szóló történetek, függetlenül a hivatalos propagandától, egyáltalán nem rosszak. Egy dunaharaszti történet szerint egyik éjszaka, már orosz megszállás alatt, két orosz katona kopogtatott be egy házba, és kértek valamit inni. A család boldogan adott nekik két üveg bort, és ők békésen elmentek. Két nappal később, amikor már megint a n[émetek] voltak a faluban, késő éjjel ismét kopogtattak, a két orosz katona volt, visszahozták az üres üvegeket.

December 22. péntek

Megnéztem a nemrég felrobbantott nyilas könyvesboltot (a volt Bárd-bolt) a Kossuth Lajos utcában.⁹ A robbantás után tíz zsidót odavittek, agyonlőtték őket, és a holttesteket egy napig ott hagyták.

⁸ Mádi a dőlttel szedett szavakat utólag, az 1960-as évek végén ceruzával írta e helyre.

⁹ Az MKP egyik fegyveres ellenálló csoportja – az úgynevezett Marót-csoport Padányi Mihály (1916–2011) építészhallgató vezetésével, felső kapcsolatuk Fehér Lajos (1917–1981) volt – robbantotta fel 1944. október 6-án a Döbrentei téren Gömbös Gyula miniszterelnök szobrát, ők zavarták meg pokolgépeikkel december 4-én a Városi Színházban (ma: Erkel Színház) a nyilasok egyik nagygyűlését, és december 14-én időzített pokolgépes merényletet követtek el a Kossuth Lajos utcában a nyilas könyvesboltban. Ez a bolt eredetileg „Bárd Ferenc és Fia zeneműkereskedő és színházi jegyirodája” volt (IV., Kossuth Lajos u. 4.).

A környékünkön egy nyilas fűszeres fél kiló cukrot ígért jegy nélkül, csak számlára (a mi élelmiszerjegyünkre november óta nem kapunk cukrot), de legalább kétszáz ember állt sorba a hidegben, de csak nyilas párttagok mehettek be soron kívül. Biztos lehetsz benne, hogy én feladtam, bár alig néhány kanálnyi cukrunk maradt csak. Ez már nekem is túl sok volt, különösen a mai napra.

December 26. kedd

Ez legalább egy vidám karácsony. Az orosz csapatok úgy tűnik, hogy lassan jönnek le a Svábhegyről, egy csomó ágyúlövés, néhány m[agyar] és n[émet] ágyú tüzel közel a házunkhoz, de ezeket elnémították, vagy visszavonták lejjebb, a Déli pályaudvar felé. Talán ezt a környéket még az éjjel megtisztítják. Hajnalban, úgy 4 körül nagyon erős robbanásokat lehetett hallani, kimerülten aludtam, és az egészszel nem törődtem, de minden robbanás felébresztett, és azon tűnődtem, hogy ez mi lehetett. Aztán mélyebben fúrtam a fejemet a párnába, és aludtam tovább. Reggel Károly telefonált, és kérdezte, hogy nem veszélyes-e itt. Azt mondtam neki, hogy minden OK, itt vagyunk, és itt is akarunk maradni. A házunkban az emberek többsége órákon és órákon át az óvóhelyen ül. Én ilyen bolondságot nem engedek meg magamnak.

December 28. csütörtök

Mély alvással telt az éjszakánk, annak ellenére, hogy egész éjszaka folytatódott a lövöldözés. Reggel (a hideg miatt ágyban maradtunk) [...] A helyzet úgy tűnik, hogy az elmúlt két nap során megváltozott, a szomszéd házban talán egy német megfigyelőposzt működik, tehát ez a környék egy csomó belövést kap. [...] A n[émetek] nem törődnek velünk, ők az utolsó romig védik a várost.

Az emberek ebben a házban az ostromot ürügyként használják, hogy ne kelljen mosakodniuk már napok óta. A nők kifestetlenül, rendetlenül öltözve jönnek-mennek a lépcsőházban, senki sem merészkedik ki az utcára. A házmeister többé már nem takarítja a lépcsőházat. Úgy hallom, hogy a pesti oldalon van néhány ember az utcákon, szinte senki a budai oldalon, az Erzsébet hídon délután 5-ig van közlekedés. Néhány nyilas napilap még megjelenik, de nincs elég ember, hogy megvegye ezeket. Az üzletek zárva, szombat óta nincs kenyér. Nekünk van egy kevés, talán két-három napra elegendő, és még egy kevés kétszersült.

1945. január 1. hétfő

Véget ért egy újabb borzalmas év, *requiescat in pace*. Mi ebből nem sokat vettünk észre, napközben jobbra az elsötétített szobában ültünk. Nagy támadás zajlik tőlünk északra és keletre, talán a Citadella, talán a város pesti oldala ellen. Egy csomó belövést és légitámadást kaptunk (bombák és gépfegyvertűz) mi is. Az erkélyajtó kitört üvegtábláját egy régi perzsaszőnyeggel tömtük be, szinte jobb a hideg ellen, mint az üveg volt. Egy másik szőnyeget az ajtó aljához gyúrtunk [...]

Január 18. csütörtök

Reggel nagy robbanások egymás után, Bence úr, aki állítólag volt lent a városban, azt mesélte, hogy a két utolsó hidunkat, az Erzsébet hidat és a Lánchidat a n[émetek] felrobbantották. A többivel tegnap és tegnapelőtt végeztek. Pestet feladták, és a katonák körülöttünk (Németvölgyi út, Bőszörményi út stb.) Pestről vonultak vissza. Ez reménytelen helyzet. Az is ma reggel történt, hogy valami eltalálta a házunkat, átszakította a kerítést, Némethék nappalijának falán lyukat ütött, valamint a mellettem lévő erkélyen, majd lezuhant a ház előtti kis kertbe, Lángék ajtaja előtt, de nem robbant fel. Ez egy 15 cm orosz gránát, gyanakodva nézegetjük. Felrobban, vagy nem fog felrobbanni?

Január 23. kedd

Az olyan időkbén, mint a mostani, feltárul az emberek igazi jelleme. Lángék (Láng úr cipész, azelőtt csak luxusmunkákat vállalt, most minden javítást elvállal élelemért cserébe), mindent megosztanak a „családdal” vagy Bálint Klárral és velem. Klári nagyon segítőkész, Hermansék szintén. Szegény Pató Mária is segítene, de annyira össze van zavarodva, hogy jobb, ha nem vesszük őt igénybe. Azelőtt mi (a családunk) jóban voltunk Székelyékkal, a férj zsidó, munkaszolgálatos. Most ő itthon van, titokban, de olyan abnormálisan önzően viselkednek, hogy mi mindannyian undorodunk tőlük. Néhány héttel ezelőtt, amikor tejet még jegyre sem lehetett kapni a boltokban, még a csecsemők számára sem, Brumovszkiné, Elly 78 éves édesanyja látta el őket remek tejjel, amit magának szerzett a sógora segítségével. Most, amikor Hermansék csaknem éheznek, és ezt részletesen elmagyaráztam Székelyéknek, Székelyné még egy kis lisztet sem adott nekik, pedig tudjuk, hogy bőven van nekik. Ez undorító. A ház többi lakójának bőven van ételme, de hát mi soha nem voltunk velük baráti kapcsolatban, még csak nem is álmodhatok arról, hogy bármilyen segítséget kapok tőlük. Lacy, bár haragszik az önző emberekre, akik készek az orvosi segítséget elfogadni, de nem törődnek az orvossal (a következő percben a segítségemre szorúlnak), elhatározta, hogy legközelebb megmondja nekik, hogy milyen jó, hogy az orvos nem pusztult el a hidegtől és az éhezéstől, tehát most még tud segíteni nekik.

Január 29. hétfő

Harminchetedik nap. Egész éjjel gépfegyvertűz az ablakunk alatt. Semmi haladás. Ma reggel tüzérési tűz a közelünkben, minden percben megremegett a ház. Nagyon hideg van, a lakásban 5-6 C°. Elly nem fog tudni reggelenként teát hozni nekünk, a lépcsőház is veszélyes. Az északi oldalról teljesen nyitott, és már sok lövedéket találtunk itt.

Már egyáltalán nem érdekel ez az egész ostromügy. A segítség: úgysem tudok ezen változtatni. Csak elvben érdekel: meddig fog ez tartani? De, ami engem illet, egyáltalán nem érdekel, hogy mi fog történni. Ennél nyomorultabban már nem tudom magam érezni, ennél minden csak jobb lehet, még a pusztulás is.

Délben. Kint voltam, meglátogattam néhány betegemet. A hideg és a szél rosszabb, mint Szibériában. Golyók röpködnek mindenfelé. Levittem a vödörmet hóért (takarításhoz), Láng úr hálából nemcsak megtöltötte nekem, dacolva az életveszéllyel, hanem felhozta az ajtóig. Micsoda különbség a házbeli többi férfival szemben, és ő egy suszter, a többiek meg úgynevezett értelmiségiek!

Február 6. kedd

Elmerészkedtem az út túloldalára, a gyógyszerészhez, mert a tartalékaimból csaknem kifogytam. Éjjel kétszer is lehívtak az óvóhelyre, a házmester haldoklott, haslövés. A házunkból a férfiak éjjélkor jöttek haza, nagyon kimerülten, reggeltől kezdve kellett dolgozniuk, holttesteket, lőszert és még nehéz ágyúkat is kellett cipelniük. Bence úr nem tért vissza velük, egy n[émet] golyó eltalálta, és meghalt. Ezekben a napokban nincsenek ceremóniák, még csak nem is hozták haza [a holttestét]. A házmestert a hátsó udvaron fogják eltemetni. Azt mondják, hogy néhány nőt a szovjet katonák megerőszakoltak (160 lakó közül 6-7 nőt, köztük Gorrierinét, aki önként és büszkén [hagyta magát]), mások órákat és ékszereket vettek el, de ha igazságosak akarunk lenni, és ha azt nézzük, mik ezek ahhoz képest, hogy a n[émetek] miket műveltek Oroszországban,¹⁰ Lengyelországban és nálunk, az úgynevezett szövetséges országban, ahol százezrek házait és vagyontárgyait pusztították el. Másrészt ezek az orosz katonák három és fél éve harcolnak, olyan kegyetlenkedéseket láttak, amiket a n[émetek] és nagyon valószínű, hogy a magyarok követtek el, az, hogy értéktárgyakat vesznek el, és ezek a nőügyek (többségében önként [adják oda magukat]), soha nem két vagy több férfi egy nővel, érthetőek, ha sajnálatosak is. Egyesek nagyon kedvesek, a vörös kereszt a bundámon komoly tiszteletet vált ki. Teljes biztonságban érzem magam, tőlem egy tűt sem vesznek el.

53

Február 9. péntek

Reggel a szokásos munka. Gizi és Ancy jött el hozzám, hogy segítsék nekik a katonák éjszakai látogatásainak terhétől megszabadulni. Ezek borzalmas események, és én beszéltem egy civil o.[rosz] tisztségviselővel, ezeket meg fogják akadályozni, amint a frontvonal távolabb lesz. Addig nincs mit tenni. Mondtam Gizinek, hogy jöjjenek át hozzám, az én lakásomat mindenki tiszteletben tartja. Nem lehet tagadni, a háború rettenetes.

Február 10. szombat

Éjjel drámai események. Gizi, Lujzi és Anci menekült át hozzám. Sajnos utóbbi kettőnek már volt tapasztalata egyik éjszaka, a Muskátli utcában. Eddig engem az o.[rosz] katonák soha nem molesztáltak, de ők alig helyezkedtek el, jött két katona, és bár nem kellemetlenkedtek, de erősködtek,

---

¹⁰ E szó után Mádi kis x jelet rajzolt, majd a lap alján a megismételt x jel után odaírta: „P. S. Babi Yar!”, amivel az 1941. szeptember 29-30-i méészárlásra utalt, amelynek során 33 771 zsidót öltek meg az SS Einsatzgruppe C tagjai.

hogy a lakásban akarnak aludni, és nehezen lehetett elküldeni őket. Este 9-kor már ágyban voltunk, amikor két másik katona jött, és az előszobában egyedül kellett harcolnom velük, letéptek rólam két karórát, és mindig leoltották a villanyt, amikor én felkapcsoltam. A sötétben, mezítláb, amikor utánuk kellett rohannom, először nem tudtam elég határozott lenni, és elvesztettem a saját karórámat és Lacy testvéreinek az óráját is. Hiába mondtam, hogy orvos vagyok, és említettem meg a szemközti orosz elsősegélynyújtó helyet. Amikor be akartak jönni a szobába (aggódtam azért az öt emberért, akik ott voltak), határozottan azt mondtam nekik, nem szabad, megfordultak és elmentek. Nem voltak durvák vagy kegyetlenek, mint a n[émetek], de ez volt életem egyik legszörnyűbb élménye. Egy kicsit félek, hogy ettől kezdve félni fogok tőlük.

Február 16. péntek

[Egységeiktől elszakadt] n[émet] katonák kóborolhatnak ezekben a kerületekben, imitt-amott lövéseket lehet hallani, és tegnap éjjel – néhány nap szünet után – ismét orosz katonák kutatták át a házat. A lakásomban hárman voltak, fegyvereket kerestek, de átkutattak minden fiókot, a ruhászekrényt, bőröndöt, és elvitték az elektromos zseblámpánkat, és szegény Bö¹¹ karperecét. Eléggé belebetegedtem ebbe, reménytelen, hogy valaha béke, rend és biztonság legyen. A csizmájukon egy csomó sarat hoztak be, és elvitték csaknem az összes készpénzünket, a Kartalékét is, és két csomag cigarettát, azon kívül, amit a n[émet] katonák is elvittek volna. Megint egyedül kellett küzdenem, Lacy és Frédi az ágyban, a takarók alatt bújt el, okosan tették, nem sokat tudtak volna segíteni, de nagyon egyedül éreztem magam. Ezek a katonák nem voltak durvák, inkább csak határozottak, tudták, mit akarnak megszerezni. Nem panaszkodhatok, a pénznek úgysem vettem hasznát, fizetségképpen kaptam, most már nincs. Az az érdekes, hogy tegnap még volt 50 p.[engőm] a fiókban, többször is felajánlottam nekik, de visszautasították.

Február 17. szombat

Azzal, hogy a n[émeteket] kiűzték Budapestről, már abba is hagyhatnám a [napló] írást. Hivatalosan szerdán jelentették be, az ostrom 53. napján. Ameddig nem tudunk levelezni egymással, addig a mindennapjaim kisebb-nagyobb eseményeit leírom neked. Tegnap délután 2 körül megérkezett Lakos László, Frédi apja. Reggel 5-kor indult, lement Csepelig, kompon jött át Budafokra, és onnan hozzánk. Az erőfeszítéstől kimerülten érkezett meg, de boldog volt, hogy a nővérét és a fiát épségben találta.

¹¹ Tárnoky Erzsébetet, másik zsidó barátnőjét becézte így naplójában Mádi. 1944. november 8-án őt is befogadta a lakásába, de aztán hiába marasztalta, három nappal később Bö elment.

G. István László

Egy álom helyén

A kutya mélytorkából előbukó
artikulálatlan, acsargás
helyetti, a kétségbeesést
mérhetetlen hosszú idő
után követő, jelzésnek
nehezen mondható, senki
figyelmét felhívni nem akaró,
felbugyborékoló hang
megszűnt, elhalt, elfelejtődött,
mintha soha nem is
szólt volna.

A másságról

A lepattogzott festékkal bevont
léckerítés meglazult két deszkája
között benéz egy cigány
szeme. A lepattogzott festékkal
bevont léckerítés meglazult
két deszkája között kinéz
egy cigány szeme. Nem vagyok
cigány. A cigány én vagyok.

Elmozdulás

Leülni a virágtalan bazsarózsabokor
mellé a fűre. A citromlepke úgy
lebegteti szárnyait, mint két kéz,
ami imádkozni próbál, de minduntalan
beférkőzik közéjük a levegő.

Utóízek

A hívatlan pap egész nap
a nyakunkon volt. Nem
beszélt sokat, de karinge,
albája, stólája, hegedűtok
alakú miseruhája
szemrehányásként tolakodott
közénk. Nem szólt, de
néha arra kért, nyújtsuk
ki a nyelvünk. Sajtokat
tett rá, amik avasan mállottak
szét, olvadtak el a szánkban.
Kéretlen szentség utóízei.

Kántor Zsolt

Tükör által, homályosan

Ingmar Bergman emlékére

A reggel és a nappal. Koherencia és konzisztencia. Ornamentika és architektúra. Amit az újkor embere mond, azt mind fenntartással közli. (Mihail Bahtyin.) Túl finom irónia. Az allegóriák mágikus ereje, sajna, megmaradt. Pars pro toto – „sok enni kívánó személy” helyett „sok száj” várja Isten beszédét. Testrészekre esett szét a világ. Az ámuldozás lélegző tájként beszippantja a gondolkodást. Ah. Az éj gyökerei között futnak a sínek. Szeráfok és faunok bámulnak a mozgólépcsőn. Hörcsögök. A pillanat folyóban széttépett nyakék. Egyetlen élet: gyöngy az ég. Egy kerub csönget, kozmikus robot. Tarsolyában hormonok. Hallgatom a mikrokozmoszt. Mintha valaki összeroppantaná a táskarádiót.

57

A tenger egy szép özvegy

Időjárásjelentés-hangulatok

Itt a Historizmus Fantomja. Cizellált szógyöngyök a cd barázdáiban. Ha lenyúzd a felszíni szavak összefüggő hámszövetét, beragad a könnybe (a könyvbe) a jelentéssűrűség, vele együtt kijön a sűrített lényeg. A tenger a tükrökig fröccsen. Egy varrónő vetkőzik a teraszon. Az önmagát definiáló trend. Mélyen figyelek rá és fogyok közben. Nem sajnálom a mozdulataim megosztani másokkal. Valaki gazdálkodik az eszemmel, és önti belém a derűt. Most csak úgy élhetem át, ha figyelem. Ami bennem torkig ér, abból él, aki bennem él. A létező szövegeti őt. Belülről valami megmondja, hova menj. Gyere, merengés, levezlek a polcra, mint könnyű nippet. Egyre nehezebb leszel. És megfogod a szemeddel, amit a kezdeddel nem látsz.

Színek és hangok

(Részlet)

Aki nem dolgozik, ne is egyék. Az vagy, amit megeszel. Ha nem eszel, nem vagy. Ha nem eszel, nem dolgozol, mert aki nem dolgozik, ne is egyék. Vegyétek és egyétek, mert ez a munkabéretetek. Azt csináljátok, amiért tavaly is megfizettek. Ez egy közösségi munka, a betemetett árkokat kikaparni, a fűvet lenyírni, a szemetet összeszedni. Közmunka a közmunkásoknak. A fű mindig újra nő, az árkokat minden évben betemeti a hegyoldalakból lezúduló víz. Minek csinálni, minden évben ugyanott állni, kapával a kezekben. Nem változik semmi, csak a semmi van, és azt kell szeretni, mert csak azt szeretheted, ami van. És neked a semmi van. Mért nem tanultál többet, mért nem költöztél valahová messzebb, ahol jobb munkát adnak, ahol több a béred. Járkálj, csak járkálj, közmunkára ítélt, csak járkálni tudsz, mert a pénz, amit kapsz, csak erre elég. Csináld, mert neked csak ennyi az eszed, és nem kapsz mást, eszed, nem eszed, csak ezt.

58

A tónál még nincs ember. Ha majd odaérek, lesz ott egy ember. Ingyen fürödhetek, mert örök sincsenek. Bányató, egy kis Balaton, egy még kisebb tenger. Én ide el tudok menni egyedül, akkor is, ha nem engednek, mert olyan közel van, hogy oda tudok találni. Én, ha ott leszek, akkor nyaralok. Nyaralni jó, mert az olyan, hogy akkor minden jó, és mindent lehet, például fürdeni a tóban. Nem tudok úszni, mert nem tanítottak meg. Inkább tudok úszni, mert nem akarom, hogy izgulj, hogy belefulladás, és többé nem leszek neked. Egyébként egy csomó ember akkor is belefulladás, ha tud úszni, mert hideg a víz, és megáll ettől a hidegtől a szívük. Egy darabig állnak ott a vízben, és közben áll a szívük is, és a végén eldőlnék. De nem a víztől halnak meg, hanem a hidegtől. Ha majd odaérek a tóhoz, én először lehűtöm magam, és utána megyek be a vízbe. Gyorsan mélyül, ezért nem mehet oda csak olyan, aki tud úszni, és én azt mondtam, hogy tudok. Ne izgulj miattam, hazaérek ép bőrrel, nem eshet bajom, mert a vízben biztonságban vagyok. Különben még oda sem értem, s ki tudja, odaérek-e valaha.

Közben mégis megérkeztem a tóhoz, mert azt gondoltam, hogy most már ideje megérkezni a tóhoz, és amikor elképzelsz valamit, akkor minden akkor történik, amikor akarod, hogy történjen. Gyorsan lekapdostam magamról a ruhákat, nagyon szép fürdőruhám van. Nagyon jól áll nekem. Virágok vannak rajta, olyan, mint a kertem, amit nemrégén képzeltem el. És már be is mentem a vízbe. Kár, hogy csak egyedül vagyok, és nem vagy itt velem, mert akkor nézhetnéd a testem, és én is nézném a testedet. Szeretlek, erre gondolok, mert ismerlek egy tévésorozatból. Te vagy a jó szereplő, aki megmenti a tóra fürdeni járó lány életét, aztán elveszi feleségül, és beköltözteti az egyik palotájába, abba, amit a lány választ. A többi palotába meg beköltözhetnek a testvéreim, mindenki kap magának férjet és feleséget, és annyi

ideig élhetünk boldogan, amennyi ideig akarunk. Mindenünk meglesz, mert minden megvan, ha te ott vagy mellettem. Azt kérded, milyen a víz. Egész jó. Azt mondod, hogy te csak akkor jössz, ha nagyon jó? Vagy majd a következő részben, holnap vagy a jövő héten.

Én azt szeretném, hogy valaki meglessen az ágak közül. Odamegyek a patakkanyarhoz, mert tó sehol nincs a közelben, de ez is olyan, mint egy tó, mert itt kiszélesedik a meder. Levetkőzök, nem szégyellem magam, nincs ott más, csak az a valaki, aki megles engem az ágak közül. Tudom, hogy ott van, neki vetkőzök le. Olyan a bőröm, hogy tiszta, de ha bemegyek a patakba, még tisztább lesz. Szeretem őt, nem tudom, pontosan milyen, de megcsillan a szeme néha, mikor a szél belekap a lombokba. Szomorú barna szemei vannak, azért szomorú, mert egyelőre nem mer előjönni a rejtek-helyéről. Fél, ha megmutatja magát, én akkor nem fogom szeretni, pedig nagyon szeretem. Már most szeretem, már attól szeretem, amennyit látok belőle, ha többet látok, akkor még jobban szeretem, mert akkor ő is több lesz, és a többet jobban lehet szeretni. Nem nézek oda, nehogy azt higgye, hogy rájöttem, hogy leskelődik. Nevetek, de csak magamban, és megyek, merülök bele a vízbe. Aztán kijövök, csillognak a vízdarabkák a bőrömön, a nap rám süt, épp ott van egy rés a fák között, ahol állok. Olyan vagyok, mintha a napból estem volna ki. Most mennyire szeretheti nézni a leskelődő ezt a kincset. Nem nézek oda, nehogy észrevegye, hogy észrevettem. Ha előjön, meg is kaphatna, mert kinek adnám magam, ha nem neki. Odakapom a szemem, és nem látom. Hová tűnt? Mozognak a levelek, hárman jönnek elő, de ő nincs közöttük. Kiabálok, hogy gyere elő, szerelmem, de csak azok a hármak vannak ott. És akkor az történt, aminek nem lett volna szabad megtörténnie. Aztán ott lettem hagyva, az ázott fűvön. És folyt a könnyem, csillogott rajtam a nap, áztam a vízben, de már nem tudott leázni rólam az a nap.

Heverek a vízben, és nem ázik le rólam a folt, amit rám kentek azok, akik megjelentek a bokrok közül. Nem megyek rendőrségre, mert nem hisznek nekem. Azt mondják, olyat azok, akiket felsoroltam, nem csinálnának, mert azok rendes emberek, én meg milyen vagyok. Milyen, kérdezem, de nem mondják meg, hogy milyen, csak annyit, hogy olyan. De én nem vagyok olyan, én azt vártam, akit az ágak között szomorú szemmel leskelődni láttam. De ő nem jött. Hol voltál, drága kincsem, amikor neked akartam adni azt, ami vagyok, hol voltál, amikor mások rabolták ki belőlem, amit úgy gondoltam, csak neked adhatok. Hol voltál, titkos szem, titkos arc? Hová tűntél, amikor megjelentek. Mért nem jöttél, hogy kitépj a karjaik közül, mért nem jöttél, hogy elkergesd őket, túl az Óperencián, olyan messzire, ahonnét soha többé nem találunk vissza a patakkanyarhoz? Hol voltál? Hogy szeretsz, ha nem voltál ott, amikor lenned kellett volna? Hogy hagyhattad, hogy megraboljanak, hogy elvegyék azt, ami csak neked volt tartva? Ázom a vízben, nem tartasz a karodban, de arra gondolok, hogy ott tartasz. Arra gondolok, hogy a tenyered olyan, mint a szappan, hogy végighúzod a bőrömön, és letörlődik rólam a kosz, a három ember érintésének nyoma. Hogy a fejemből kitörlődik az az emlék, és újra olyan leszek, mint rég, mielőtt nem történt meg az, ami megtörtént.

Vannak angyalok. Az égben élnek, és vigyáznak rám, hogy ne történjen olyan dolog, amit nem akarok. Őrködnek, hogy több legyen a jó, mint a rossz, hogy ne jusson úton-útfélen szóhoz a gonosz. Ott vannak a felhők fölött és között. Bújócskáznak, ha épp ráérnek, mert nincs dolog. Néha a levegőben hagynak egy lábnyomot, arról lehet tudni, hogy épp itt is jártak, ha nem úgy van, hogy egyszerre mindenütt járnak, hiszen ők angyalok. Felnézek, és mindig látom, hogy a szemük fölöttem ragyog. Az egyik pont rám néz és rám vigyáz, vagy az is lehet, hogy pont én vagyok.

Összegyűltek a nénik, egyenruhában vannak, mert apácák. Ők isten katonái, a női hadsereg. Összegyűltek, hogy mutogassanak rám, hogy mit követtem el. Mit követtél el, mondják, szégyentelen. Mit követtem el, kérdezem, ők meg azt mondják, hogy mi is azt mondjuk, hogy mit követtél el. Te vagy az, aki elkövette a mit. De én nem, mondom, én nem követtem el semmit, mert én ártatlan vagyok. Nem loptam, nem csaltam, nem törtem össze más tányérját, vázáját, szívét. Nem zabáltam teli magamat, nem irigyeltem másokat, nem vettem el senki vagyonát, férjét, feleségét, nem vettem el senki életét. Szófogadó voltam, engedelmeskedtem apámnak, anyámnak, a nevelőtanárnak és a nevelőtanár néninek. Nem mondtam az anyukámra, hogy bűdös kurva, pedig mondhattam volna, mert milyen anya az, aki hagyja, hogy a gyerekét elvegyék tőle, és olyan helyre tegyék, ahol rossz neki. Milyen anya az, aki hagyja a rosszban felnőni azt, aki az ő testéből való. Összegyűltek a nénik, és mutogatnak, én meg állok előttük, rettegek tőlük, mert ők isten hadserege. Ha kell, összetörnek, ha kell, kivesszik belőlem a lelket, ha kell, kivessznek magamból, és eldobnak. De ki leszek akkor, ha nem én leszek? Ki leszek akkor, kérdem. A nénik csak állnak ott és mutogatnak, te szégyentelen, te bűnöző, te, te, te, a szívedbe van írva a mocskok.

60

Van a levegőben egy helyem, oda bújok, ha épp elbújni kell. Ott csak én vagyok és az isten, nincsenek papok, apácák, nincs ott az istennek serege, csak ő van, s néha az angyalok. Itt nem lát más, csak ő. Itt nem kell lennem másnak, csak annak, aki vagyok. Itt nem látnak, mégis az vagyok, aki vagyok. Van a levegőben egy hely, ahol úgy élek, ahogy élnem kell, nem úgy, ahogy élnem lehet. Van egy hely, ahol nem félek, hogy bántanak, hogy éhes vagyok, hogy szomjas vagyok, hogy olyannak néznek, amilyen nem vagyok. Van egy hely, ahol olyan közel van isten, hogy szinte én vagyok. Ahol nem bomlanak részekre a dolgok, mert mindenkivel és mindennel együtt vagyok. Van egy hely, ahol nem ilyen vagyok és olyan vagyok, csak vagyok. Van egy hely, ahol nem áraznak be, mint a boltban egy darab kenyeret, hogy fehér, félbarna, rozscipó, ahol nem mondják, hogy ez a rossz, az a jó. Van egy hely a levegőben, ahol a mindenség épp akkora, amekkora én vagyok.

A legszebb virág a pipacs. Mész a mezőn, és látod, hogy ezernyi szál pirosítja át a zöldet. Volt egy ember, aki arra gondolt, hogy ez neki kell, hogy hazaviszi és beteszi a szobájába, hogy ezentúl mindig lássa, és csak ő lássa. Olyan lesz a pipacs, gondolta, hogy az övé lesz, mint azok a dolgok, amik már eddig is az övé voltak. A ház, az autó, a drága festmények és a legmodernebb háztartási gépek. Kiment a mezőre, hogy kiszedi a zöldből a pirosat. Lassan gyűltek a kezében a virágok és lett egy üres folt körülötte,

ahonnan a piros hiányzott. Hatalmas csokor volt, mert azt gondolta, ha már lesz neki ilyen, akkor a lehető legnagyobb legyen, mert a legnagyobb vázába teszi bele, ha kell, kettőbe vagy négybe, amennyiben elférnek. Megtelt a keze, többet már nem bírok, gondolta, de nem tudott ellenállni, ahogy elfelé ballagott, egyet-egyét még leszakított és betuszkolt a többi közé. Nem lakott messze, hamar hazaért, és újságolta ott a tulajdonában a tulajdonának, hogy mit hozott, s akkor látta, hogy a csapzott virágok már rég nem olyanok, mint voltak ott, ahol a helyük volt. Majd a víz, majd a váza, mondta, és tette serényen bele, és vitte be a házba, de azok a virágok csak tovább lógatták a fejüket, és vesztették a színüket, és nem hoztak mást a házba, csak a meghalást. A világ nem a tiéd, mondta volna az őrangyal, ha lett volna még olyan ebben a házban, de a sok tulajdon mellé már nem fért el az angyal, mert mindenütt anyag volt, anyag érintkezett anyaggal. A világ nem a tiéd, s végleg elveszik számodra, ha tulajdont halmozol tulajdonra.

Átmentem a pipacsos mezőn, minden csak ott szép, ahol van, gondoltam, s hogy majd megnézem azt a helyet, ahol valaha rossz történt velem, és a rossz előtt annyi jó. Ahol gyerek voltam, ahol hűsített a tó, a patakkanyar. Ahol mellette homokvárat építettem, ahol anya a partról nézte, nem süllyedek-e el. Vagy az egész csak képzelem, hogy tó, anya és fürdőző gyerek. Nem, ilyen nem volt, és velem már nem lesz. Ha majd lesz gyerekem, akkor neki ások egy tavat, ha kell, a tíz körmömmel, mert én olyan anya leszek, amilyen anyát magamnak is akartam. Olyan, aki mindent megtesz, hogy a gyereke boldog legyen. Nem hagyom el, nem hagyom ismeretlen emberek között, nem hagyom ismeretlen helyen, ahol, ha nem mozdul el, akkor is eltéved, mert a hely maga már eleve el van tévedve. Menj, kislányom, olyan selymes ez a víz, neked csináltam a kis tavat. Ha nagyobb leszel, tíz körmömmel kaparok neked nagyobbat. És akkor a kislányom, épp úgy, ahogy nekem kellett volna, belegázol a tóba, és nevet, mert mért ne nevetne az, akinek jó, forró napról belerohanni a vízbe, és hagyni, hogy hűsítsen le a tó.

Minden ott szép és ott jó, ahol a helye van. Amikor elvittek a helyemről, és elvesztettem a szépet, és elvesztettem a jót, és a szép és a jó helyére odaköltözött a csúnya és a rossz. Ha visszatesztek oda, ahová való vagyok, megint szép leszek, megint jó leszek, megint az leszek, aki vagyok.

Ha főlnősz, mondta a szomszéd néni, szülsz három gyereket, és kapsz tizenötmilliót. Pénzért szülni, mondtam, mire a néni, hogy úgyis szülnél, akkor már jobb, ha fizetnek is érte. De mért fizetnek? Ilyenek a törvények. Ha háromszor hármat szülsz, akkor az negyvenötmillió. Negyvenötmillió, az nagyon sok pénz, abból mindent meg lehet venni, ha akarok, még el is költözhetek. De minek költöznél el, hát nem jó neked itt? De jó, csak oda menék inkább, ahol nem nézik, hogy ki vagyok, vagy hogy honnét vagyok, mert nem számít. Kilenc gyerekkel mindenki tudni fogja, hogy ki vagy, mondta a szomszéd néni, és akkor már csak jobb, hogy itt maradsz, ahol otthon vagy. Negyvenötmillió, mondtam, a néni meg nevetett, hogy soha nem volt olyan világ Magyarországon, hogy ennyire pártolná az állam, hogy több cigány legyen, talán csak Mátyás király idejében, mert az is cigány volt, román cigány, és nem felejtette el, akkor sem, hogy honnan származik, amikor ki-

rály lett. Azért marha rendesek, mondta, vagy inkább én mondtam. Marha rendesek, hogy ennyire akarják, hogy belőlünk sok legyen.

Ha majd felnőtt leszek, rengeteget utazok. Lesz egy szerelmem, akinek sok pénze lesz, mert híres énekes, én meg híres énekesnő leszek, szóval nekem is sok pénzem lesz. Nem tudunk otthon maradni nyaralni, mert mindenütt felismernek, és éjjel-nappal adhatjuk az autogramot. Ezért kell utaznunk, olyan országokba, ahol nem játsszák azokat a filmeket, amelyikekben szerepelünk, és ahová soha nem voltunk meghívva koncertezni. Mert ahová meghívják, ott tele van velünk minden újság. Ott a képünk mindenütt, még a plakátokon is. És ha nyaralni akarunk, akkor odajönnek az emberek, hogy nem mi vagyunk-e azok, akik ott vannak a képen, mire mi mondjuk, hogy de, mi vagyunk, és persze örülünk, hogy felismertek, de nyaralni nem tudunk. Ha majd híresek leszünk és gazdagok, meg persze felnőttek is, akkor majd olyan helyre utazunk, ahol a madár se jár, vagy ha jár, csak nagyon ritkán. Ott aztán megismerkedünk a helyi lakosokkal, megtanítjuk őket paprikás krumplit főzni, meg borsólevest. Nagyon örülnek neki, hogy ilyen sok értékes tudást hoztunk, mert eddig nem tudták, mit csináljanak a rengeteg krumplival és borsóval. Aztán ha ezzel megvagyunk, elmegyünk a tengerhez egy nyaralóparadicsomba. A nyaralóparadicsom olyan, mint az édenkert a Bibliában. Nagy-nagy nyugalom van, tényleg csak arra kell figyelni, hogy ne együnk olyan fáról, aminek mérgező a gyümölcse. Ha ezt betartjuk, és betartatjuk a szerelmünkkel is, akkor minden vágyunk teljesül, és olyan boldogok leszünk, mint amilyen boldog csak maga a boldogság tud lenni. Látod, milyen szép a tenger, látod, minden milyen gyönyörű lesz, ha szerethetlek, s ha te is szeretsz engem.

62

A szabadság egy szobor Budán, a Gellért-hegyen. Gellért püspököt ábrázolja lánykorában, amikor még ő is szabad volt, és nem kapták el a pogányok, és nem gurították le egy hordóban a hegyről, amit később róla neveztek el. Nagy luxus, ha valakiről elneveznek egy hegyet. Kár, hogy akkor már nem élt, amikor ez történt. Nem tudott egy jó kis keresztelőt szervezni, amire elhívta volna a rokonait, a korábbi énjeit, hogy együtt mulatozzanak, és megéljék, hogy mennyire szabadok. Pedig igazán nem is szabadok, akik élnek, mert egy csomó dologtól függ az életük. Éhesek és szomjasak, és betegek és öregek, és nem szeretik őket, és ők sem szeretnek valakit vagy senkit. Csak a halottak szabadok. Tulajdonképpen halottnak lenni jó volna, ha közben azért az ember tudna élni is. Ki kéne találni azt a halált, ahol az ember életben marad, csak olyan szabadon élhet tovább, ahogyan a halottak szabadok. Minek van annyi tudós, hogy még egy ilyen egyszerű dolgot sem tudnak megoldani? A szabadság azért lett szobor, mert csak az szabad, aki nem él, azért került a Gellért-hegy tetejére, mert ott van alatta legalább egy halott.

Mi az, hogy szabadság, kérdezi majd a kislányom, amikor majd lesz kislányom, én meg azt mondom, hogy az a szabadság, amikor nem gondolok arra, hogy nem vagyok szabad. Akkor én szabad vagyok, mondja majd, amikor lesz, én meg mondom, hogy igen, szabad.

A pénz nem boldogít. Ezt a gazdagok találták ki, hogy egy ilyen mondással fogják be a szegények pofáját. Ülnek egy nagy asztal körül, kuglófot és

libasültet esznek, és azon tanakodnak, milyen koncot dobjanak a kutyának, a szegényeknek vagy épp a cigánynak. Akkor az egyik felkiált teli szájjal, sültliba-morzsalékok potyognak ki a szájából, hogy a legjobb lenne ez a mondas, hogy a pénz nem boldogít. De kitaláltad, mondja a másik, így aztán olcsón megússzuk, és a csontok is megmaradnak a kutyának. A mondáshoz, hogy ne árválgadjon magában, csatoltak egy kis segílyt is, csak annyit, hogy épp éhen ne haljanak, akik kapják, hogy tudjanak gondolkodni a mondáson, valamint, ha megértették, akkor tudjanak boldogok lenni, mert ugye, nekik épp az nincs, ami úgysem teszi az embert boldoggá. Tökéletes a világ, mondják a nagy asztal körül a gazdagok, talán még azért nem ártana némi életmódtanácsot is mellékelni az eddigi juttatáshoz, hogy hogyan költsék el azt a pénzt, amit kaptak, hogy gondoljanak az otthoni éhes szájakra, s hogy a fecske is eteti a gyerekeit, és nem a kocsmában szórja el a megszerzett táplálékot. Boldogok a szegények, Jézus is megmondta a hegyi beszédben, meg hogy csak a soványak jutnak be a mennyek országába, annyira keskeny ott a kapu. De jól kitaláltuk, mondják a gazdagok, azért nem véletlen, hogy ők szegények, s mi gazdagok vagyunk.

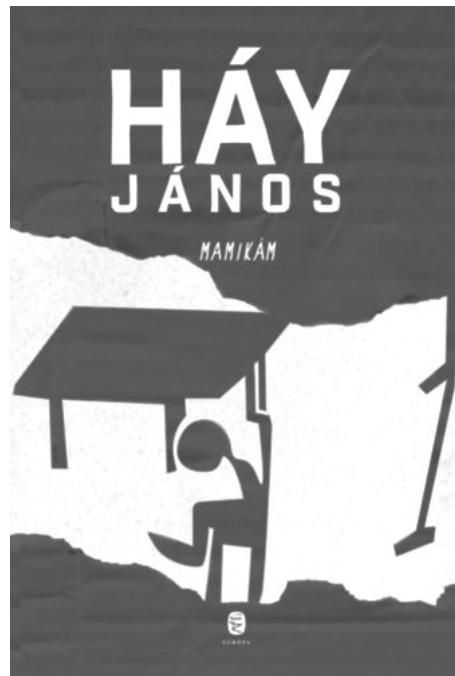
Mondta a tévében egy ember, hogy minden meg van írva a sorsok könyvében, hogy mi fog velünk történni, és azon senki nem tud változtatni. Hogy az is meg van írva, hogy intézetben nősz fel, hogy utána mi lesz veled, hogy semmin nem tudsz változtatni, mert eleve minden el van rendelve. De én nem tudok így élni, mondtam, mert csak úgy lehet élni, hogy azt gondolom, hogy minden meg fog változni. Mert kinek kell ilyen élet, amit épp élek? Hát senkinek. Ha valami változik, mondta az ember a tévében, akkor az azért van, mert ez a változás van megírva. De mi hiába akarunk valamit, ha az nincs megírva, akkor az a valami nem történhet meg. Csak az lehet, ami lehet, ami nem lehet, az nem lehet, mondta, és én nem akartam hinni neki, mert nem hihettem, hogy az van rendelve, ami épp most történik velem. Azt mondta az ember, hogy van egy létra a sorsok könyve és a lakása között, azon ő fölmászik, vagy lejön valaki onnét, és elhozza a jövőt. És ha valaki kérdezi, hogy mi az a jövő, akkor ő azt el tudja mondani. Én megszerzem a címét annak az embernek, és elmegyek hozzá, gondoltam, hogy mondja meg, hogy így marad-e minden, ahogy van, mert így én biztosan nem akarok élni. Mentem abba a faluba, ahol élt, megtaláltam a házát. Néztem az utcáról, hogy vezet-e onnan létra az égbe, és nem vezetett. Hallod-e, te ember, kiabáltam be, menj fel az égbe, és hozd le nekem a jövőmet, hogy milyen élet vár még rám. Akkor az ember kiszólt az ablakon, hogy ő most szolgálaton kívül van, de amúgy sem jósol otthon, csak a tévében, hogy telefonáljak, amikor kell, mert épp benne van az adásban, és elmondja nekem, mit várhatok. Hazug ember, gondoltam, sánta kutya, nem hiszek neked, ha meg van írva, ha nincs, én úgyis teremtek magamnak egy másik életet.

Megúszni egy verést, egy életre szóló büntetést, megúszni egy katasztrófát, áradást vagy vulkánkitörést. Semmit nem akarok megúszni, mert az életet nem lehet megúszni. Aki megúszni akar, az nem él. Élni azt jelenti, hogy nem elkerülni a dolgokat. Élni csak úgy lehet, hogy benne vagy abban, amit élsz. Hogy is lehetne megúszni, ha még úszni sem tudok. Sodródni az

árral, akkor én hol vagyok? Tenni kell azért, hogy ne szakadjak el attól, aki vagyok. Tenni azért, hogy érezzem, hogy élek, akkor is, ha fáj. Hiszen nincs nagyobb vétek, mint amikor azt mondja valaki, hogy nem érzek. Szeretem a tengert. Az élet nem tenger, de a tenger élet. Szeretem a vizet. Vízből lettél és vízzé válsz. Ha fáj, sírsz, ha boldog vagy, sírsz, mert érzel. Folyik a víz az arcodon, folyik a víz a patakban, a folyóban, hullámszik a tavakban, és benne a sok-sok ember, akik nem sodródnak, mert úszni kell, nem odaadni magad a rajtad kívül lévő erőknél, mert nem tárgy vagy, hanem ember.

Amikor nem látsz, akkor sem vagyok láthatatlan. Amikor nem látsz, mégis olyan vagyok, mint aki láthatatlan. Attól vagyok, hogy te is vagy. Amikor nem látlak, olyan, mintha láthatatlan volnál, holott vagy, valahol, valaki mással. Amikor nem látlak, attól félek, elvesztelek, vagy én leszek az, aki elhagylak, ahogyan elhagyott anyu és apu, ahogyan én elhagytam azt, aki voltam, aki lenni tovább nem akartam. Egy kép vagyok, és egy kép vagy, egy nem tűnő emlék vagy. Gyere haza, hisz mióta vagyok és vagy, azóta van hova. Gyere haza, hisz te vagy az én hajlékom, és ha itt vagy, meggyógyul az én szívem.

Szerzőink könyvei

Tábori Zoltán

Bolhapiac

Stradivarius

A szám, amelyről hívtak, nem volt elmentve a telefonomba.

– Halló, szereztem neked egy Stradivariust!

A hangot se sikerült felismernem.

– Egy igazi Stradivariust? – tamáskodtam.

– Bizony! Villoghatsz velem.

Kizárt dolog, hogy bármelyik régiségkereskedőnél megrendeltem volna egy mesterhegedűt. Már épp a nyelvem hegyén volt, hogy „valakivel összekeversz”, amikor belém villant, hogy talán mégsem. Bátyám zenész, és mert egész évben a nyugat-európai vizeket járja szállodahajóval, engem szokott megkérni, szerezzek be vagy hozzak el neki valamiféle zeneszerszámot. Na de egy Stradivariust?!

– Mégis mennyi? – kérdeztem.

– Egy ezres.

Nem akartam hinni a fülemnek.

– Dollár? Euró? Svájci frank?

– Haha. Forint.

Itt valami nagyon nem stimmel, gondoltam, és ennek hangot is adtam.

– Nem hamisított egy kicsit az a Stradivarius?

– Mit tudom én, nem vagyok finánc. Mindenesetre ez van beleírva. Tökre megkímélt állapotú, egy próbát megér. Kell vagy nem kell?

– Látnom kéne.

– Hát ugorj ki szombaton, félreteszem neked.

– Jó, kiugrok. Hova is?

– A Bakancsosra. Pepe vagyok, ha elgurult volna a Cavintonod.

Hát ez végképp kíváncsivá tett. A Bakancsos! Az ócskapiac Rákosborzasztón, ahol záráskor az árusok egyszerűen csak fekete nejlont húznak a betonra ömlesztett lomjaikra, a gondosabbak két-három kődarabbal lesúlyozzák, és ha másnap nem nyitnak ki, ezek a fekete kupacok úgy hevernek ott, mint a közlekedési balesetek letakart áldozatai.

Nehogy tévedés legyen, biztonság kedvéért felhívtam a bátyámat. Épp bárzenélt valahol az Északi-tengeren, és csak annyit közölt, hogy jóllehet konkrétan nemigen emlékszik nevekre, többektől is rendelt hangszert azzal a meghagyással, hogy nálam jelentkezzenek velem. De hegedűre, pláne Stradivariusra biztos nem adott megbízást. Inkább dzsesszongoráról lehet szó. Esetleg basszusgitárról. Át ne vegyem, amíg ő rá nem bólint.

– Természetesen – feleltem.

Bár a Bakancsos a legágrólszakadtabb az összes bolhapiac közül, egyedülálló módon két hangszerkereskedés is vetélkedik egymással a bódésor legszélén, a hanglemezárusok szomszédságában. Úgyhogy szombat reggel

kiérve automatikusan arra vettem az irányt, de még mielőtt odaérhettem volna, valaki rám szólt a szemétdombok közül.

– Halló! Hova rohansz? Itt a Stradivarius!

Odakaptam a fejem. Most már emlékeztem. Mint többtucatnyian, ez az árus is elkérte a telefonszámomat, hogy majd jelentkeznek, ha beüt valami, ami érdekel. Gyanakodva meredtem az összecsucskozható strandszéke előtt om-ladozó halomra. Cipők. Minden mennyiségben. Ócskábbnál ócskábbak.

– Te kerestél jó sportcipőt, hogy szétfocizd, nem? Tessék. Egy igazi Stradivarius.

Egy fehér, tényleg megkímélt állapotú, alig használt edzőcipőt nyújtott felém. Bőr talpbélésébe violinkulccsal induló elegáns márkajel mélyedt: stradivarius. A violinkulcs megismétlődött a hullámosan recézett talpon.

Habozás nélkül megvettem. Kezdek belerázódni ebbe a szép új világba, ahol Beethoven egy kutya, Raffaello tini nindzsa teknőc, a Stradivarius pedig félcipő.

Thonett hintaszék

Valamikor réges-rég, nem sokkal a rendszerváltás után bemeséltem mag-nak, hogy eljön majd az idő, amikor semmi dolgom nem lesz, naphosszat csak hintaszékben himbálózva olvasgatok.

Meg is vettem jó előre egy igazi Thonett hintaszéket.

Aztán évtizedek múlva rá kellett jönnöm, hogy ebből a hintaszékben ol-vasgatásból semmi nem lesz. Nem baj, gondoltam, eladom, ne foglalja itt a helyet.

Csakhogy nem kellett senkinek. Nem vette be a Bizományi, ahonnan szár-mazott, még az eredeti ár ötödéért sem, de mondhatnám, hogy tizedéért sem, mert azóta legalább annyit romlott a forint.

Úgy látszott, ez a kor nem kedvez a hintaszékben olvasgatásnak.

Nem mutattak érdeklődést a régiségkereskedők sem. – Padot hozzá! a tonettpad most a menő! Régi padok várótermekből, bírósági folyosókról, ne félj, azt viszik, mint a cukrot. Pláne ha bele van ütve a Thonett márkajel. Az triplát ér. Felértékelődött a minőségi várakozás. A hintaszéket nyugodtan tüzeld el.

Az egyik így próbált vigasztalni: – Figyelj, még mindig jobb, hogy van egy tonett hintaszéked Thonett-jelzéssel, mintha lenne egy tonettpadod Thonett-jelzés nélkül.

– Akkor megveszed? – kérdeztem reménykedve.

– Nem.

Színházi ismerőseim se kecsegtettek: – Momentán nem tervezünk Csehov-darabot.

Végül olyasmire szántam el magam, amire még soha: meghirdettem az interneten. Egy hónapig mély csend. Aztán jelentkezett egy fiatalember. Sőt el is jött megnézni. Forgatta, fotózta, méricskélte, majd kijelentette, hogy még alszik egyet rá, és visszajön.

Másnap tényleg visszajött. Nagy meglepetésemre alku nélkül megvette egy tízesért. Elhatároztam, hogy nagylelkű leszek.

– Segítek levinni a kocsijához!
 – Nem kocsival vagyok – felelte.
 Meghökkenstem.
 – Akkor hogy viszi el? Taxival?
 – Dehogy, békávéval. Nem bánja, ha itt most szétszedem?
 Ráhagytam. Egy-kettőre végzett velem.
 – Hát nem lett sokkal kisebb – jegyeztem meg.
 – Ha nem bánja, csak ezt viszem el – mondta. Azzal kiemelte a halomból azt az oválisra hajlított elemet, amely összefogta az ülést, a háttámlát és a két paragrafusjel-szerű karfát, és nem mellesleg abba volt beleütve a bűvös szó: THONETT. Fogta és beletette a szatyrába. – Megnéztem, pont klappol, még a színe is.
 Én meg hordhattam le a többit a kukába.

Karácsonyi ajándék

Ünnepek közeledtével felhívott egy régi osztálytársam, hogy nincs-e valami ötletem, mit vegyen karácsonyra a feleségének. Szépet és egyedit szeretne, ami nem kapható tucatjával a boltokban, ugyanakkor olcsó. Jó, körülnézek a lomis műtárgypiacon, ígértem.

Így találtam rá az antropomorf diótörőre. Női alsótestet ábrázolt bronzból: két kecses láb tárul szét, fogadja be és roppantja össze a formás popsik közt a diót. Egészen lenyűgözött. Szinte sajnáltam átengedni másnak, de hát ígéret szép szó... Ott helyben, az árus asztalán lefotóztam, és átlóttam régi osztálytársamnak.

Egy szempillantás alatt megkapta. Jó sokáig nézegette, mire megszólalt a telefonban.

– Ez mi?
 – Diótörő.
 – Diótörő. Nem snassz az karácsonyra?
 – Ugyan már! Gondolj az ünnepi bejglire meg a híres balettra! A diótörő a karácsony szimbóluma.
 – Aha. – A szeme megakadhatott a mesterjegyről készült nagyításon, mert a következő kérdése így szólt: – Nem lesz ez túl drága?
 – Hús rongy.
 – Sok.
 – Egy jelzett műtárgyért? Különbén meg egy éven belül megtérül.
 – Mire föl?
 – Ha van diótörőtök, elég lesz pucolatlan diót venni a sütibe. Feleany nyiba kerül, mint a pucolt.

Ez hatott. Megvetette velem a diótörőt. De amikor átadtam, a kezdeti molya egyszer csak savanyúvá vált, és nekiállt vakargatni a fejét.

– Mondd csak, nem fog kivágni a nejem ezzel?
 – Már mért vágna ki?
 – Hát mert ez a bronzcsaj... nem túl kurvás?
 Elnevettem magam.
 – Kurvásnak tényleg kicsit kurvás, de legalább nincs magas sarkúban. Ezt

nyugodtan mondhatod a nejednek, ha kiakadna attól, hogy pucér nőt hozol a házba. Vagy tudod mit? Mondd azt, hogy ez nem is nő, hanem férfi. LMBTQ. Végül is a kérdéses helyen mogyoró van vagy mi.

Ezen ő is nevetett. De az előérzete mégiscsak jó volt, mert karácsony másnapján csengett a telefonom, és a felesége volt az. Kellemes ünnepeket kívánás helyett rögtön a tárgyra tért.

– Tényleg te beszélted rá Karcsit, hogy vegye meg nekem ezt a picsatárogató ribancot? Micsoda ötlet! Most szépen átjössz, és visszaveszed. Én ilyet a kezembe nem fogok.

Egykori osztálytársam családi békéjének megőrzése érdekében mit tehettem mást: elmentem, visszavettem. Egy füst alatt odaadtam a feleségemnek mint utóajándékot, és meggyóntam neki a húszezer forintunkba kerülő tévelygésemet.

– Remélem, te nem tartod kurvásnak – jegyeztem meg.

– Haha. Kurvásabb nem is lehetne.

– De hisz nincs magas sarkúban.

– Annyira kurvás, hogy már a magas sarkúját is levetette. De nem baj, úgyis te fogod törni vele a diót.

Nem először esett meg, hogy a feleségemnek adott ajándék nálam kötött ki. Lehet, hogy már tudat alatt erre játszom? Mindenesetre mostanában szinte mindig valami diós készül nálunk hétvégén ebéd utánra. Diós kifli, Esterházy-torta, diós kosárka, zserbó és még tucatnyi más internetes recept.

68

Ampermérő

– Ampermérő – világosított fel az ősz szakállú árus. – Ötezer forint.

Egyáltalán nem olyan volt, mint a fizikaórákról ismerős plexiablakos, ormóttan bakelitdobozok. Kerekded rézházával, domború óraüvegével egy ódon zsebórára hasonlított. De hát mit kezdjek egy ampermérővel? Visszatettem az asztalra.

Aztán félúton hazafelé eszembe jutott valami. Ceruzaelemek! Egy ilyen ampermérővel holtbiztosan meg tudom állapítani, kifogytak-e vagy sem a családtagjaim kütyüjeiben! Végre lesz valami, amiért őszintén fel tudnak nézni rám!

Egy ipszilonkanyarral megfordultam, és visszaroogtam az ócskapiacra.

Ahogy az asztalhoz közeledtem, rossz előérzet fogott el. Nem láttam az ampermérőt a holmik közt.

Az árus megcsóválta ősz szakállát.

– Én megmondtam, hogy meg fogod bánni. Ahogy elmentél, már el is vitték.

Tényleg megmonda. Elfogott a világfájdalom, de igyekeztem nem mutatni. Megvontam a vállam.

– Nem érdekes. Végül is, van egy voltmérőm, azzal is megmérhetem a töltöttséget.

Az ősz szakállú árus sátáni kacajt hallatott.

– Voltmérője bárkinek lehet! De ampermérője?!

Neki volt igaza. Amikor a gyászomból magamhoz tértem, pár nap után felmentem az internetre, nem hirdetnek-e egyet.

Hirdettek. Egyetlenegyét. A szöveg kreatív szépírójt sejtetett:

Egy szívemhez nőtt, álomszép amperórát kínálok eladásra. Legbecsesebb emléktárgyamat több mint ötven éve halott, drága nagyapámtól! Gyerekkoromban mindig áhítattal néztem, ahogy dolgozik velem a kis kopott műhelyben. Fáj megválni tőle, és csakis olyan nemes lélek jelentkezzen, aki értékelni tudja az e kis kecses tárgyban megbúvó, évszázadokat átfogó történelmet. Ha volnának utódaim, sosem adnám el. Átmérő 58 mm. Ára 20 000 Ft.

Felismertem a mellékelt fotókról: az én majdnem megvett rézházás ampermérőm volt. Különösebben nem is csodálkoztam. Egyre hazudósabb a világ. (Már az olimpia évét is elhazudják.)

Hitler kontra Hitler

A bolhapiacot elárasztják a hírességek szobrocskáái, írók, művészek, politikusok fém- és kerámiafigurái. Akad köztük kettő az egyben is: Hitlert alakító Chaplin, kerti törpe méretben. Amúgy a diktátorok (Sztálin, Lenin, Hitler, Mussolini, Rákosi stb.) vannak túlsúlyban, olykor szó szerint. Egy jókora kókuszdió nagyságú Hitler-fejet már annyiszor láttam az egyik árus asztalán, hogy kíváncsiságból megemeltem, és majdnem leejtettem.

– Miből van ez? Ólomból?

– Öntöttvas.

Magam elé tartva, kartávolságból méricskéltem az acélos tekintetű diktátorportrét: létezik, hogy keletjük lenne ezeknek a baljós arcvonásoknak? A póz talán a Yorick koponyáját tartó Hamletet juttatta az árus eszébe („Venni vagy nem venni”), mert megkérdezte:

– Mondhatom az árat?

A választ meg sem várva már mondta is. Tízezer. Aztán, nagy meglepetésemre, hozzátette:

– De ha komolyak a szándékaid, odaadom a feléért.

Nem szoktak az árusok ilyen előzékenynek lenni, úgyhogy biztosra vettem, ez csak reklámfogás, eleve ötezerért árulja, de megmagyarázta.

– Ismered a Pistit? Ott, annál a dupla asztalnál? – Átintett a placc túloldalára. – Versenyezzünk, hogy melyikünk adja el előbb a Hitlerét. Egy ötösben fogadtunk. Vagyis ha megveszed ötért, én nyertem, Geritől begyűjtöm az ötöst, és a pénzemnél vagyok. Meg akarom előzni a nyavalyást. – És bizakodón nézett rám.

Megvontam a vállam, és óvatosan visszahelyeztem a dögnehez Hitler-fejet az asztalra. Az említett vetélytársat két hete fedeztem fel a kétasztalos árusnál: az övé egészen másfajta Hitler-kompozíció volt. Arasznyi magas, egész alakos, karcsú figura, élethűen megfestve náci egyenruhában, de valami egészen furcsa pózban: a térdét fogva előredől, mintha azt várná, hogy seggbe rúgják. Kézbe véve látni, hogy a pucsító ülepe már nem ónból, bronzból, vasból vagy miből van, mint a szobor többi része, hanem barna textilből. Tűpárna, magyarázta a kétasztalos árus. Amerikában gyártották a lélektani hadviselés fegyverének. Vuduvarázslás a győzelemért, tette hozzá. Meglehet, ez hozta meg a fordulatot. A turisták már nagyon nézegetik. Az ára kétszáz euró.

– Valami bajod van ezzel, hogy öt rongyért se kell? – förmedt rám a vilámló tekintetű Hitler árusa. – Korabeli darab, nem vacak hamisítvány. Militariagyűjtőknek csemege.

– Hát nem tudom. Valahogy túl pökhendi. Olyan képet vág, mintha megnyerte volna a háborút – válaszoltam, és gyorsan elszeleltem.

A rá következő héten oda se akartam nézni az asztalára, de nem lehetett nem meglátnom a szemem sarkából, hogy ez az öntöttvas Hitler-fej már nem ugyanaz. Mintha karaktergyilkosságon esett volna át. Muszáj volt odasétálnom, hogy jobban szemügyre vegyem.

Az árus átpingálta síró Hitlerre. Mészfehér lett az arca, vizenyős a szeme, összehúzott szája lefele görbedt, még a pamacsbajsza is lekonyult.

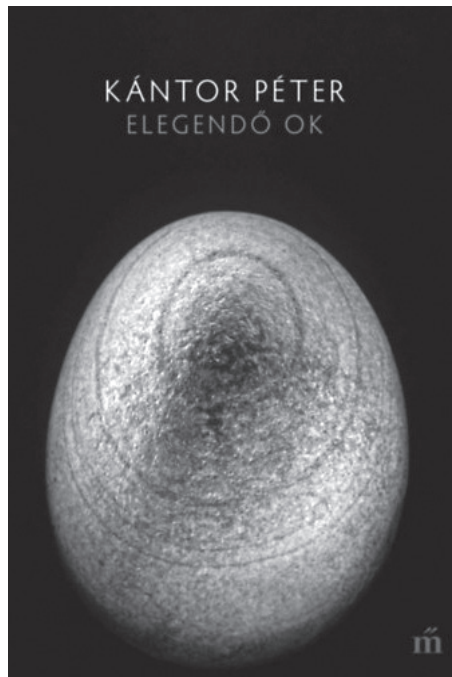
Az árus dölyfösen nézett rám.

– Már nem érvényes a múltkori ajánlatom – szögezte le. – A turisták sorra jönnek, fényképezik. Pillanatok kérdése, és elviszik.

Árcédulát is csíptetett a szobor alá. 100 Euro. Gyorsan odébálltam.

Azóta nem mulasztom el hetente megnézni a verseny állását. Mindmáig null-null, eldöntetlen.

Szerzőink könyvei

Manci, Bandi, Zolika

És most még az a kurva tévé is bekepált. Manci ezt a szót használja, ha valami elromlik vagy bedöglik, azzal a különleges hangsúllyal, amiben a csalódás és a végzet keveredik. Bekepált. Tegnap még működött, ma már nem működik. Nézte volna a reggeli adást, már nem is érdeklődésből, csak megszokásból, amikor bekepált. Így hallotta Edittől, azok a szavak és hangsúlyok, amik megmaradtak tőle, ösztönösen tovább élnek benne. Most éppen úgy érzi, hogy a dolgok a fejére szakadtak, és akkor még a tévé is, kellene az élethez valami túlfolyó, vagy hogy hívják, mint a fürdőkádon, hogy a bajok ne árasszák el, tárcsázza az ügyfélszolgálatot, *munkatársaink foglaltak*, reggel van, tíz óra, várja az ápolónőt, akinek már jönnie kellene, de mindig késik, és nem is az az ápolónő jön, akit megszoktak, aki már magától tudná, mit kell tenni, és még szerencse, ha egyáltalán jön, a mai időkből megtanulhatta volna, mindenhez, de mindenhez szerencse kell, és néha még a szerencse is kevés, hívja Zolikát, de Zolika nem fogadja a hívását, *elfoglalt*, mindig elfoglalt, a fia, Zolika neki mindig a kisleány marad, pedig már negyvenéves, de a legjobb jelző, amit mondhatna rá, az ez: elfoglalt. *Ne haragudj, anyukám, tegnap elfoglalt voltam. Sajnálom, anyukám, ma elfoglalt vagyok. Holnap is elfoglalt leszek, ez egy ilyen kor, anyukám, ő, Manci pedig megérti, vagy*

úgy tesz, mintha megértené, mert úgysem tehet mást. A kor. Ilyen a kor. Az Elfoglalt Emberek Kora. Mancinak is mindig sok dolga volt az életben, mert az élet, az többnyire olyan, hogy mindenkinek sok dolga van benne, de neki soha nem jutott eszébe hivatkozni sem a korra, sem a körülményekre, soha nem mondta, hogy *elfoglalt vagyok*, mindig volt ideje a szülőkre, most sem telik el nap, hogy ne gondolna rájuk, és ez nem csak egy múltó gondolat, ez számára a mindennapok szövete, felidézi, hogy hogyan éltek, miket mondtak és ma miket mondanának. A szülei, Edit és Berci. Így hívta őket már fiatalokorában, valamiért, ahogyan Zolika is hívta őket, ők soha nem voltak nagymama és nagypapa, nem voltak ilyen szerepek a családban, ma is mindenről ők jutnak eszébe, ott vannak még a tárgyaik is itt, ebben a lakásban, amelyikben együtt éltek, Balzac utca, harmadik emelet, övé volt a gangra néző, konyhából nyíló kis cselédszoba, ma is majdnem minden olyan, mint akkor volt, a polcokon is ott van még Edit néhány ruhája, egy kis asztalon, amelyiken a telefon volt régen, amíg még volt *vezető*, azon a kis asztalon Berci órája és szemüvege, a tolla, az utolsó keresztretjtvény, a *Füles Magazin*, mert neki még az élete végén is örömet okozott, ha elkészült a megfejtéssel, *ókori bölcs, hat betű*, és csillogott a szeme, ha sikerült, mert a tudás, ez volt Bercinek az igaz érték, az elme csiszolása, életének igazi eleme. Emlékszik arra, Edit hogyan ápolta őt az utolsó utáni pillanatig, emlékszik a tekintetére, ahogyan utoljára nézett Editre, abban is az volt, a szeretet, *elmegek, Editkém*, mintha ennyi lenne az egész.

Nézi Bandit. Negyven éve élnek együtt. A háború utáni első nemzedék. Persze, szerelem volt, nagy szerelem, negyven éve, másképpen nem is lehetett volna, szereti most is, akkor is, amikor tud magáról, amikor még tud a saját érzéseiről, és akkor is, amikor abban a másik világban él, a demencia világában, ami kiragadta a valóságból. Egy éve kezdődött ostoba kis előjelekkel, amiket akkor még nem tartottak előjeleknek, csak hóbortoknak, még nevettek is rajta, pedig tudták, hogy öregszenek, és az öregkor kurva egy dolog, bekrepálunk, mondta is Zolikának, jól nézd meg apádat, már egy roncs, még néhány hét, és nem ismer majd meg téged, Zolika megérti, mert jó gyerek, de hát élni akarja a maga életét, és ebbe az életbe nem férnek bele a szülők, a szülők már kifelé mennek az életéből, ahogyan az ember elhagy egy várost az országúton és már csak a körvonalait látja, ha hátranéz; ezt is el kell fogadni, ebben a családban mindenki menekül valahogyan, Mancit átlát az élet pókhálóin, tudja, hogy ez törvénytörő, Zolika a kötelessége elől más kötelességekbe menekül, ő, Mancit pedig a múltjába, mert az az egyetlen dolog, ami biztos, de az is lehet, hogy minden családot a menekülés tart össze a rossz dolgok ellen, egyszerű életöszön, újra hívja a szolgáltatót, *billentyűzze be*, a fél szem Bandin, *várjál*, mondja, de ma Bandinak gonosz napja van, gonosz és kötekedő, ilyen a betegsége, néha aljas és önző, hetvenéves vagyok, már nem bírok mindenre figyelni, és nem bírok mindenható időben odaérni, *várjál*, de Bandi nem vár, elindul, ott a szobavécé, csak három méter, de neki ez a három méter is szörnyű nagy távolság, rajta a pelenka, így ül rá, mert sürgős, persze, beteg, tudja ezt Mancit, de más tudni valamit, és megint más látni és felmosni utána a mocskot, a szart, mondja is magában, szar, szar, szar az egész, és már megy is a vödörért, szellőztet is, aztán Bandinál majd jön a bűnbánat a tiszta perceiben, *billentyűzze be*, az órára néz, jön majd a Fiú az ebéddel, *házhozszállítás*, kimegy a gangra, hátha látja már feltűnni, a gang, életük előtere a zajos és zsúfolt bérházban, ezen a gangon sétáltatta Edit Bercit, aki a karjába kapaszkodott, lihegve csoszogott a papucsában, *kell ez a kis levegőzés*, súgta a fülébe Edit, aztán kivitt neki egy széket, hogy leülhessen, megsimogatta a kócos haját, *minden rendben lesz*, mondta, amikor már tudta, hogy semmi sem lesz rendben.

Volt egy életem, néha erre gondol, *tanár voltál, Mancit, pedagógus*, ott vannak a fényképek a fiókban, a diplomaátadás, Edit, Berci, ahogy mosolyognak, milyen büszkék voltak rá, senki az életben nem volt olyan büszke rá, mint ők, és ő érezte is ezt, senki mástól nem kapta meg ezt az érzést, ott az a mosoly az arcukon, pedig milyen szörnyű éveik voltak, a borzalmak, amikor minden kilátástalan volt, még remény sem volt, semmi, de újrakezdték onnan, a semmiből, akkor született meg ő, Mancit, 1946-ban, génjeiben ott van a semmi, de Edit és Berci ebben látták a jövőt, *munkatársaink foglaltak, kérjük*, Mancit megszakítja a vonalat, újra hívja Zolikát, nem is *tárcsáz* már, ahogyan megszokta, már csak *nyomja*, Zolika végre elérhető, szinte végig sem hallgatja őt, ebben nem tud segíteni, majd este *odanézek*, és neki is vannak gondjai, egyik gyerek lázas, és az aggodalom ott is van a hangjában, lenne más is, amit megbeszélne Zolikával, de nehéz így összeülni és megbeszélni, manapság már nincs idő ilyesmire, gyorsan, mindent gyorsan

kell csinálni, telefonon, vagy *üzenj*, de Mancsi nem tud üzenni, nincs türelme a billentyűkhöz, sok ez neki, jelszavak, kódok, persze, tudja, mindent tud, első a biztonság, azért van ez a sok vacakolás, de hát, anyukám, mindent onlajn is el tudsz intézni, piczába az onlajnnal, gondolja, mert a világeért sem mondaná ezt ki hangosan, azt is meg kellene beszélni Zolikával, hogy ott az a kis ház Zebegényben, úgy maradtak a holmik, ahogyan Berciék hagyták, a kerti cipő, a gereblye, az *eltett dolgok*, talán még konzervek is maradtak, a holmik, amik túléltek az embereket, az utolsó képe Bercivel, a szív, igen, a szív, *tönkrement a szíve*, mondta az orvos, már hogyne ment volna tönkre, egy embernek a borzalom közepén mindene tönkre megy, a szívnek is milyen terhei voltak, amiket panasz nélkül kellett viselnie, a szíve *elhasználódott*, facipőben és a vászonruhában a téli táborban sorban álltak ebédért, csoda, kész csoda, hogy egyáltalán túlélte, túlélte, és rátalált Editre a világegés romjain. Edit utolsó napja, erre is pontosan emlékszik, fogta a kezét a kórház kertjében a padon, mellette a kis rádió, neki ez volt az utolsó kapcsolat az étellel, még mindig hallgatta a híreket, megszokta, hogy híreket kell hallgatni, mert a hírek fontosak, aztán már csak feküdt az ágyán, a tudat és a semmi határán, *már nincs mit tenni*, mondta egy orvos, Mancsi egyedül ült a folyosón, Zolika természetesen nem tudott jönni, csak üzent, *lázás a gyerek*, persze, ez a legfontosabb, felelte neki Mancsi, a gyerek, ezt neki soha nem kellett magyarázni, *Léna továbbképzésen*, magyarázkodott tovább Zolika, pedig nem volt szükség magyarázkodásra, a továbbképzés fontos dolog, és már amúgy sem volt mit tenni. Végre itt a Fiú az ebéddel, Mancsi belenéz a dobozba, tulajdonképpen szar, *sertés hentes módra*, ezt írták a menüre, manapság ilyeneket esznek az emberek, és mindenki elégedett, *eddig nem volt panasz rá*, ezt mondta a konyhavezető, amikor Mancsi felhívta, és azt mondta, hogy ez ehetetlen, csupa zsír és mócsing, eddig nem volt panasz rá, ez volt a válasz, ez, gondolja most Mancsi, ez a mi világunk, *nincs rá panasz*, és csakugyan, mi ez Auschwitz és Bergen-Belsen poklához képest, ugyan már, egy kis mócsing, nem is mondott semmit a konyhavezetőnek, csendben ebédelnek, Bandi még meg is dicséri, *milyen jót főztél, Mancikám*, a betegség már az ízérzékét is elvette, kár is volt panaszkodni a konyhavezetőnek, nem is panaszkodás volt ez, csak egy *vélemény a világról, amelyikben élünk*. A Kor.

Kávé. Bandi a szobavécén. Öt perc nyugalom. Kávé, végre kávé.

Nem, gondolja, nem, nincs minden rendben Zolikáék házasságában, csak mondják, hogy minden rendben van, látja Mancsi, amikor nagy ritkán eljönnek látogatóba, ez a helyes szó, nagy ritkán, és akkor is csak rövid időre, *ne haragudj, anyukám*, persze, Mancsi megértő, nem akarják látni sem ezt a demenciát, nem is könnyű, nem könnyű ápolni, hálátlan, mocskos feladat, és az ember, amikor elkezd, még nem tudja, hogy mit vállal ezzel, és eszébe jut, milyen volt Bandi fiatal korában, erős, kemény, elszánt, tudatos férfi, de nincsenek visszautak, ezt is tudja ő nagyon jól, Bandi csendben eszik, de nem akarja bevenni a gyógyszert, *kérlek*, mondja Mancsi, és maga is csodálkozik, hogy milyen türelmes, jó lenne híreket nézni, ha az a kurva televízió, *billentyűzze be*, délután majd lemegy vásárolni, addig átjön Juci a szomszéd-

ból, tud mindent, mit hogyan kell, ha Bandi megőrülne, jó, hogy itt van a közelben. Akkor, amikor Editet ápolta, senki sem volt a *közelben*, egyedül csinált mindent, nem érezte ő ezt tehernek, nem volt kényszer, ezért tart meg mindent, megtartja a régi bútorokat, úgy akar élni, ahogyan Edit élt Bercivel, kimegy a konyhába, mosogat, Bandi elszunyókált, Jucika is ott ül le egy székre, sajnos nincs tévénk, mondja Mancsi, bekrepált, Jucika csak legyint, szarok ezek mind, csak elkérlik érte a nagy pénzt, de már javítani se lehet, kidobadják az emberrel, de végül is mindegy, úgyszincs mit nézni, lemegy a boltba, neki ez már mindig a *bolt* marad, mint gyerekkorában, gyorsan, szinte kapkodva vásárol, ahogyan egész életében, mert mindig volt miért kapkodni, sietni Edithez, Bercihez, Zolikához, Zolika gyerekeihez, munkába, munkából hazafelé már az otthoni gondok voltak a fejében, a gondok, amiket soha nem tudott senkivel sem megosztani, és nem is akarta őket megosztani, ő ilyen volt mindig, ilyen *magában-tartós*, vannak dolgok, amik nem megoszthatóak, mint a bánat, a szomorúság és a veszteségek, és akkor az ember, ha már eleget élt és vívódott a sorsával, rájön, hogy nem is kell megosztani, hazaér, minden rendben, Bandi alszik, mondja Jucika, megy is haza, nézi a sorozatát, *A szerelem csapdájában, szar az is, de jobb, mint a semmi*. Ez is a mi korunk. A jobb-mint-a-semmi kora. Kávét főz a konyhában. Csend van. Leül a hokedlire, kezében tartja a csészéjét, várja a kotyogó hangot, ami megnyugtatta majd. Ehhez ragaszkodik. A kávé. Így, konyhában ülve, egyedül, a hokedlin.

74

Egyszer Bandi is elmegy majd, ahogyan Edit és Berci elment. Egyedül marad, de nincs ebben semmi különös. A magányos túlélő. Zolikára sem számít már, és ő, Mancsi sem számít neki, csak egy küszködő, régimódi öregasszony, aki már nem tanul meg *rendesen* telefonálni, elveszíti a türelmét, amikor a gépi hangok türelemre intik, rikácsol az ügyintézővel, aki pedig igyekszik segíteni, de ő már nem hallja meg a segítő hangokat.

És most még az a kurva tévé is.

Gasztrovinizmus pandémia idején

Bevezetés

Mi lehet az oka annak, hogy a politikai uborkaszezonban éppúgy, mint az élesedő kampány idején az étel, a főzés a politika eszköztárában hangsúlyosabbá, láthatóbbá vált az utóbbi időben?

Nem lehetnek kétségeink afelől, hogy a jelenség nem hungarikum, saját ötlet, hanem vélhetően a széles körben, a közösségi médiában megosztott privát kulináris tartalmak adhatták a politikának az ötletet, amely rácsatlakozott a közigényre, közhangulatra. Vagyis ezúttal nem a politika irányította a közbeszédet, hanem a politikus tanácsadója érezhetett rá arra a résre, amelyben szinte észrevétlenül be lehetett nyomulni a privát szféránkba.

A koronavírus okozta bezártság, a home office miatti géphez kötöttség és az otthon töltendő szabadidő megnövekedése természetes módon terelte a felhasználókat az internetre, ezen belül is a közösségi élményt adó, újonnan alakuló kvázi hobbicsoportokba, többek között a virtuális konyhákba. Mielőtt megpróbáljuk a jelenséget mélyebben megérteni, érdemes tágabb kontextusban felvázolni a közösségi térben való részvétel néhány jellemvonását.

Újra fellángolni látszik ugyanis a vita, hogy a social media, a Facebook, az Instagram és hasonló társai a társadalmi egyenlőség, a demokrácia terjesztésének kis körei, a szolidaritás kapcsolódásainak terepei-e, vagy éppenséggel

fordítva, az egyenlőtlenség újratermelői, a társadalmi szakadékok, az áthidalhatatlan és permanensen velünk élő mélyülő tagozódás markáns leképezői, a szegények, marginalizáltak számára zárt, semmint tágra nyílt kapuk és terepek. A kérdésre nem kísérelünk meg egyértelmű választ adni, azt azonban rögzíthetjük, hogy az „az vagy, amit főzöl/eszel” durva közhelelye, továbbá a sokszor narcisztikus magamutogatássá, olykor élet-halál cicaharccá fokozódó adok-kapok felveti, hogy itt valóban nem ártalmatlan, tét nélküli kotyvasztásról van szó, hanem bizony az identitáshoz, státuszhoz, ízléshez kötődő jelenségről.

Az evésnél történelmi távlatban kevésbé találhatunk olyan eredendően személyesebb, intimebb terepet, amely az idők során publikus terrénummá lényegült át. A mamut közös elfogyasztása, a közös családi vacsoraasztaltól a középkori főúri lakomán át a szimbolikus úrvacsoráig az evés kultúrája és a főzés együttes öröme csoportképző funkcióval bírt, a csoportban való tagság vagy abból való kitaszítottság fokmérőjeként jelent meg.

A főzés csak látszólag politika-mentes, hiszen lehet a nemzeti egymásra találás találkahelye, de látjuk, hogy több is, mint szórakozás, sőt, sokszor a küzdés maga. A mozgásszabadság korlátozását legyűrő konyhai heroizmus a kreativitás, élni és enni akarás szimbólumává

magasztosult. A siker és annak elismerése like-ok, emoji formájában már-már a világháborús hátország azon asszonyait juttathatja eszünkbe, akik a hiánygazdaság minden napjaival dacolva, a takarékoság és a kreativitás ötvözésével alakították át a családi menüt. Manapság szerencsére sokak otthonában csak hírből ismerik az ínséget, ők nem is szerepelnek a konyhatündérek között. Éhező gyereket, szegény család kongó üstjét szemérmes álszentséggel nem mutatja a social media, hisz a főzés a középosztály hobbija, státuszszimbólumainak hordozója, egyfajta magánreprezentáció, amelyben sokszor nem is az étel kulináris minősége, hanem a terítés, a beállított szalvéta és a márkás tepsi kap főszerepet.

A jelenlegi vírusvilág szeparáltságában az étel, a recept, a fortyogó kondér vagy a már kultikus tárgyá avanszált kovász – amely egyfajta kulináris törésvonalként, imádók és kategorikusan elutasítók szélsőséges csoportjára osztja a követőket –, az elszigetelt individuumokból abszolút politikamentes, üdítően pártsemleges közösségeket kreált. Annál is érdekesebb ez a gyermeki tisztaságú fellobbanás, a kényszer szülte önellátás piedesztálra emelése, mivel az utóbbi időben nem maradt szinte olyan szeglete a publikus térnek, legyen az valós vagy virtuális, ahova a politika boszorkánykonyhájának szaga (ritkábban illata) nem szüremlett be.

A politikus boszorkánykonyhája

Miközben a közösségi médiában látott főzőcskére mint az apokaliptikus idők ártatlan időtöltésére tekintünk,

vegyük észre, hogy a politikusok is felfedezték a masszív követőtáborokkal rendelkező étek-influencerekben rejlő kommunikációs, mobilizációs potenciált. A főzés bizony a politikusi profilépítés alapelemévé vált, az orbáni hagyományos ételek, a kondér éppúgy kampánytartozék lett, mint a „Gyurcsány mint kukta” politikusi imázsa.

Az evés reprezentatív, szimbolikus politikai aktus is, hisz Német Szilárd kondérja vagy Orbán Viktor sonkafőzése nem csupán az ételről szól, hanem normatív, erkölcsi tartalma is van, amellet, hogy kiváló példája annak, amikor a politikus a plebejus, „egy közülünk” imázs kialakításával kívánja a választók kegyeit elnyerni. Ezen vállalkozás során egy időre szinte levedli a politikusi szerepet, magánemberi minőségében van jelen, mintegy személyében átlépve a publikusból a privát térbe. Ez a kvázi köpenyváltás azonban fontos következménnyel jár. Mivel a politikus magánemberi terét, millióját kívánja megmutatni, ezzel behívja nézőit a saját magánterébe. A szemlélő pedig kiváltságosnak érzi magát: belép a politikus intim terébe, magánszférájába, mintegy voyeurként, kukkolóként részese lesz hőse hétköznapi pillanatainak.

Bár manapság a politika korántsem magasra értékelt, megbecsült aréna, viszont misztikus, kipárnázott ajtók mögé rejtett zárt világ, a döntéshozás misztériuma csupán a beavatottak előtt nyitott és átlátható terep. Amikor a politikus otthon főz, akkor nem csupán a konyhába enged bepillantást, hanem egyben elhúzza kicsit a politikai színpad függönyét is.

Annál inkább pikáns ez a voyeur-ség, mivel a szemlélő számára is a pillanat meglepetését hordozza az a ritka kegy, hogy bekukkanthat a privát térbe. Mivel, például, a kormányfő onnipotens, tevékenységének tere nem korlátos, hiszen szinte mindenhol felbukkanhat, jelenléte mintegy a panteizmus deszakralizált megvalósulása, viszont az, hogy hol és miképp jelenik meg, előre nem jósolható meg. Igaz, a hivatalos szerepből adódó vágóképek – kormányzati látogatás a repülőtértől a tárgyalóasztalig, gyáravatás, ünnepi beszéd magától értetődő kellékei a politikusi fényképalbumnak –, de a főzőcskézés ritka kis színes, egyfajta váratlan kuriózumként szakítja meg a protokollrutin monotonáját.

Érzelmi politizálás és populizmus

A publikusból a magántérbe való átevezés többről szól, mint a helyről, hiszen ez a stílus és hangulatváltás, a racionális politikai tér egy érzelmi dimenzióval való kitágítása egyben, vagy legalábbis az arra való kísérlet, hogy a néző ne a politikussal, annak programjával, hanem egy emberrel, annak emotív jellemzőivel azonosulhasson. Ez a törekvés egybecseng a politika populista fordulatának markáns jegyével, amelyet a politika perszonalizációjának terminusával ír le a szakirodalom: nem a program mobilizál, tart össze táborot, hanem a vezér-politikus karizmatikus személye – lásd Max Weber kategóriájának visszatértét –, aki valójában a plebisziter vezérdemokrácia (Körösenyi András) origója.

Az elitellenes, a népet direkt formában képviselni kívánó populista,

plebejus politikus jellemrajzába kényelmesen belefér a személyes karizmán túl egy másik fontos esetvonal: ez pedig a kompetencia, a hozzáértés színe. A kormányzati kompetenciát kiegészíti, színesíti a mindennapi életben való jártassághoz kötődő tudás palettája, a politikai alkalmasságot nem kérdőjelezi meg, nem kisebbiti, hanem új színrel toldja meg a gyakorlati életben való eligazodás imázsszelvénye. A politika mint szakmaiság, mint a professzionális, elméleti felkészültség egészül ki a gyakorlatiasság mindenki számára érthető és elérhető képével.

Ennek a mondén tudásnak a felértékelése manapság szinte kísérője a szelektív tudományellenességnek, a politika kvázi vulgárvallásos mindenhatóságában hívó, a tudományt felhasználó, azt is kisajátító attitűdnek. (Míg például az 1960-as évek Kennedy-adminisztrációjában, az amerikai alkalmazott politikatudomány bölcsőjében, a tudomány nimbusza töretlen volt, mára, a populizmus térnyerésének is hála, a tudomány csak egyes politikaformálók számára maradt a politikai tőke gyarapításának eszköze, másoknak a leegyszerűsített üzenetek arzenáljából kidobandó redundáns elem.) A szaktudás inflálódása, a populizmus értelmiség- és tudományellenessége (ld. kultúrkampf) kényelmesen megfér a mindennapi tudás felmagasztosulásával, a politikus-celeb szórakoztatóipari munkássá történő metamorfózisával.

Gasztrosovinizmus

Már javában dúlt a pandémia, amikor a magyar kormányfő tavaly má-

jusban Karácsony Gergely – akkor még csupán főpolgármester – vélt étkezési, disznó(nem)vágási szokásait, valamint lakberendezési preferenciáit kritizálta. Mivel a lakberendezés ez idáig nem szerepelt a politikai kommunikáció eszköztárában, a belsőépítészet markáns politikahordozóként semmiféle ívét még nem látjuk, vessünk pillantásunk a kulináriára, amely azonban Orbántól Németh Szilárdon át Gyurcsányig egy ideje szeretettel használt politikai eszközként funkcionált. Politikusaink főztek bográcsban, konyhában, kötényben, egyedül és hívekkel körülölelve. Ezeket a még véletlenül sem spontán főzőcskéket az jellemezte, hogy nehéz volt a pusztán lelkes kuktát és nem a politikust mint szakácsot beleképzelni a jelenetbe. Nem volt kétséges, hogy a főzés „a politikus is ember” imázs építésének részévé vált, amely folyamat során a publikus és magánszféra mezsgyéje szépen elmosódott. (Persze nagy különbség volt a macsó orbáni sonkafőzés és a gyurcsányi multikulti konyha képe között, de ebbe most ne menjünk bele!) A főzéssel magával semmi gond, hisz a világ számos élvonalbeli politikusa él ezzel az eszközzel, kampányban hot dogot töm, menzán ételt oszt, miközben persze bőszen mosolyog a kamerába. Az, ami ennél sokkal bajosabb, „gasztrosovinizmusnak” nevezhetnénk, amelyben egy bizonyos étel preferálása, például a disznóvágás, a nemzeti étel kiválasztása morális választás, érték- és nem ízlésbeli kérdés lesz. Aki pedig nem azt és úgy eszi, ahogy azt a kedves vezető/uralkodó többség elképzel, az kiírja magát a nemzetből, kitaszítatják

az egyívásúak, a „mi magyarok” naponta újradefiniálható csoportjából. A „magyar ember disznót vág” nevetséges közhely, de egyúttal rémes gesztus is, a politika étellel, főzéssel spékelt kommunikációja láthatatlanul okozhat újabb társadalmi gyomorrontást.

Nem azt kérjük számon, hogy a nemzeti étel valódi genezisének tárja fel a politikus, ahogy a szakirodalomban számos szerző hívja fel a figyelmet arra, hogy a nemzeti étel mint összetartó szimbólum mennyire nem organikusan, hanem akcidentáliák (sora) nyomán, gyakran a politikai logika, a pillanatnyi erőviszonyok függvényeként, azáltal vezérelve fejlődött ki. (Példaként említhetjük az egytálétel európai születését is, amely a napóleoni háborúk idején, az Európát átszelő Nagy Ármádia, a nagy tömegben mozgatott katonaság ellátását, egy logisztikai problémát volt hivatva megoldani. Az egytálétel bizonyos fajtája, a menü így kezdte karrierjét mint a nemzeti összetartozás szimbóluma. Sőt, a nemzetépítés során a kiemelt, kiválasztott étel, amelyben a nemzeti testesült meg, nem csupán a helyi, regionális, kulturális, etnikai különbségek elfedésére, sőt azok kiiktatására szolgáltatott példát, de megmutatta, hogy a széles körben megismert és elterjedt étel szó szerint az összetartozás csirizévé, a homogén nemzet mítoszteremtésének sarokkövévé válhatott.

Az viszont igen bajos, hogy előfordul, hogy az étel mint társadalmi státuszhozó a politika és pártlogika által kisajátított, a mimesis során megsokszorozódó, általános jelentéssel felruházott szimbólum-má lényegül át.

Miért jelent mindez gondot, nem mindegy, mit eszik vagy milyen ízléssel bír a politikus? Nincs is addig valódi baj, amíg Orbán kovászos uborkájánál maradunk, de mivel a disznótoros vagy a disznóvágás egyes vallásokban tisztátalan étel, és mint ilyen, felmerülhet az érzékenyebbekben, az érintettekben, hogy az a disznó étel a közös értékrend magasságaiba emelése a magyar keresztény kurzus kirekesztő jellegének tárgyiasult valója.

A politika és az étel/főzés közti keynes kapcsolat érzékeltetésére Michael Billig „banális nacionalizmus” fogalmát kölcsönözve állíthatjuk, hogy a nacionalizmus diskurzusát éppen az olyan ártatlannak tűnő gyakorlatok tartják fenn és erősítik, mint a főzés, amely észrevétlenül sajátít ki, ruház fel másodlagos értelemmel tárgyakat, rutinszerű gyakorlatokat. A nacionalizmus (és etnicizmus) nem csupán a hivatalos nemzeti ünnepek zászlófelvonásában, kormányzati, formális keretei között ölt testet, hanem átszövi a mindennapokat, egyfajta láthatatlan politikai szocializációs fonalként fut végig a nemzet mindennapjain.

Tim Edensort idézve az ételkultúra intézményesíti életünket és identitásunkat azáltal, hogy közös strukturáló és normalizáló mintákat nyújt arra nézvést, hogy „a dolgok hogy vannak”, „hogyan teszünk dolgokat”. Ezek a „szabályok” (rules) tehát irányadó, követendő mintává válnak. A kormányfő által szívesen használt „az emberek”, „mi magyarok” szóhasználat éppen azt üzeni, hogy egy homogénnek vélt társadalom létezik, van a „dolgoknak”, a viselkedésnek egy specifiku-

san magyar módja, amely elvárt és kívánatos annak érdekében, amely szerint „tesszük a dolgainkat”, hogy méltóak legyünk a magyar nemzethez, a néphez tartozó polgárnak könyveljenek el bennünket.

Az ártatlannak tűnő politikusi főzőcskeverseny ráerősít a kampány szekértábor-logikájára, a nemzeti színű pántlikás spárga (special thanks to Varga Judit) a multikulti európai receptekkel versenyre kelve (special thanks to Gyurcsány Ferenc) elválasztja, semmint összeköti az étel- és politikafogyasztó magyarokat.

Az ételben megtestesülő történelem, értékválasztás, a csak magyar termék vásárlása a piaci árusnál – a pénztárcakímélőbb külföldi termék kárára – csupán patriotizmus, protekcionizmus, amely szépen átcsúszhat, kellő ráerősítéssel, a kizárólagosság és az intolerancia attitűdjére. Az érzelmi azonosulás olyan kapocs lehet, amely potenciálisan összeköt, de magában rejti a kirekesztés lehetőségét is.

Az étel a diszkurzív térbe való emelése a történelem becsempészése a politikába.

Érdekes paradoxon, sőt egyfajta anakronizmus is, hogy míg a magyarságot temperamentumában, karakterében a főszakács-miniszterelnök statikusnak, a történelmi idő kimerevítésével állandónak tételezi, belevarázsolja magát a történelmi arcképcsarnokba, a nemzeti hagyományba, így legitimálva önnön hatalmát, addig az étel valóban csupán mint ideáltípus létezik, sem örök, sem változatlan, inkább az újrakreálás eredménye. Nincs ugyanis olyan, hogy gulyás, pörkölt, hanem ennek számtalan variációja

létezik térben és időben, konyha és ízlés függvényében.

Miközben a politikus egy ideálisnak, történelmi ereklyének tartott ételhez nyúl, legyen az bográcsgulyás vagy húsvéti sonka, egyben felkínál egy interpretációs kiskaput is, kulináris álkonzultációra invitál. Az ételre adott kommentszekció reflektál a felmutatott ételre, megélevenedik egyéni ízlés, sütési mód, preferált fűszerezés, és felsejlik a családi hagyomány, feltűnik a múlt idő, a generációkra áthagyományozott receptúrák kavalkádja. A főszakács kommunikációs stábja, az admin nem választ ki, nem preferál egyetlen receptet, hisz nem az étel

elkészítése, hanem annak felmutatása, megosztása, a szimulákrum az aktus leglényege, a szakács mint integráló személy kerül a középpontba, aki felveszi az ételben összesűrűsödő történetek elmesélőjének szerepét. Ahogy Hans Belting jegyzi meg a modern múzeumok elemzése kapcsán, „az event (esemény) lép a mű helyébe”.

A főzés nem komplikált, nem mély intellektuális erőfeszítést megkövetelő cselekvés, olyan „reflektálatlan rutin”, amely könnyű alapanyagává válhat a kampánykommunikációnak, forrásává válhat a bőr alá bekúszó, populista-nacionalista politikai boszorkánykonyha praktikáinak.

80

Rajcsók Attila: Tál zöld csutkával

Hónapló

Dalos György

Okospadon

„Fák közt, / virág közt / ülök egy padon. / Kotyogok, mint elhagyott csolnak, / sok lágy levegő locsolgat / - a szabadság nagy csendjét hallgatom” – merengett József Attila 1934 augusztusában „a szocializmus állásáról” írott, Ignotus Pálnak ajánlott „alkalmi versében”. Ilyen költemény manapság bajosan születhetne, mégpedig nemcsak tárgyának többszöri jelentésváltozása, majd történelmi kimerülése folytán, hanem azért is, mert maga a tűnődés helyszínéül szolgáló ülőalkalmatosság is idomulni látszik a vadonatúj időkhöz. Pesten, de dunántúli és alföldi kisvárosokban is, egyelőre szórványosan, ám mindinkább észrevehetően bukkannak fel az úgynevezett okospadok, amelyek az ülés alatt diszkrétén beépített internetcsatlakozás található, s eképpen, a padon helyet foglaló személy bármikor feltöltheti okostelefonját, érintkezésbe léphet a külvilággal, szerelmes üzeneteket küldözgethet, ölében laptopot szorongatva egész regényeket vagy alkotmánymódosító törvényjavaslatokat fabrikálhat, s ha megéhezik, pizzát rendelhet. Mint oly sok technikai vívmány, ez is Nyugatról gyűrűzött be hozzánk, bár majdnem biztos, hogy orosz, japán, kínai vagy dél-koreai cégek is kidolgozták a maguk változatát. Jóllehet én továbbra is a költő módján, vezeték nélküli padon hallgatnám „a szabadság nagy csendjét”, ám ahhoz sincs kedvem, hogy a műszaki haladás ellenfeleként szégyenszemre számpadba ültessenek.

81

*

Ama bizonyos csütörtökön, 1943. szeptember 23-án a Vörös Hadsereg elérte a Dnyeper vonalát, a németek kiürítették Csernyigovot, Poltavát és Szmolenszket. Nyugaton a szövetségesek megvetették lábukat Olaszország déli csücskén, s Hitlernek csak hatalmas erőbevetéssel sikerült a csizma középső és északi részén ismét hatalomra segítenie a júliusban megbuktatott Ducét, ám ennek a bábállamnak a katonai ereje vajmi keveset ért. A Kállay-kormány a doni katasztrófa után óvatos béketapogatódzásokat folytatott a britekkel, ami persze nem maradt titokban a náci hírszerzés előtt. Annyi bizonyos, hogy Sztálingrád és Kurszk óta a végső győzelem jelszava merő frázissá vált, és dr. Goebbels vezércikkeiben olykor vészes közelségbe került az igazmondáshoz. „Ebben a háborúban sok minden megtörténhetik”, jegyezte meg sejtelmesen, majd megnyugtatóan hozzátette, „csak az nem, hogy kapitulálunk és meghajlunk az ellenséges erők előtt”.

Ama bizonyos csütörtökön naplóbejegyzése szerint Goebbelsnek világosabb gondolatai támadtak a tényleges helyzetről: „Megkérdem a Führert, hogy adott esetben kész volna-e tárgyalni Churchill-lel, vagy ezt elvből el-

utasítaná-e. A Führer erre a következőt válaszolja: A politikában szemé-lyi kérdésekben nincsenek elvek. Azt hiszi azonban, hogy a Churchill-lel folytatandó tárgyalások semmiféle eredményre nem vezetnének, mivel Churchill túlságosan bele van bonyolódva ellentétes nézeteibe, és egyéb-ként is a gyűlölet, nem pedig a józan ész a tanácsadója. Sztálinnal a Führer már inkább hajlana a tárgyalásokra, de nem hiszi, hogy azok eredményre vezetnének, mert az, amit ő, a Führer Keleten követel, arról Sztálin nem mondhat le. Bárhogyan is állnak most a dolgok, azt javaslom a Führernek, hogy egyik vagy másik oldallal jussunk egyetértésre. Kétfrontos háborút a Birodalomnak még sohasem sikerült megnyernie.”

Ama bizonyos csütörtökön, persze, a kétfrontos háborútól óvó intés szakállas közhely volt – az előző háborúban „untauglichnak” nyilvánított Goebbels épp-úgy tisztában volt ezzel, mint az örvezetőként a nyugati frontra vezényelt Hit-ler. Ugyanígy nem lehetett kétségük afelől, hogy bármekkora volt is a világné-zeti különbség a németellenes szövetség résztvevői között, ezzel a lendületében megtört ellenféllel egyiküknek sem állt érdekében különbékét kötni. Csakhogy a Wehrmacht még a győzelmi esély elvesztése után is óriási katonai erőt kép-viselt, s csak találgatni lehetett, hogy mekkora áldozatok árán s főleg mennyi idő alatt sikerül térdre kényszeríteni. Ilyen körülmények között – hogy saját sorsomra tereljem a szót – már az anyaméhben erős lehetett az optimizmusom, amikor ama bizonyos csütörtökön, 1943. szeptember 23-án a budapesti Gróf Apponyi Albert poliklinikán koraszülöttként kikéredzkedtem a napvilágra.

A világ s benne hazánk pokoli zűrzavara láttán erős késztetés fogott el va-lami olyan olvasmány után, amelyben nyoma sincs a modern technika által nap mint nap belém diktált híreknek. Hogy, hogy nem, a Nyugati környé-kén sétálva kiemelttem a Könyvmentő Szolgálat kínálatából egy piros színű Athenaeum-kiadványt, a „2 pengős regények” sorozatból, amelyet gyerek-koromban rokonok vagy ismerősök békebeli könyvespolcain Vicki Baum és J. B. Priestley tőszomszédságában láthattam. Ursula Parrott *Ex-feleség* című regénye Amerikában 1929 nyarán jelent meg, s azonnal bestsellerlistára ke-rült. Magyar fordítása pár évvel később látott napvilágot, legalábbis az ál-talam megvett darab már a „20-30.000 példány” jelzetű második sorozatból származott, amelyet Török Sophie 1932 elején recenzeált a *Nyugatban*. Ízle-lésképpen még az utcán belenéztem a könyvbe, pontosabban elolvastam az első három mondatot: „Négy éve annak, hogy az uram elhagyott. Hogy miért – ma sem tudom és sohasem tudtam igazán megérteni. Az a gyanúm, hogy ő maga sem tudta.” Ez az, gondoltam, ilyen sztorira vágyom: nem lesz benne se talibán, se Covid, se előválasztás – szimpla válástörténet és kész.

A háromszáz oldalas regény mindenben igazolta elvárásaimat. A huszon-éves Patricia, egy New York-i nagyáruház reklámügynökségének munkatár-sa, miután hasonló korú férje, a kezdő újságíró Peter kiköltözik a szerény bér-lakásból, hirtelen belecsöppen az ex-wife szerepébe. A váláshoz az érvényes jogszabályok szerint fél év különélés szükségeltetik, s ezalatt Patricia egyfelől különféle módokon igyekszik visszacsábítani Petert az ilyen-olyan, de biztos

házastársi kötelékbe, másfelől viszont egymás után több férfival éli meg a szexuális szabadság örömét. Mindeközben nemcsak ő marad boldogtalan, hanem a szóba jöhető férjjelöltek is, és sejthető módon Peter sem repes a jókedvtől új házasságában. Az ebből adódó problémákat az elhagyott fiatalasszony barátnőjével, Luciával beszél meg, aki már régebbi ex-wife-ként gazdagabb tapasztalatokkal rendelkezik a férfivilágról és a nőemancipáció buktatóiról. A két nő különféle partikon együtt keresi, vajmi kevés sikerrel, a szerencsésebb kapcsolatot. Ezekben a New York-i nyáresti összejöveteleken, valamint a Peterrel való alkalmi találkákon pedig állandósuló szerephez jut az alkohol, amelynek különös varázsát adja, hogy forgalmazását egy 1917-ben eszközölt alkotmánymódosítás tilalmasnak és büntetendőnek nyilvánítja.

Az én-elbeszélő Patricia bő humorral és érzelmesen eseteli viszontagságait, és ért ahhoz, hogy különböző, hol reménykeltő, hol pedig csalódást ígérő találkozásaihoz odaillő külsőt vegyen fel, csábos illatszereket használjon. Ennek kapcsán a húszas évek Amerikájának valóságos divatbemutatójával lepi meg az olvasót. Kevéske fizetéséből nemigen futja komoly shoppingokra, s ezért nem veti meg a használt vagy kiárusításokon vadászott ruhákat és kalapokat. „Volt egy fekete-fehér Paotu-ruhám [...] fekete marokén, nagy fehér gallérral és túlméretezett, szíromformájú kezelőkkel” – ezt viseli a Peterrel megbeszélte találkozón, amelyen a válást szeretné elhalasztani. Vétélytársnőjével összefutva örömmel konstatálja, hogy annak szegényesebb az öltözete: „Mindketten külföldi imprimé-ruhát viseltünk, de az enyém egy legutóbbi Vionnet-modell kópiája, övé pedig egy kora tavaszi Chanell-modell másolata.” De még a váláshoz is felperesként illően öltözködik. „Ügyvédem azt mondta, hogy feketében jelenjek meg. A ruhát Helenától kértem kölcsön, éppen akkor hozta Párizsból. A kabát, ruha és kalap, amelyet kölcsönadt, olyanná tett, mintha ifjú özvegy volnék, aki diszkréten várja a jövődőt.”

Török Sophie említett recenziójában elismeri Ursula Parrott íráskészségét a szórakoztató műfajban, de elég rossz véleménye van az író nő szellemiségéről: „Mulatságos könyv, érdekfeszítő”, írja. „És külön élvezet megfigyelni, hogy egy nő, aki ennyi okosat mond, és olyan szomorúakat érez, hogy ez a szegény nő eközben mit csinál, mi mindent! Mi mindent iszik és öltözködik! Mennyi bánat éri! S milyen sórtalan kis agya van szegénynek abban a gyönyörűen kiondolólt fejében!” Úgy érzem, hogy Babits Mihályné kissé európa módjára igazságtalan. A tárgyi világ, amely az ex-wife környezetét alkotja, beépül a hősnő lelkébe – mi ebben a butaság? Hozzáteendő, hogy a hősnő és az őt magára hagyó férje az akkortájt emelkedő nagyvárosi alsó középosztály sikeres figurái: Patricia a regény végén már vezeti a lap reklámügynökségét, Peter pedig biztos és jól fizető állást talál egy komoly lapnál. Egyéb búbanatukat ebből a szempontból akár a jiddis nyelvi leleménnyel „zeidene córesznek” (se-lyemgondnak) is minősíthetnénk. Csak az az időpont ne volna: 1929 késő nyarán – két hónappal a „fekete csütörtök”, a tőzsde összeomlása előtt, amely ezeket a kis életkeket előbb az Océánon túl, majd innen is a semmibe sodorta. Mivé lett akkor Patricia áruháza, Peter napilapja?

Számolgotok. Az 1932-ben két pengőért kapható könyvsorozatból József Attila százat vehetett volna, feltéve, hogy eléri a „havi kétszázat”. Ma a „könyvementőnél” kilencvenezer forintot kérnének száz „kétpengősért”. Paradox módon azonban ez a mondat már leírásakor sem érvényes. A.-val sétálgatva egy dél-alföldi művelődési ház előtt nagybetűs „Könyvvásár” adta hírül a helyi városi könyvtár kínálatát. Darabonként száz forintért korlátlan mennyiségben lehetett irodalmat venni a serdülőkoromban dobogó szívvel olvasott görög drámáktól a csak pult alól beszerezhető kortársi regényen át az esetenként általam fordított propagandisztikus szovjet vagy NDK történeti szakkönyvekkig – mind ponyván hevert egységáron. Találomra magunkhoz ragadtunk az ezerből néhány könyvet, olyat is, ami valaha az újdonság izgalmával, kizárólag pult alól, felárral lehetett beszerezni. Ahogy pillantásom az egyik áruba bocsátott volt bestseller belső oldalára tévedt: a könyvtár körpecsétje mellett máris szíven ütött a hosszanti pecsét: „Selejtezve.” Úristen, gondoltam, mi lesz azokkal a példányokkal, amelyek ingyen sem találnak gazdára?

Hargitai Miklós

Norvég kaland

84

Úgy hozta az élet, hogy a közelmúltban néhány napot Norvégiában töltöttem. Eredetileg tavaly lett volna a nagy norvég túra – Oslótól Bergenig és vissza –, de a járvány miatt kénytelenek voltunk egy évvel elhalasztani és jelentősen lerövidíteni. Így végül három nap Oslo (és környéke) lett belőle idén augusztus végén, meglehetősen zsúfolt programmal és hétköznapi, mégis nehezen felejthető élményekkel.

Amikor eddig arra jártam, valahogy mindig esett az eső, vagy legalábbis borult volt az ég, jelezve, hogy bármikor esni kezdhet. És kiderült, hogy Oslo napsütésben egész más: az Oslo-fjord ölében elterülő nagyváros kap egy sajátos, mediterrán színt (hiába tűnik ellentmondásnak, ez az igazság), ami kifejezetten jól áll neki. Mivel Kelet-Európából jöttünk (ahol nem csak az emberi kapcsolatok lazák és a WC-papír kemény, de a pénz is kevés), korábban sokféle megoldással próbálkoztunk már, az autóban alvástól a kempingig és a vadkempingig, de a 2021-es év paradicsomi állapotokat teremtett az Airbnb frontján, válogathattunk a megfizethető áron magas minőséget kínáló szállások között. Végül – a járványhelyzetre és a biztonságra is ügyelve – egy tóparti ház emeleti szekcióját választottuk a fővárostól nagyjából 30 kilométerre lévő Moss településen.

A vidék olyan, mintha nem is Norvégiában, hanem Svédországban lennénk: szelíd dombok, lankás tópart stugákkal (sajnos a hétvégi nyaraló norvég nevét nem tudom, de fából épült és jellemzően Kiruna-vörös színre festett házikókra kell gondolni, amelyekhez legtöbbször saját tópart is jár). A szállásfoglalás kapcsán azt is megtapasztaltuk, amiben aztán a következő

napok észlelései is megerősítettek: a norvég emberekben nincs előítélet vagy fenntartás a magyarokkal szemben az elmúlt évek sajátos kormányzati politikai és kommunikációs manőverei ellenére sem; nehezen tudom elképzelni, hogy mondjuk egy dán vagy egy izlandi vendéggel kedvesebben, udvariasabban, előzékenyebben bántak volna, mint velünk. Maga a hely pedig pompás választásnak bizonyult, részben az elmondhatatlan éjszakai nyugalom miatt, részben pedig azokért az órákért, amelyeket a végtelen skandináv estéken a tóra néző tetőterazon töltöttünk, fürödve a hosszú naplementék narancsos fényeiben. A hőmérséklet nap közben 25-27 fokig szökött föl, esténként pedig 5 fokig ereszkedett alá, ami azért fontos, mert ugyanott télen a mínusz 10 sem példátlan – ehhez képest soha nem jártam még olyan helyen, ahol jobb utak lettek volna. Eközben nálunk az a mondás, hogy azért nem lehet repedés- és kátyúmentes utat építeni, mert túlságosan nagy a napon és az éven belüli hőingás. A valóságban nem egészen ez a helyzet: az utak állapota valószínűleg nem a meteorológiai, hanem a korrupciós viszonyokról ad pontos visszajelzést.

Norvégia amúgy nem látszik annyira gazdagnak, mint amennyire ténylegesen gazdag. Legutóbb jó tíz éve jártam ott, és nem sokat változott, ami talán ugyanazzal függ össze, amit a tükörsima aszfalt kapcsán már megcsodáltam: amit egyszer megcsináltak, az jó minőségű, és sokáig használatban marad. Persze, mindez nincs ingyen, az oslói behajtásért például fizetni kell. A csekket még várom – a szisztéma úgy működik, hogy az automatikusan leolvasott rendszámok alapján kipostázzák a fizetnivalót –, de összességében tetszett a rendszer, és nem csak a közlekedés vonatkozásában. Közgazdaságtanból azt tanultuk, hogy a dolgok árát nem az előállítási költség, hanem elsősorban a fizetőképes kereslet határozza meg, ám a világ legjobb gazdasági állapotú országában például az élelmiszer olcsóbb, mint a szomszédos Svédországban, és amikor ott jártunk, az üzemanyag sem volt drágább. A norvégoknak szemmel láthatóan jól megy, ehhez képest pedig kimondottan érdekes, ami utóbb, a választáson történt: simán elküldték a nyolc éve hatalomban lévő, a járványt és az úgynevezett válságot (ide nekünk azt a krízist) parádésan kezelő jobboldali kormányt. Az inga bal-zöld irányba lengett ki, és hogy ennek jelentőségét megértsük, muszáj néhány szóban felidézni az elmúlt évszázadban történeteket.

Norvégia alig száz éve független, annak ellenére, hogy a norvég államot már 872-ben megalapította egy Széphajú Harald nevű viking vezér. Sokáig Dánia, majd Svédország gyakorolt fennhatóságot az ország fölött – valahogy úgy, ahogyan mi birkóztunk Ausztriával az első világháborúig –, 1905-ben azonban egy népszavazás nyomán egy dán herceg ült a norvég trónra, és megkezdődött a modern kori történelem egyik leglátványosabb felzárkózástörténete, amelynek keretében 1913-ban a nők teljes választójogot kaptak. A világháborúkat semleges pozíciókban (igaz, a másodikat német megszállás alatt) vészelte át, utána viszont a szociáldemokraták és a gyors fejlődés évtizedei következtek, nem függetlenül attól, hogy a 60-as évek végén rábukkantak a világ egyik legnagyobb kőolajmezőjére a norvég parti vizeken. A nem eltapsolt, hanem szisztematikusan féltetett és okosan

befektetett olajjövödelmekből mára úgy 1000 milliárd dollár van a norvég állampolgárok nevéen egy társadalmi alapban. Ezt így senki a világon soha nem csinálta még: a norvég állam sem másoknak (az ilyesmiben egyébként meglehetősen profi olajmultiknak), sem a norvég olajcégeknek és oligarcháknak nem engedte meg, hogy ellopják a pénzt, hanem félretette, leginkább azoknak a következő generációknak, amelyek már az olajkorszak után fognak megszületni. Ez a fajta nemzedékeken átívelő társadalmi igazságosság tényleg példátlan abban a világban, ahol a fejletlen és a közepesen fejlett országoknak (mint amilyen Norvégia is volt a 60-as években) inkább bajt szokott hozni a fejükre, ha valamilyen ásványkincset találnak náluk.

Mindenesetre a mai norvég gazdagság elsődleges forrása az olaj és a gáz – mármint a szorgos munka, az előrelátás és a felelős társadalmi, illetve politikai magatartás mellett, ami Magyarországról nézve önmagában is sci-fi kategória. Az pedig egyenesen felfoghatatlan (szerintem 100 magyarból legalább 99-nek, de lehetséges, hogy még rosszabb az arány), hogy 2021-ben a norvég polgárok olyan pártokat szavaznak be a hatalomba Európa leggazdagabb olajállamában, amelyeknek a programjában radikális klímavédelem és az olajkitermelés erőteljes korlátozása szerepel.

Nagyon nehéz úgy leírni, hogy a demagógia vádját ne vonja a fejére az ember, de a tiszta termőföldje és a tiszta ivóvize kapcsán Magyarország is lehetne a 21. században a keleti blokk Norvégiája (ez ma talán hihetetlennek látszik, de mindkét vagyontárgy olyan tempóban értékelődik föl, hogy mondjuk két évtized múlva magától értetődő lesz), ha a társadalmi feltételek – mindenekelőtt a mély gyökerű és minden bizonnyal a protestantizmussal is összefüggő szolidaritás és becsületesség – adottak lennének hozzá. Persze nem adottak, de valószínűleg 1905-ben Norvégiáról sem sokan gondolták, hogy ekkorát fog ugrani. Azóta azonban a norvégok számos téren példát adtak a világnak – ezek közül idéztem fentebb a női választójog bevezetését, de ugyanígy említhető a megreformált, nagyon magas hatásfokú, esélyteremtő oktatási rendszer vagy a kiterjedt szociális gondoskodás, és persze a környezethez, a világ túlfelének környezeti problémáihoz való viszonyulás is. A norvég állam a nemzetközi környezet- és természetvédelem legnagyobb szponzora, amit könnyű lenne a büntudattal magyarázni, elvégre a másik serpenyőbe is sokat dobnak, de abban a klubban, ahová a CSR-költsései alapján a Skandináv-félsziget legnyugatibb tagállama tartozik, mégsem találunk más olajmonarchiákat, holott üvegházgáz-kibocsátás, őserdőirtás és tengerszennyezés kategóriában valószínűleg még több is van a rovásukon.

A norvég választók mindenesetre a jólét közepette is a váltásra szavaztak, egy olyan kampány után egyébként, amelynek a jeleiből, bár a hajrá időszakában jártunk ott, semmit sem érzékelünk. Azaz nem volt például hisztériakeltés a menekültek ellen, annak ellenére sem, hogy a végül megbukott kormánykoalíció egyik tagja kifejezetten menekültellenes, nem gyűjtöttek aláírásokat az ellenzék ellen, és a kormány nem fenyegetett apokalipszissal arra az esetre, ha netán elveszítené a választást. Utóbb a vesztes gratulált a győztesnek, a győztes pedig megköszönte a nyolcvényi jó kormányzást a legyőzöttnek, amit én magyar választóként majdnem jobban irigylek, mint

azt a bizonyos 1000 milliárd dolláros alapot (tudva, hogy kellett a létrejöttéhez az a politikai kultúra is, amire ezek az apró, de fontos jelek utaltak).

Dánián és Svédországon keresztül mentünk, ezzel együtt azért jutottunk be viszonylag gyorsan a határon, mert magyar útlevelet mutattunk fel, azaz „zöld országból” érkeztünk. Norvégia meglehetősen erősen szűrte a határforgalmat – egyenként nézték át mindenkinek a papírjait és oltási igazolványait, míg visszafelé sem a norvég–svéd, sem a svéd–dán határon nem volt semmilyen ellenőrzés –, mégsem tudta elkerülni, hogy berobbanjon a negyedik hullám (ebben minden bizonnyal az is szerepet játszott, hogy a norvég diákok a tanévet korlátozások nélkül kezdték meg augusztus végén), ami, figyelembe véve a fegyelmezettségben, a tesztelési hajlandóságban, az egészségügyi kapacitásokban meglévő különbségeket, magyar szempontból is tanulságos. Meg az is, hogy az ottani negyedik hullám súlyosabb minden korábnál, annak ellenére is, hogy jóval nagyobb az átoltottság, mint idehaza – ne legyen igazam, de ez ránk nézve nem sok jót ígér.

Végel László

Lobognak a zászlók a földrengés előtti csendben, de a földrengés elmarad

87

A koronavírus okozta elszigeteltség miatt újra kezembe vettem a pestisnél veszélyesebb pestisről szóló Camus-drámát, az *Ostromállapotot*. A mű sokkal kritikusabb az önkényuralommal szemben, mint a *Pestis* című regény, amelyet manapság – nem kevés tanulsággal – sokan újra olvasnak. A drámában az új vírus neve: a pestis csak jó alkalom az önkényuralom bevezetésére. A dráma *Pestis* nevű szereplője cinikusan közli a néppel: istenük nagy tévedésben élt. „Azt hitte, hogy lehet jó és hatalmas egyszerre.” Nem, ez lehetetlen! Ez a kérdés legalább négyévenként a parlamenti választásokon felmerül, de úgy látszik, a permanens félelemben élő nép még nem érti.

Egyedül Diego száll szembe a pestissel, mert őszinte meggyőződése, hogy „senki sem él olyan magas fokon, hogy teljhatalommal lehessen felruházni”. Kora gyermekkorában felveszi a küzdelmet a Pestissel. Milyen is ez a kor? A rabszolgák kora, válaszolja a Pestis. A szabad emberek kora, ellenkezik Diego, habár elismeri, hogy a szabad emberek jórészt kényszermunkán vannak, vagy hullakamrában végzik az életüket. Diego nem félt, feláldozta az életét, és ezzel meghátrálásra kényszerítette a Pestist.

Az 1948-ban bemutatott dráma végkövetkeztetése tehát derűlátó. Okkal, hiszen a fasiszmus veresége, a pestis feletti győzelmet jelentette. Csakhogy Camus előrelátó is volt. „Vigyázzatok, akik a történelmet csinálják, most visszatérnek. Kérdőre vonják majd a hőseket. Börtönbe zárják. A föld alá te-

szik.” A másik szereplő, Nada így figyelmezteti az utókort, majd a tengerbe veti magát. Vállalhatta ezt a végkövetkeztetést, a háború utáni optimizmusnak volt alapja, hiszen akkor Európa a fasizmus feletti győzelmét ünnepelte.

Csakhogy manapság egyre hangosabb a gyűlölet hangja, amelyre figyelmeztet a dráma. Az antifasizmus gyanús dolog lett. Jogos a kérdés: visszatérnek-e a sötét idők?

Szerbiában az elmúlt két évtizedben talán sosem volt ilyen letargikus a hangulat és a közérzet, mint mostanában. Igaz, szeptember 15-én optimizmust hirdet a hatalom. Ez ugyanis a szerb egység és szabadság, valamint a szerb zászló napja. Afféle szerb NER! A hazafiak egységre buzdítják a nemzettársakat, és arra kéri a szerbeket, hogy a világ minden táján ezen a napon tűzzék ki ablakukba a szerb zászlót. Lobognak a zászlók a földrengés előtti csendben, viszont el kell ismerni: a földrengés valószínűleg elmarad.

A tavasszal sorra kerülő választásra az ellenzék felkészületlen. A független sajtó nyakra-főre buzdítja az ellenzéki vezetőket, hogy figyelő szemüket Budapestre vessék, fogjanak össze, és a Szerb Haladó Párttal szemben állítsanak közös jelöltet. Falra hányt borsó. A választási feltételeket kifogásolják, amelyeken – úgy tűnik – az Európai Parlament képviselői sem tudnak lényegesen javítani. Nemrég született meg a parlamenti delegáció jó szándékú dokumentumtervezete, amit az ellenzéki pártok nem tudnak elfogadni. Vagy folyik tovább az egyezkedés, vagy pedig marad a bojkott. De hát az ellenzék két évvel ezelőtt is bojkottált, s mi történt? A választóknak csupán 48 százaléka lépett az urnák elé, megszületett az egypárti parlament.

88

Úgy látszik, a kormánypárt képviselői sokkal inkább figyelnek Budapestre, hiszen Budapesten tartott közös ülést a két kormány. A szerbiai politikusok elégedetten tértek vissza Belgrádba: megállapították, hogy soha még nem volt ilyen jó viszony a két kormány között. Magyarország erőlesen követeli, hogy Szerbiát vegyék fel az EU-ba, hogy közös erővel védjék meg Németországot és Európát a migránsoktól. Vučić elnök bejelentette, hogy Szerbia nem lesz a migránsok ideiglenes parkolóhelye. Ezenkívül azt is közhírré tette, hogy Szerbia a napokban a legnagyobb tisztelettel fogadja majd a távozó Merkel asszonyt is, utána pedig tanácskozni fog a V4-ek képviselőivel. Nem zárható ki, hogy Szerbia a V4 tiszteletbeli tagja lesz. Igaz, Janez Janša szlovén kormányfő sem venné szívesen, ha kimaradna. A szerb NER ünnepének jegyében a kormánytagok nem győzik hangoztatni, hogy eljön az idő, amikor minden szerb egy államban él.

A választás kimenetelét korai megjósolni, mert Szerbiában néha csodák történnek. Jelenleg úgy tűnik, nincs gyógyír a letargiára. Egy biztos, hogy kilencvenes években legalább hangosan hittünk a csodában, most viszont nem hiszünk semmiben. A hatalom nem tárgyal a kritikusaival, amin nem kell csodálkoznunk, hiszen a másként gondolkodók sem értenek egymással szót, kis klikkekre bomlanak és egymással viaskodnak. Vučić elnök lába alatt reng a föld, az egyik affér követi a másikat, ám ennek ellenére, legalábbis nekem úgy tűnik, biztosan áll a lábán. A tömegek nagy része megbékélt a jelenlegi autokrata rendszerrel, amelynek sajnos nincs egyértelműen megfogalmazott alternatívája. Ha jól meggondolom, akkor Vučić is kény-

szerpályára kényszerült. Az értelmiségiek között növekszik a fásultság. Mitlánt részük érvényesülni szeretne, a többiek pedig túl akarják élni a sötét időket, bár abban sem biztosak, hogy érdemes-e. A tömegeket viszi az ár, senki sem kérdezi, hogy hova. Többé nem beszélhetünk pusztán politikai válságról, hiszen mélyebb, átfogóbb mocsárba kerültünk. Radnóti Sándor megfogalmazásával élve, civilizációs válsággal szembesülünk. Megbicsaklott a társadalmi önbecsülés és méltóságérzet, megszűnt a szolidaritás. Radnóti a magyar világra gondol, de Szerbiában is ugyanez tapasztalható. Lepusztul és barbarizálódik a közélet, eluralkodik a színvonalcsökkenés és a műveletlenség. Az igazság viszonylagos lett. Ebben a helyzetben a szellem emberei visszahúzódnak a közélettől, a szellemi bulvárosodásban legfeljebb monologizálhatnak.

Fásultan olvasom az újságokat, a magyar vagy a szerb lapokban az Orbánról, illetve a Vučićről szóló éles kritikákat vagy a lelkes méltatásokat, és egyre inkább rádöbbenek, hogy valójában alig-alig érdekel az említett politikusok személye. Sokkal inkább foglalkoztat, hogy mi történik abban a társadalomban, amelyik őket megválasztotta. Egyre többször gondolok arra, hogy ők is kényszerpályán mozognak. Tegyük fel, hogy Aleksandar Vučić az egyik pillanatban elismerné Koszovó függetlenségét. A következő napokban megbukna. Ez csak egy példa a kényszerpályán mozgó egyeduralkodók szívesen vállalt kényszerpályájára.

Egyre inkább szükségét érzem, hogy a mai kor szelleméről írjak. Az eddigi regényeim a jelenbe vezettek, de azt hiszem, elérkezett az idő, hogy megrajzoljam a korszellem anatómiáját. A regény mélyfúrásokat igényel, sokkal mélyebbeket, mint az esszé vagy a napló. Az újságcikkről nem is beszélek. Írás közben az író egyben tanul is. A szöveg logikája irányítja a képzeletet. Ismerkedek azzal is, amit eddig rejtve volt előttem. Vagy titkoltam magam előtt is. Kimondom azt is, amit eddig nem mertem kimondani. Írás közben felülkerekedik bennem a meggyőződés, hogy a mai erőszakmentesen, szabad választásokon hatalomra jutó egyeduralkodókat valójában a társadalom termeli ki. Oda jutottunk, hogy a tömeg a vezérekben reménykedik. Íróként belátom: a vezérek léte reménytelen vágyaink megtestesülése. Hősöm ül az ablak előtt, és figyel az ellene demonstráló tömeget. Elégedetlen a belügyminiszterével, akit azzal bízott meg, hogy megszervezze a demonstrációt. Magatehetetlen fickó, a milliós városban alig tudott összeszedni 5-10 ezer ellene tüntetőt. Látja az első sorokban az egykori harcostársait, akikkel együtt tüntettek a régi diktátor ellen. Néhányszor bebörtönözte őket, de aztán megesett a szíve rajtuk, irigyelte őket, mert azt hitte, hogy ők még boldogok. Udvaroncáiról, minisztereiről is rossz véleménye van, hiszen nem tudják igazi eleganciával szolgálni. Csak banális dicséreteket hall a szájukból, nincs egy eredeti mondatuk sem. Felháborítja és elkészeríti az unalmas és banális világ, hiszen fiatalkorában nem erről álmodott. A legszívesebben a kertjében tartózkodik, és élvez a virágok látványát. A kertészeket becsüli, a legnagyobb állami kitüntetések adományozza nekik, mert ők legalább élvezik a munkájuk gyümölcsét. Gyakran arról álmodik, hogy kimenekül az elnöki palotából, hogy találkozzon a népével. Számtalanszor kifejezte ezt

a kívánságát, de belátta, hogy ez lehetetlen. Kabinetje megszervezte ugyan a népével való találkozást is, de belátja, hogy ez hamis, ő pedig saját rendszerének foglya lett. Végző elkeseredésében kegyelmet ad Bernadette-nek, annak a fiatal lánynak, aki még uralkodásának kezdetén merényletet tervezett ellene. Elrendeli, hogy szállítsák az elnöki palotába. Miniszterei gyanakodnak, mivel a lány napokig a palotában tartózkodik. Hősöm eljátszatja vele a gyilkosságot, hogyan is történhetett volna meg. Bernadette azonban nem akar gyilkolni. Miért? Azt válaszolja, hogy a népnek szüksége van diktátorra, akár egy darab kenyérre...

A *Szabad Magyar Szó* hírül adta, hogy Pásztor István, a VMSZ elnöke a teljes egyetértés jegyében találkozott a színházi vezetőkkel. A megbeszélésen jelen volt Hajnal Jenő, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke is. Körmöci Petronella, a Szabadkai Népszínház magyar társulatának vezetője a *Szabad Magyar Szónak* adott nyilatkozatában megerősítette Pásztor István közleményét: a találkozó konstruktív hangnemben folyt le. Happy enddel fejeződött be a Tanyaszínház ügye? Káromkodások? Leplet rá! Ki gondolta volna? Égbekiáltó botrányt emlegettek a vajdasági rónán! Mindez néhány cáromkodás miatt! Sehogy sem értem, hogy mi történt valójában. Maradtak a hírek és az álhírek. Regényhősömrre, a diktátorra gondolok. Mit is mondana? Azt hiszem, cinikusan megjegyoznén, maradjak csendben, hiszen a provinciában éppen ilyen banális az élet.

Vészfék

„Nem ördögtől való statisztikát vezetni arról, hogy ki a cigány” – mondta az előválasztási vitában Márki-Zay Péter. Kijelentése nem kapott túl nagy visszhangot. Igaz, annyi nehezen kezelhető dolog hangzott el ezekben a zaklatott szeptemberi hetekben, hogy egy ilyen mondat könnyen elvegyült a kampány többi hagymázás kijelentése között. Nem is igazán érteni, mit akart a miniszterelnök-jelölti versenyben felszólaló Márki-Zay, ha azt a több mint egyórás beszélgetést, amelyen roma aktivisták, újságírók kérdezték, nem hallgatja végig az ember. És ilyen odafigyelésre ma ki kész, ki képes? Jelszavak korát éljük, nem a vitákét.

Magyarországon kevesen hajlandók erre, de azt gondolnám, hogy a téma annyira érzékeny és kockázatos, hogy Erdélyben sokkal többen felkapnák rá a fejüket. Az etnikai adatok rögzítése és tárolása, az etnikai alapú „listázás” itt évtizedek óta a legkényesebb ügy. Politikusok és a politikában, jogi ügyekben mégoly járatlan emberek is tudják, mennyire rajta lehet veszteni, milyen súlyos következményei lehetnek.

A nyilatkozat ugyan bejárta a magyar sajtót, de érdemben sem magyarországi, sem erdélyi szakértő nem reagált rá. Az utóbbiak semmire sem rea-

gálnak, ami a magyar előválasztásról szól. Mintha nem is történe semmi, mintha nem lenne tétje, nem lenne semmilyen közöny ahhoz, hogyan alakul a magyar ellenzék sorsa. Fura, sokat mondó, félelmetes közöny ez. Nem egyoldalú. Ehhez hasonló távolságtartás, oda nem figyelés jellemző arra is, amit a magyar kormány mond. Megritkultak a korábban oly gyakori hűségnyilatkozatok, az Orbán Viktorral történő fraternizálás, megfakult, ha el nem is tűnt a deklarált szövetség vállalás.

Tanácsstalanság lenne? Taktikai zavar? Az elmúlt évek politikai egyensúlyvesztése? Szégyen azért, mert az erdélyi magyar politikusok zöme oly mélyen elkötelezte magát a jelenlegi kormány mellett? Rossz előérzete annak, hogy mi lesz, ha kormányváltás történik Magyarországon, és az erdélyi magyar politika itt marad az alázatos és szégyenletes szolgaságával? Sok-sok év feltétlen, érdekek és nem elvek által vezérelt alávetettségével? Alig hiszem, hogy lenne ilyen belátás. Túlélésre játszik az erdélyi magyar politika, sok-sok évtizedes (évszázados) hagyományai alapján tudja: aki hallgat, túlél. A lehajtott fejet nem metszi le a kard.

Sunyítás, kivárás – mondanám, ez zajlik most Erdélyben. De a tény, hogy olyasmire sem reagálnak, ami közvetlenül, megkerülhetetlenül érinti a kisebbségi jogokat, az erdélyieket, ennél súlyosabb dologra utal. Feltörekszik a román széljobb. A legutóbbi parlamenti választásokon még úgy tűnt, tíz százalék körüli karanténban tartható az AUR, nem fog annál meghatározóbb tényezővé válni. Azóta kiderült, a különböző politikai alkukban megnőhet a jelentősége, és nincs olyan román párt, amely elvi alapon elzárkózna a szélsőjobbtól, ha a pillanatnyi politikai érdekei úgy diktálják. Magyarország pedig furcsa mód bezzegországgá kezd válni. Hol ezért, hol azért. Kinek ezért, kinek azért. A román baloldal (!), vagy minek nevezzük – pontatlan megjelölés, nincs közük ideológiai szempontból a baloldalhoz ezeknek az erőknél –, a politikai túlélés mintáját látják a magyar kormánypárt erőfeszítéseiben. A román jobboldal számára a jogrendszer átalakítása, a jogi és politikai alkuk képlékenysége, kijátszhatósága kezd példává válni. Ha egy ilyen javaslat, mint a Márki-Zayé megfogán a román politikai életben, ha a kisebbségi jogok biztonságát hasonló kezdeményezésekkel alá lehet ásni, borul minden, amit sikerült megerősíteni az erdélyi magyar jogvédelemben.

Nincs veszélyérzet, ha van is, elfojtja a taktikus hallgatás. Az a felismerés, hogy a magyarországi roma jogok, a cigány érdekképviselő helyzetét érinti az erdélyi magyar érdekképviselő, hogy párhuzamosságok vannak, előre látható folyamatok – szóval ez a felismerés nem körvonalazódik. Amúgy sem kínál semmit az előválasztási vita közvetlenül a kisebbségben élőknek, a határon túliaknak. Épp olyan nagy a közöny kifelé, Magyarország határain túlra, mint amilyen hideg közönnyel hallgatnak a határokon kívül élők. És ha nincs direkt üzenet, akkor ezeket az áttételes ügyeket ugyan ki ismerné fel, vállalná fel? A határon túli kérdéssel kapcsolatban most mindenki úgy tesz, mintha nem lenne, vagy eldőlt volna a kérdés. Előre elkönyvelték a kettős állampolgárok szavazatait, a kormány biztos a győzelmében, az ellenzék abban, hogy ezen a pályán biztosan veszít. Egyik félnek sincs igaza, de kár is ebbe belemenni, mert energiát sem fordítana már senki erre a

magyar politikai életben, és tartalma, üzenete, elgondolása sincs, hogyan lehetne bármit másként csinálni, mint az elmúlt évtizedekben. Döglött lovon a patkó.

Majd az utolsó hetekben jön egy két váratlannak tűnő fordulat, egy-két jól előkészített botrány, kirohanás, az erdélyiekre és a Magyarország határain kívül élőkre ráakasztanak néhány untilig ismert jelzőt, stigmát. Vagy maguk akasztják magukra. És ezzel ez a játszma lefutottnak tekinthető.

Pedig a taktikázás és tehetetlenség mögött dráma és radikális átalakulás van. A Márki-Zay-beszélgetésen, amelyre senki sem figyel oda, a részt vevő roma aktivisták, újságírók nem győzik hangsúlyozni, hogy ők úgy romák, cigányok, hogy közben magyarok. Ilyet egy hasonló magyar–román közvitán az elmúlt évtizedekben egészen biztosan nem lehetett volna hallani. Erdélyieket azt bizonygatni, hogy ők úgy magyarok Romániában, hogy közben románok – ez elképzelhetetlen. Más a helyzet persze, mert más a két kisebbségi közösség pozíciója, történelmi háttére, függőségi viszonyai. És ott lóg a Ceaușescu-korszak asszimilációs politikájának a sötét árnyéka is: az elv, amelyet a legkeményebb évtizedekben oly kíméletlenül alkalmaztak. Romániában románok élnek, valamint nem románul beszélő román kisebbségek – ez volt a Ceaușescu-féle alapszabály. Ezt az etnikai elnyomást, homogenizálást a mai napig nem felejtette el, nem dolgozta fel senki.

De mi van, ha mégis-mégis változik valami Kelet-Közép-Európában? Ha a magyarországi romák egyre önállóbban, határozottabban és autonóm módon lépnek fel. Ahhoz hasonlóan, ahogy az erdélyi magyar közösség a kilencvenes évek elején elkezdte megszervezni önmagát, szemben az akkor radikalizálódó román nacionalizmussal (mely radikalizáció a mai magyar nacionalizmustól sem idegen). És mi van akkor, ha az erdélyi magyar politika még aktív, végzetesen el nem kötelezett erői elkezdenek kilépni a magyar–magyar viszonyrendszerből, valahogy betagozódni a még élhető román politikai közéleti struktúrákba? Megindul azon az úton, amit a magyarországi cigány érdekképviselőt kipróbált az elmúlt években: magyar ellenzéki és kormánypártokhoz csapódva? Mindkét stratégiának lehet látni az előnyeit és a hátrányait. Látja is, aki a két országot, a két kisebbségi érdekképviselőt párhuzamosságai-ban figyeli. Akinek van érzékenysége a hasonlóságra. És aki elfogadja, hogy a roma kisebbségi érdekképviselőt párhuzamba állítható a magyar kisebbségi érdekképviselőt. Előítéleteken, térségi vakságokon kell átlátni ehhez, és keveseknek van ehhez tudásuk, érzékenységük és bátorságuk.

Kimondani azt, hogy akkor lesz az erdélyi magyaroknak gazdasági és jogi szempontból garantálva a biztonságuk Romániában, ha Magyarországon ugyanilyen garanciát kapnak a magyarországi cigányok – ez botrány. A kifinomult akadémiai érvek szerint azért, mert sem szociokulturális, sem gazdasági sem semmilyen szempontból nem állítható párhuzamba a két közösség. A kevésbé kifinomult, hétköznapi rasszizmus nyelvén az erdélyi magyarokat nem lehet „lecigányozni”. Pedig hát a történet csak arról szól, hogy az olyan homogenizáló nemzetállamok, mint Magyarország és Románia, mit tudnak nyújtani kisebbségi közösségeiknek. A magyarországi romák jelentősége demográfiai okokból is, gazdasági okokból is nő. Az erdélyi magyarok jelentő-

sége ugyanilyen okokból csökken. Most körülbelül ott tartunk, mint amikor egymás mellett rohannak el a párhuzamos síneken az ellentétes irányba haladó vonatok.

Valójában az erdélyi magyar érdekképviselőnek lenne haszna abból, ha erre odafigyelne, ha megpróbálná megfordítani a romló folyamatokat. Ha azt keresné, hogyan frissülhetne meg úgy, ahogy a magyarországi cigány jogvédelem most korszerűsödik, erősödik. Szüksége van rá már csak azért is, mert a romániai magyar cigányok megszólítása, érdekképviselőbe vonása ma még lehetséges lenne. Holnap már nem. Őket vagy elviszik a román pártok, vagy önálló útra lépnek, a kettős identitással rendelkező magyar cigány közösségeket a magyar közösség pillanatokon belül elveszíti. Nem mintha erre a veszteségre nem szolgálna rá, hiszen az elmúlt években gátlástalanul, fenntartások nélkül, engedve az uralkodó magyarországi folyamatoknak, szabad utat engedtek a cigányellenességnek is a magyar érdekképviselőten belül. De hátha van még mód a bocsánatkérésre, az új szövetségek megalapozására. Nem csak azért, mert ez értékes szavazatokat jelentene a romániai választásokon. Hanem azért is, mert jár a tisztelet és az elismerés a kettős identitás számára.

E belátásnak, odafigyelésnek és érzékenységnek most nyoma sincs. Sunyítás, oda nem figyelés és túlélésre játszás van Erdélyben – legalábbis a politikai érdekképviselőten. A kisebbségi jogok elvei, a nyelvi jogok, a kulturális reprezentáció mintázatai megrekedtek a kilencvenes évek szintjén, miközben megváltozott minden. A politikai, a kulturális, a technológiai környezet egyaránt.

Szeptemberben a hetvenéves Markó Bélát ünnepelték sokan: politikustársak, költőtársak, olvasók. Cikkek, rendezvények sora követte egymást. Az ünnepségekkel visszatért az elmúlt három évtized sok-sok emléke, azok az évtizedek, amelyet Markó-korszakként szokás emlegetni. A rendszerváltás évtizedei. Meglepő lehet az emlékezések, köszöntések intenzitása. De csak annak, aki nem vet számot azzal, hogy ez után a korszak után nem jött semmi. Nincs továbblépés, nincs továbbgondolás, nincs megújulás. Csak Markó van. Volt.

Robog a vonat, az ellentétes irányba, az útirányt ismerjük, féljük, és nincs, aki meghúzza a vészféket.

Hogyan született az első szabadság-alkotmány?

94

Csodálkozni fogsz: kalózok kezén. Igen, a kalózok mint forradalmi jogászok jöttek először elő a szabadság alkotmányával, micsoda kuriózum! A szabadsághoz kötött, a „*liberté*”-re alapított alkotmányt a köztudat a francia forradalomhoz kapcsolja. Most viszont az olvasó *Libertalia* címmel egy olyan könyvet kap kézhez, melynek alkotmányozó középontjában a szabadság áll, jóval az emberi jogok deklarációja, ill. az amerikai alkotmány előtt keletkezett variánsokban. A kiadás több korabeli és huszadik századi elemzést is tartalmaz, ám ezek közül főképp azt a forrást kedvelem, amelyeket Daniel Defoe írt (igaz, Charles Johnson kapitány álnevet használva). A nagy angol író két vaskos kötetben vette végig a kor jelentős kalózkapitányait (Defoe: *A General History of the Pyrates* – A kalózok általános története). Könyvének első kiadása 1724-ben jelent meg, vagyis a kalózkodás fénykorának hanyatló ágában, de benne a főáramban. (A történészek 1660 és 1730 közé teszik a kalózvilág aranykorát.) Ebben az időben – írja a kötetet kísérő tanulmányában *Miklós Tamás* – kb. 2400 angol nyelvű kalóz tevékenykedett a tengereken. A spanyol, francia vagy északi csapatokat nem is számolják...

Defoe könyvében több vezér és írástudó szerepelt, ezek közül a jelen kiadás a következő kalózvezéreket és alkotmányaikat méltatja ismertetés-

re: Misson kapitány, Bartholomew Roberts, George Lowther és John Phillips kapitányok – melyek közül számomra Misson kapitány története és Roberts „admirális” alkotmánya tűnt a legokosabbnak, és szerepük az alkotmánytörténelemben a legvalószínűbbnek. (Bár kalandokban a *Misson kapitányról* című fejezet kínálja a legtöbbet...) Ezt csak azért fűzöm hozzá a felsoroláshoz, mert ugyan Defoe nyomozása alapos, korának fellelhető dokumentumait alaposan átböngészte, de mégiscsak író volt, ezért a konfabula, a fantázia birodalmába való kirándulás nem áll tőle távol. Vagyis amiket e kapitányok leírt-fennmaradt alkotmánya-iról ír, nem mindig kell készpénznek venni. De nagyjában-egészében *voltak* ilyen alkotmányok, bennük *a szabadság-egyenlőség először merül fel* alkotmányjogi értelemben – amivel azért mégiscsak megelőzték a történelmet. Azt már nem is veszem ide, hogy a hajózás történetének is úttörői voltak, hiszen kitűnően tájékozódtak az Atlanti-óceán végtelen tengerében, s volt, aki körbehajózta a földet.

E szabad alkotmányok nem államok, királyok vagy kormányzók által íratott-jóváhagyott szövegek. Ezek igazi kalózok gyártmányai, és bár részleteikben különböznek egymástól, lényegük, hogy *a szabadságot, a kalózkolónia tagjainak egyenlőségét, demokratikus testvériségét tüzték zászlajukra*. Korukban

ez egyedülálló teljesítmény volt, bár szerzőik nem voltak történészek vagy államjogászok, félig-meddig az írással is küszködtek. De amit leírtak (és amit Defoe felkutatott), az valódi történelmi kuriózum.

A kalózkormányok azért maradtak fenn, mert több szabad – nem állami zsoldban álló – kalóztársaság számára íródtak, és mindegyik kvázi alkotmány csak egy-egy társulaton belül bírt kötelező érvénnyel. Netán egy-két kalózkolónia szövetségre lépett egymással a veszedelmesebb ellenség közeledtekor, de az általános szokás az volt, hogy egy-egy kolónián belül szereztek érvényt alapokmányaiknak. Ám kapcsolatban is álltak egymással, így e dokumentumok némelyike fenn is maradt. De ez most mellékes szempont: mai szemmel nézve, amiket kitaláltak és leírtak ezekben a közösségekben, mai szemmel nézve is modern dolgok voltak.

Közelebb lépve az alkotmányok tartalmához, valóban a francia forradalom eszméi villannak fel bennük. Ilyen például a szabadság általános elvén túl az egyenlőség gyakorlatának előírása. Az alkotmányok mindegyike kimondja, hogy a kalózközösség minden tagjának, függetlenül vallási hovatartozásától, a nemesi hierarchiában korábban elfoglalt helyétől, a børszíntől, foglalkozástól, a csapatban elfoglalt pozíciójától (kivéve a kapitányt és a fedélzetmestert) *azonos jogai és kötelességei vannak*. Még a nőknek is járt szabadság, bár az elfogott asszonyokat többnyire a rabolt holmik részének tekintették. Mégis ezek az alkotmányok elvben nőszabadságpártiak voltak.

Ezen túlmenően pedig a több hajóból álló kalózközösségekben – pl. a Roberts kapitány alá tartozó flottában –

nem a főnök találta ki és rendelte el a csapat teendőit, hanem – láss csodát – összehívták a matrózokat, és egy hajó fedélzetén tanácsot tartva *közösen döntöttek* (demokratikusan?) a következő lépés stratégiájáról. Igaz, hogy amit aztán elhatároztak, azt a kapitány – igazi főnök, mai szemmel akár diktátornak is nevezhető – némileg (vagy javarészből) úgy alakította, ahogy az adott kalózcsoport, rablás, a javak elosztásának rangsora megkívánta. Elvek, eszmények (szabadság, egyenlőség) és a hadi gyakorlatban érvényesülő pragmatizmus élesen elvált, de ki is egészítette egymást. Mert a hosszabb távú döntéseket illetően a matróztársadalomé volt a döntés joga.

Ez – mondanám – forradalmi újdonság volt egy olyan európai társadalomban, ahol a nemesi előjogok biztosították a főúr szavának abszolút érvényét. Itt, a feudális világban nem volt divat a demokratikus többségi szavazás, az „egy a parancs, egy a végrehajtás” uralkodott Európa-szerte, az alattvalók befoghatták a szájukat, a megmukkanásért súlyos büntetés várt a „lázadókra”. De ezek a kapitányok egy ilyen, feudális alapokon álló világban, mondanám, ilyen általános szociológiai közegben jelentkeztek egy tökéletesen egyenlőségalapú, szabadságelvű alapokmánnyal, melyet minden hajó minden matrózának be kellett tartania.

Igen: kalózek által írottak ezek az első alkotmányok, mondom ismét. A 15–17. században nyolevanegynéhány kalózcsoport „dolgozott” leginkább az Atlanti-óceán Karib-tengeri szakaszán. Az is igaz (vagy konfabula?), hogy Madagaszkár szigetén átmeneti időre (1770 körül, pár évre) alakult egy *kalózállam* is,

állítólag ezt nevezték *Libertáriának*. Innen való a könyv címe is.

A kalózcsoportok fele királyi peccsétes okmánnyal engedélyezett, sőt felhatalmazott, tehát államilag is finanszírozott rablótársulat volt. (Angol fennhatóság alatt még Erzsébet királynő idején is úgy esett, hogy a korona a kalózok bevetésével igyekezett piszkálni a spanyolokat. Nem megyek messzire a tényektől, ha feltételezem, hogy Francis Drake admirális magas rangja és győzelmei előtt (netán mellékállásban) maga is kalózkodásból lett nagy ember... De a francia királyok sem maradtak le a „bérkalózok” alkalmazásában. A leghíresebb francia kalóz, később főnemes, Claude de Fourbin admirális volt, akit korábbi életében Jean Bartnak, a kalózok rémének tartottak, aztán a Napkirály főnemessé emelte.

Most fordulnék rá a könyv lényegére. Hogy ti. a kalózkolónia másik, uralkodóktól, hatalmasságoktól *független* felében akadtak olyan híres csapatok, amelyek ezt a szabadságra alapított alkotmányt írásba foglalták, kihirdették és (részben vagy elvben) gyakorolták is, jóval az amerikai vagy a francia alkotmány *előtt*. A könyvnek ezek a részei a legizgalmasabb olvasmányok.

Persze, amit eddig leírtam, s amit Defoe oly rokonszenvesen tált, csak az egyik fele a történetnek meg az alkotmányjogi históriának: a szabad kalózvezérek és csapataik rablásból éltek, és addig éltek, amíg a győztes tengeri csaták és az utánuk következő arany-ékszer-péznő-kennyúlása tartott. Nem volt társadalmi szerkezetük, nem éltek gazdasági tevékenységből, fogalmuk sem volt a mezőgazdaságról, jószágokról, pláne nem iparról (még nem jött el az

ipari forradalmak kora...). Csupán rablócsapatok voltak. És mivel csak a rablás, az ellenfél legyőzése és kifosztása, valamint az elfogott hajók legénységének rabszolgasorba taszítása volt a megélhetés (jólét) forrása, e javak hamar elfogytak. A könyvből persze megtudjuk, hogy a kalózvezérek többsége, miután teletömte a zsebét arannyal meg mindenféle jóval, letelepedett Angliában, és tisztességes polgári életet élt.

Ha rablás, annak szabályai voltak. Az alkotmányok nem csak szabadságot és jogokat ígérnek, de szigorú büntetéseket is előírnak: ha valaki a *közösen szerzett* (közös elosztásra váró) vagyontól saját zsebre dolgozott, kegyetlenül megbüntették, nem egyszer karlevágással. Többségében nem ilyen kegyetlen büntetés járt: a közösből lopkodót elkapták, és az első lakatlan szigetre kitették egy pint vízzel, netán borral, meg néhány falat kenyérrel – éljen, ahogy tud, haljon ahogy megérdemli. Zárájában jegyzem meg, hogy Defoe *Robinson Crusoe*-ja (és Péntek nevű szolgája) is így kerülhettek egy szigetre, vagyis, hogy az író egy ilyen büntetőeljárás felkutatásával és irodalmi megszépítésével lett világhírű: különben hogy kerültek volna egy ilyen kegyes szigetre... Itt érzem úgy, hogy Defoe kalóztársadalmának leírásának harmada tán képzelet – utópia – szüleménye.

Az utópia eredetileg egy nem létező, de képzeletben valós szigetet jelentett, és itt, a kalózok alkotmányában e műfaj valós, gyakorlott, dokumentálható őstét élvezhetjük. (Említettem Madagaszkár Libertia szigetét). Ne feledjük, Campanella és Morus korától alig rófnyre születtek ezek a kalózalkotmányos iro-

mányok. (Morus pl. 1515–16-ban írta *Utópiáját*, Tommaso Campanella 1602-ben...) Vagyis az utópia sem megvetendő műfaj abban a korban: a kalózkalmánnyal valóban utópia és disztópia keverékének foghatók fel Defoe átiratában, valamint a 19–20. századi kutató-rekonstrukciójának egyaránt.

A kötet – Miklós Tamás kutatása és szerkesztése eredményeképp – hat kalózkapitány által írott-szerkesztett alkotmányt, valamint a tengeri rablókkal foglalkozó korabeli (és későbbi) iromány válogatását tartalmazza. Mit mondjak, tömény izgalommal teli olvasmányokként. Emellett a kötet könyvtárnyi anyagot kínál az olvasónak, igaz, csak lábjegyzetben, de a kutatásokat egé-

szen a 21. században tevékenykedő történészekig követi nyomon.

A könyv különlegességéhez tartozik, hogy egy eddig felejtett betűtípussal Misztótfalusi Kis Miklós által 1680 körül vésett-faragott csodálatos tipográfiai megoldását használták. Ami nemcsak felfedezés, de a magyar könyvészeti hagyomány megújítása is. Magyarországon – a 17. századi Biblia-fordítást leszámítva – először. Ez is kuriózum, sőt a hazai tipográfia-történet fontos fejezetének életre keltése.

Daniel Defoe, Alexandre-Olivier Exquemelin, Jacob de Bucquo: *Libertalia*. Szabad kalózközösségek – Az újkor első demokratikus alaptörvényei. Budapest, 2021, Atlantisz. 248 oldal, 4395 forint.

Pető Iván

97

Mussolini fél élete

Margherita Grassini Safratti Mussoliniról szóló, 1927-ben magyarul megjelent könyve most új kiadásban látott napvilágot. A kimondottan szép borítón (Tabák Miklós munkája) a cím: *Mussolini élete*. Az előtt, aki belelapoz a könyvbe, elolvassa a fülszöveget, nem marad titokban, hogy az 1924-ben írt szöveg érdemben 1922-vel, a fasiszta vezér hatalomra kerülésével zárul. Mussolini hatalomban töltött további 23 éve nélkül, mondjuk így, nem fedi a cím a tartalmat. A minden érdemi információt korrekten közlő fülszöveg azt írja: az esszéisztikus mű „egyoldalú szimpátiát keltő és egyértelműen propagandisztikus célokkal”

készült – vagyis, tehetjük hozzá, bár Mussoliniról szól, élete tényeit és nézeteit interpretálja, de a szó mai értelmében csak részben tekinthető életrajznak. A kiadó talán eltérhetett volna az előző megjelentetés kor adott címtől, már csak azért is, mert az olasz kiadás címe *Dux* (magyarul Vezető) volt, a Mussolinivel azonos-sá vált olasz Duce szó latin megfelelője.

Sarfatti könyvét Kosztolányi Dezső fordította, amiről a fülszöveg azt írja, a szerep majd egy évszázaddal később is rossz érzést kelt. Ugyanakkor a kiadás indoklásaként hozzátesszik: ez a tény is, miként persze maga a mű is, kordokumentum. A kötet mos-

tani kiadása az életrajzon túl közli Sarfatti *Budapest, a Duna Nagyszonya* című, harmincas évek elején írt, néhány oldalas, impresszióit közlő lelkendező írását, valamint Kosztolányi 1924–1928 közötti, 15, egykor a *Pesti Hírlapban* (és egyidejűleg a *Bácsmezei Hírlapban*) publikált újságcikkét Mussoliniról, illetve Olaszországról. Az utóbbiak a fordításnál közvetlenebbül jelzik az író viszonyát az olasz fasizmushoz. Ahogy Bíró-Balogh Tamás Kosztolányi-kutató irodalomtörténész kísérőtanulmányában megjegyzi, ezek az írások Mussolinit mindig pozitív vagy semleges kontextusban említik.

A fordítás és Kosztolányi egykori véleménye által keltett rossz érzés reálisabb értékeléséhez ugyanakkor hozzátartozik, amit Bíró-Balogh is jelez, Mussolini, illetve az olasz fasizmus megítélése akkor még a nyugati demokráciákban is lényegesen kedvezőbb volt a későbbieknél. Tegyük hozzá: azt látták, hogy a világháború vége óta válságokon át bukácsló, vörös veszélytől fenyegetett Olaszországban rendet teremtett, ha – mondjuk így – némi erőszak árán is. A mű egykori hazai megjelenése minden valószínűség szerint nem teljesen független a Mussolini és Bethlen István által jegyzett, 1927. áprilisi olasz–magyar egyezménytől, amely a két ország szívélyes kapcsolatát demonstrálta. Bíró-Balogh egyetért másokkal, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda által kiadott könyv kiállítása egyértelműen reprezentációs és propagandisztikus céloknak felelt meg.

A kísérőtanulmány döntően filológiai aspektusú, Kosztolányi olasz érdeklődésével és Sarfatti Magyarország-kapcsolatával foglalkozik,

Mussolini egykori megítélése, utólagos reputációja nem témája. Említi ugyanakkor Kosztolányi revíziós törekvéseket támogató munkásságát is, mondván, ezen az alapon is rokonszenvezhetett a magyar igényeket támogató Ducéval. Itt megjegyzi: az író „alkatilag jobboldali ember volt”. Túl azon, hogy a jobboldaliság nem egyértelműen lokalizálja a nézeteket, az „alkatilag”, ha van ilyen, jelentése végképp bővebb kifejtést kívánna. Az pedig finoman szólva is hiba, hogy egy helyen az *Újság* című lapot zsidó napilapként említi. Ez Ágai Béla, valamint Keszler József szerkesztők származása alapján az antiszemita szóhasználat átvétele.

A mostani kiadás természetesen közli Mussolini eredeti, bő másfél nyomtatott oldalnyi *Előszavát*, miként Zambra Alajos műfordító, jogász, irodalomtörténész *Bevezetését* is. A Duce sorai a pozórkodás, farizeusság lenyomatai. Megveti azokat, akik róla írnak – mondja –, nem szereti, ha nyilvánosság elé ráncigálják, de azért...: „Tetszik nekem ez a könyv, mert arányosan állít be az időbe, a térbe, az eseményekbe, minden túlzás nélkül, noha írójával barátság, a munka és eszmék közössége fűz egybe” – írja. A *Bevezetés* egyszerű Mussolini-apológia, nagyságának, eredetiségének dicshimnusza.

Sarfatti gazdag zsidó családban született Grassini családnévvvel. A szocialista tanok vonzásában 18 évesen megszökött otthonról, és férjhez ment a közel húsz évvel idősebb, szintén zsidó, szintén szocialista Cesare Sarfattihoz. 1902-től Milánóban éltek, ahol Margherita Sarfatti művészeti szalont működtetett, amely a futuristák, később a fasizmus eszméit átvevő Novecento Italiano mű-

vészeti mozgalom központjává vált. 1911-ben az *Avanti!* című szocialista lapnál, ahol a nő műkritikusként dolgozott, találkozta a nála három évvel fiatalabb Mussolinivel. Az *Előszó*ban említett barátság eufemizmus, ekkortól Sarfatti Mussolini egyik szeretője. Férje 1924-es halála után írja meg a Mussolini-életrajzot. A könyv először Nagy-Britanniában jelent meg 1925-ben, majd Olaszországban 1926-ban, és Bíró-Baloghtól tudható, ugyanebben az évben Németországban is. Tizenhét nyelvre fordították le, Olaszországban tizenhét alkalommal nyomtatták újra. Sarfatti zsidó származása 1938-ig nem jelentett problémát, hiszen az olasz faszizmus nem volt antiszemita, a pártnak például zsidók is tagjai lehettek. 1938-tól azonban német nyomásra Faji Kialtványt adtak ki, majd faji törvényt is hoztak. Sarfatti ekkor Dél-Amerikába költözött, és csak a háború után tért haza, ismét befolyásos művészetpártoló lett, felelősségre vonásáról nem tudni. Nyolcvan éves korában halt meg.

A könyv egykori sikerének okai eléggé kézenfekvők: Mussolini, ahogy az életrajz is szereti emlegetni, egyszerű kőművességből emelkedett Olaszország vezetőjévé, ami önmagában is figyelmet keltett. Nézetei, a fasiszta eszmék és a káosz után általa teremtett rend széles körben irányította rá a figyelmet, Sarfatti is fontosnak tartja kiemelni: átformálta az olasz népet, mentalitást. Ráadásul bennfentes forrásból, minden kétséget kizáróan írástudó szerző tollából lehetett képet kapni a Duce hányattatásairól, többszörös bebörtönzéséről, felemelkedéséről szocialista újságíróként, az első világháború alatti katonáskodásáról, szocialistából fa-

sisztává változásáról, a fasiszta gondolat forrásairól, sikeréről.

Sarfatti könyve azzal indít, hogy az első világháborúnak nem volt főszereplője, ellenben a háború után ketten is kiemelkedtek, Keleten Lenin, Nyugaton Mussolini. A fasiszta pálfordulás utáni időszakot tárgyalva a könyv, a Duce nézeteinek megfelelően, a szocialistákról megvetően, destruktív tényezőként beszél, ugyanígy természetesen a bolsevik rendszerről is. Érdekes, hogy egy helyen Mussolini magasztalására a szerző Lenint és Trockijt említi, mondván, mindketten sajnálkoztak, hogy egy ilyen nagyság otthagya a szocializmus ügyét. Sarfatti Mussolini-képét pontosan jelzi műve első részének utolsó mondata: „Benito Mussolini mind lélekben, mind arcban új megtestesülése a tiszta itáliai típusnak, mely századok múltán [értsd: a dicső Római Birodalom után – P. I.] ismét visszatér és kivirágzik.”

A könyv későbbi oldalain, miközben újra meg újra szó esik Mussolini rendkívüliségéről, belefér a képbe, hogy tökéletlenségének jelzésével Sarfatti emberibbnek mutassa. Miközben romantikus képet fest olykor az „egyszerű” olasz emberekről, ettől nem zavartatva magát idézi fel, hogy Mussolini mélyen lenézi a köznépet. Egy helyen Mussolini tragédiájának nevezi, hogy mélységesen megveti az embereket, ettől sokat szenvedett élete során. Csak akiket valóban becsül, azon kevesekkel szemben támaszt nagy igényeket – írja máshol. „A többiekre, a közrendű halandókra, az úgynevezett emberiségre megértő, de mély megvetéssel tekint.” Hozzátehetjük: a fasiszta vezéreszménnyel ugyanakkor ez a szemlélet harmonikus viszonyban van.

Az életünkben remekművet kell formálni – szokta Sarfatti szerint Mussolini mondani, amihez ő hozzáfűzi: a tiszta művész arra törekszik, hogy egyéniségét kivetítse egy alkotásba. Az életből alkotott remekmű a politikai cselekvés művészete, „olyan magas, fennkölt célt tűz ki magának, hogy mellette minden más, csip-csup becsvágy elhalványodik”.

Lényegében a tényeknek megfelelően tűnik ki a könyvből, hogy Mussolini szakítását a szocialista mozgalommal három változás okozta. Egyrészt elutasította az egalitárius eszmét, hierarchizált, felülről vezérelt berendezkedést képzelt optimálisnak, és ennek megvalósítására törekedett. „A hierarchiának egy tű hegyén kell lebegnie – idézi Sarfatti. – [...] Az első lépcsőn csak egy ember állhat, egyedül én, mindaddig, míg én képviselem az államhatalmat.” Másrészt a világháború hatására elkötelezett nacionalista lett, a szocialisták priméren osztálytagozódásra épülő szemléletét felváltotta a nemzeti prioritással, már 1922 előtt odáig jutva el, hogy az olaszoknak szűk Itália, vagyis további területekre van szükségük. A harmadik elem a magántulajdonhoz, kapitalizmushoz való viszonya. Mussolini fasisztaként az államilag kontrollált kapitalizmus híve volt, a korporativizmus megvalósítására törekedett. Sarfatti ír az antikapitalizmus, az osztályharc, a pártharcok, a választások, a parlamentarizmus megvetéséről, elutasításáról, természetesen egyetértően, de nem foglalkozik a korporativizmussal, alig az állam gazdasági szerepvállalásával.

Nem lehet nem észrevenni, hogy Sarfatti Mussolini-szemléletét nem pusztán személyes viszonyuk, kö-

zös nézeteik határozták meg, de a jó körülmények között felnőtt polgár tisztelete is a mélyről érkezett tehetőség, az önerőből elért teljesítmény iránt. „Kétségtelen, bizonyos durva, szilaj élet lüktet benne” – mondja Mussoliniról. De akár beszédet mond, akár cikket ír, akár mint kormányfő intézkedik, ösztönösen megtalálja azt a szót, mondatot, tettet, amely brutálisan hat.

A mai olvasó, ha érdeklődik Mussolini élete, elképzelései iránt, számos feldolgozás közül választhat, amelyek természetesen ismerik és használják is Sarfatti könyvét, közvetlenül vagy közvetve korrigálják a propagandaszándék, az elfogultság, az elhallgatások következményeit. Ebben az értelemben egyértelműen elavult a mű. Az sem használ neki, hogy a szemlélet olykor romantikus, a hang érzélgős, fellengzős. A tényen túl, hogy a fordítás a Kosztolányi-életmű része, talán Sarfatti érdekes személyisége, íráskészsége emeli ki a könyvet a kordokumentumok hatalmas tömegéből. A propagandisztikus célok mellett is átüt a fiatalon szocialistává váló zsidó polgár őszinte hite Mussolini rendkívüliségében, emberfeletti adottságaiban, a faszizmus Olaszországot jó irányba megváltoztató küldetésében. Sokakat meglep talán, hogy napjaink egynemely politikai megnyilatkozása és a Sarfatti által leírt, közel száz évvel ezelőttiek egybecsengenek vagy hasonlatosak – ez nem a véletlen műve.

M. G. Sarfatti: Mussolini élete. Fordította **Kosztolányi Dezső**. Előszóval ellátta **B. Mussolini**. A tanulmányt írta: **Bíró-Balogh Tamás**. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2021. 398 oldal, 4599 forint.

Életmű épül

A Libri- és a megboldogult Aegon-díj legnagyobb melléfogása 2019-ben következett be, amikor is az a kínos helyzet állt elő, hogy Bartók Imre *Jerikó épül* című regénye egyik helyen sem került fel az előző évben megjelent legjobb kötetek tízes listájára. A jelentős átfedések miatt a két listán összesen tizenhárom könyv szerepelt, ezek közül tizenketőt olvastam. Az eltelt idő elég volt annak eldöntésére, ami már akkor sem igen lehetett kétséges: Bartók műve e könyvek felénél első blikkre is jelentősebb alkotás. Hogy egy nem ennyire egyértelmű példával világítsam meg a véleményemet: Tolnai Ottó *Szeméremékszerek* című sorozatának *Két steril pohár* című első része kiemelkedő mű, mindenkinek csak ajánlani tudom, de sem szerzőjének nagyszabású pályáján, sem az újabb magyar regényirodalomban nincs annyira kitüntetett helye, mint amelyet a *Jerikó épül* látszik a megjelenése óta eltelt röpke három évben kinehézkedni magának. Mellesleg maguk a díjak végül jó helyre kerültek: Tompa Andrea regénye, az *Omerta* kapta az Aegont, Szvoren Edina *Verseim* című novelláskötete a szakmai Librit.

Bartók első regénye *Fém* címmel jelent meg a pozsonyi Kalligram kiadónál, 2011-ben. A viszonylag karcsú, kétszáz oldalas könyv címlapján Gyórfy László rideg, szürkészöld tónusú festménye látható (*A floppyra másolhatatlan művész*), amely egy teljesen szőrtelen testű, bizonyára számítógép előtt ülő férfit ábrázol,

amorf, fémes jobb csuklóval. A kép kiválasztását nem nevezném telitalálatnak, ha a belívek védelmén és a tervezői önkifejezésen kívül azt is a borító járulékos céljának tekintjük, hogy láttára egy ismeretlen nevű első könyves szerző regényét esetleg meg is vásárolják. Mindenesetre a maga kissé gollamos kontúrjaival nem is olyan rosszul idéz fel egy olyan, pszichiáterhez járó és élénken álmódó, skizofrén Neót, aki megpróbál ugyan reflektált viszonyt kialakítani a Mátrixszal, de miután egyszerre beveszi a piros és a kék kapszulát is, szinte örökre egy sajátos, személyre szabott, hibrid világ látomásos purgatóriumában reked. A könyvet persze nem lehet leírni még ezekkel a bizonytalan kontúrokkal sem, mert amikor az olvasó megpróbál rendet teremteni a fejében, addig felépített tudását a regény új rétegekkel teszi viszonylagossá, egészen a legutolsó oldalakig.

Karcsú első könyve után Bartók Imre egészen más irányban folytatta. 2013 és 2015 között egy három vastag kötetből álló trilógiát jelentett meg, *A patkány...*, *A nyúl...* és *A kecske éve* címmel. A főszereplők: három gondolkodó, Martin, Karl és Ludwig, akik különböző implantátumok, genetikai beavatkozások és tréningek következtében emberfeletti fizikai képességekkel rendelkeznek. Eleinte eszközei majd – a beültetésektől megfosztva – maguk is majdnem halálos áldozatai lesznek egy pszichedelikusan burjánzó, véres látomás megvalósulásának,

majd egy atomkatasztrófának. A történet – amely talán csak a második kötetben lesz valamelyest vonatott – az ő apokaliptikus, poszthumán Iliászuk és Odüsszeiájuk.

A magas irodalom határait vegyi, biológiai és hagyományos fegyverek egész arzenáljával kirobbantó, egyszerűen az euroatlanti emberiség teljes kulturális hagyományát nyersanyagként tekintő, gondolatgazdag trilógia inkább hívős fogadtatásban, helyenként bántóan teljes értetlenséggel szembesült. Ilyesmire sem az úgynevezett posztmodern, nyelvjátékos irodalom, sem a próza másik – rendszerint hétköznapi történetek – irányában újabban mutatkozó tendencia nem készítette fel a hazai kritikát. Hiszen a mű olyan, mintha a berúgott Garaczi és Krasznahorkai együttesen kiötlött történetét egy profi hollywoodi script doctorral kifoztatták volna, utána a magaskultúra delikát fűszereivel pácolva hosszú éveken át aprólékosan kidolgoznák, majd Christopher Nolannel megrendeztetnék.

Súlyos tévedés lenne azonban azt a látszatot kelteni, mintha a hagyományos magaskultúra elemei csak afféle kacér illusztrációk vagy szellemes utalások forrásai lennének: az európai irodalmi és filozófiai hagyomány használata éppúgy Bartók átgondolt poétikai programjának a része, mint az ökológiai megfontolások vagy a testhez való viszony és a poszthumán miliő ábrázolása. Emellett talán azt is érdemes megjegyezni, hogy a trilógia az ekkoriban alapított, nagy ambíciójú, de még igen tisztázatlan profilú Libri Kiadónál látott napvilágot, ami szerintem ugyancsak nem tett jót a popkultúrába ezer kocsánnyal kapaszkodó

– igencsak hatásvadász, bár a regénysorozat világának tökéletesen megfelelő, mellesleg nem is csúnya borítóval megjelent – köteteknek.

A kiadó profilja később szerencsésen letisztult, a kortárs írók és költők könyveinek a gondozását a nyilván éppen e célból felvásárolt, korábban eléggé tetszhalott állapotban lévő, de patinás Jelenkor Kiadó vette át. Már itt jelent meg Bartók következő könyve, a *Láttam a ködnek országát*. Ez érdekes műfaji kísérlet, szerzőjének mindaddig leginkább hagyományos, legáramvonalasabb regénye, amelyben a metafizikai prés szorítása is enyhébb, mint a korábbi művekben. Ez talán a díszletekkel és a szereplőkkel is összefügg: a regény a könyvkiadás meglehetősen felületes, fesztiválózó, nemzetközi világában játszódik. Bárány Tibor írta róla a Narancsban – úgy tűnik, Bartók könyvei szinte kiprovokálják az efféle leírást –: „David Lynch horrorba hajló, meditatív noirt forgatott egy Pynchon-regényből, amely Kern András szinkronhangján és Bán Zoltán András fordításában került a magyar nézők elé.” A különös listát azzal lehetne megtoldani, hogy a könyvben bizonyára a Houellebecq-, Sirokai Mátyás- és Bridget Jones-kedvelők is egyaránt kedvüket lelhetik.

A következő regény a már említett *Jerikó épül* volt, amely szerzőjének eddigi főműve. Ennek a könyvnek is fontos olvasója Bárány Tibor, aki az *Élet és Irodalom* irodalmi kvartettjében a másik három résztvevő langyos hét-hét, illetve teljes elutasítást jelentő öt pontjával ellentétben a lehetséges tízből kilenc pontot adott. A hatszáz nagy alakú oldalra nyomtatott könyvet többnyire a memoár,

a nevelődési és a lélektani regény háromszögében szokták elhelyezni. Emlegetik emellett az autofikció műfaját is, de ez szerintem tévedés, mert a regény azt mondja: „én most így látom”, az autofikció viszont ezt: „pontosan így történt”. A hagyományos elbeszéléstől az interjú és az e-maileken át az esszészerű betétekig terjedő skála különmemű elemeinek felhasználásával gondosan megszerkesztett *Jerikó épültől* mi sem áll távolabb, mint az autofikciók mellérendelő részletezésének *va banque*-ja.

És akkor az itt már egész bekezdésekre rúgó lírai részletekről még szó sem volt. Lengyel Imre Zsolt volt az, aki még 2013-ban, *A patkány éve* olvastán észrevette a Bartók-prózának azokat a vegyértékeit, egyes mondatokat, amelyek a líra felé jelentenek kapcsolatot: „Ezek a csillagközi bálnák, kérgesedő égitestek, a bőr alatt kezdődő paleolitikum, a jód és vazelin (és nátrium-klorid) tartalmú könnyek azok a nagyszerű paraziták, akik a szórakoztató és a tézisregénynek ebben a nagyforma tömege által agyonsújtott tetemében élnek – ezek a kozmikus és biológiai fixáltságukkal, kimért mitologizálásukkal és mániákus kombinatorikájukkal rokonságukat a fiatal magyar költészetben (mondjuk Nemes Z. Márió, Sirokai Mátyás, Sopotnik Zoltán közelebb-távolabb relációjában; és rajtuk keresztül talán egy szublimált Juhász Ferencben) megtaláló részletek azt a hatást keltik, mintha Bartók mintegy mellékesen hozna létre olyan szövegtöredékeket, melyek egy igen nívós líra alapjait képezhetnék”. Később egy költő, Sirokai Mátyás csakugyan lírai kollázsokat, önálló verseket szerkesztett a

„gondolkodók-trilógia” lírai törmelékeiből. (Bartók nemrég önállóan is publikált egy prózavers-kötetet: ez a Hermann Broch könyvét továbbgondoló *Majmom, Vergilius*.)

E hasábokon legutóbb a Szvoren Edina prózájában rejlő költői potenciált emlegettem. Érdekes egybeesés, hogy Szvorent és Bartókot is szép, tömör metaforára ihleti ugyanaz a hétköznapi tárgy. „Zörög a kulcsomó, csokornyai rozsdavirág”, írja a *Jerikó épül*-ben Bartók, Szvoren pedig a *Trifánné, kedvesben*: „a kulcsomóm csörög: a semmi bokra”. A motívum egyébként az új regényben mint „tömött, fényes bokréta” ismét visszatér.

Bartók eddigi életműve igen szervesen épül, miközben az író bámulatos következetességgel kísérletezik új témák, technikák, hangok, szerkezetek kidolgozásával. A gondolati szigor mellett leginkább a többnyire nagyon intelligens elbeszélő által hol jobban, hol kevésbé szabadjára engedett vizionárius mozzanatok, az emberen inneni és túli – posztumán, illetve állattani és florális – tartományok iránti érdeklődés jelentik azokat a mozzanatok, amelyek, ha eltérő mértékben is, az összes Bartók-könyvet jellemzik.

Az új könyv alaphelyzete nagyon érdekes. Főhőse egy író, akinek előző regénye, a *Jerikó* – nocsak! – nem kapta meg azt a kritikai figyelmet és elismerést, amelyet a szerző szerint megérdemelt volna. Úgy dönt tehát, hogy ő „ezeknek” nem fog még egy polifonikus, komplex nagyregényt írni, jó lesz egy elejétől végéig lineáris szerkezet is, egyetlen fókusszal. Ennek a leírásnak a *Lovak a folyóban* tulajdonképpen meg is felel, bár inkább valóban csak a rendkívül ösz-

szetett előző regénnyel összevetve. Már ennyiből is látszik, hogy a könyv nagyon leleményesen játszik a valósággal és a fikció összemosisásával, úgy, csak talán kevesebb önfeledtséggel, ahogy utoljára Esterházy csinálta ezt; tudtommal például a főszereplő író feleségének keresztneve is megegyezik Bartók feleségével. Már a *Jerikó épül* is a személyesség ezer jelét magán viselő könyv volt, és hasonló a helyzet az új regénnyel is, de ennek ellenére persze teljesen értelmetlen lenne, ha az ilyen irányban fogékony olvasók belőle akarnának tájékozódni a szerző életrajzi vonatkozásai iránt. Ráadásul aligha kell érveket felsorakoztatni amellett, hogy egy jó művel összehasonlítva a mű szerzője mindig sokkal kevésbé érdekes és rokonszenves. Ha esetleg mégis, az csak annak a jele, hogy nem elég jó a mű.

A főszereplő író magányosan, feleségétől és fiától különváltan él egy négylakásos társasház szuterénjében, amelyben halmokban állnak eladhatatlan nagy regényének példányai. Némelyik szomszédjával felületes kapcsolatot ápol, felesége elköltözése után fiának szeretetteli, de inkább csak vasárnapi apukája. Van egy-két barátja, illetve gyakran vendégeskedik a szüleinél, akik – főleg az apa – megszállottjai a táblás kalandjátékoknak. A társasjátékok a regény egyik fontos motívumát jelentik: nem egy esetben úgy tűnik, mintha ezek fiktív univerzuma helyettesítené a való világot, amelynek komplexitása, szenvedélyei és céljai mintha áttevődtek volna a társasozásba. Kerber Balázs két éve egy egész verseskönyvet írt *Conquest* címmel, amelynek lapjain az is előfordulhat, hogy Churchill csapatai

szamurájokkal küzdenek a Kr. e. 5. században Patagónia birtoklásáért, ehhez képest Bartók könyvében a játékok egész életszerűek. De persze csak a bartóki sztenderdek szerint, hiszen mit mondjunk például Albert Speer kedvenc játékaról, a haláltáborban játszódó *Klumphofról*, amelyből szabadulása után a náci építész annyi példányt felvásárolt – eredetileg a megsemmisítés szándékával –, hogy a játék a piacon szinte nem is kapható, vagy csak egy vagyonért. („Nagyon fordult a világ a *Monopoly* óta.”)

A könyv valamilyen téren minden eddigi Bartók-regénnyel rokonságot tart, de leginkább mégis mindegyiktől különbözik. Az egyetlen főszereplőre állított fókusz a *Fém* sajátossága volt, az irodalom, az írás mozzanata tulajdonképpen minden könyvben felmerül (a gondolkodók-trilógiában Wittgenstein egy regényen dolgozik), a *Jerikó épül* pedig még nyíltabban játszik az önéletrajziség módozataival, mint az új regény.

A szakmailag és a magánéletben is sikertelen regényíró körül sajátos motívumháló terei alakítják a történetet, de a könyvnek már az első, eseménytelenebb ötöde is olyan érdekes, hogy az olvasó, amikor egy váratlan, drámai eseménnyel szembesül, valósággal megjijed: tudja-e a szerző majd kezelni a metróállo-máson felgyorsult eseményeket? A könyv ezután további kalandos, sőt krimyszerű fordulatokat is tartogat, és ezek egyáltalán nem válnak hátrányára, sőt a többi Bartók-regényhez hasonlóan az utolsó oldalak is tartogatnak meglepetést.

A *Lovak a folyóban* kereteit a főhős mindennapi életének folyása

mellett az jelenti, hogy a városban, a valóságostól kissé elmozdított Budapesten különös merényletek történnek; a rendőrségi nyomozás során az író is képbe kerül. A házban, ahol lakik, csak néhány szomszédja van, de azok is elég furcsák, történik is a körükben egy fura haláleset. Az író emellett rendszeresen látogatja édesapját és édesanyját, illetve egyre nagyobb lesz annak a jelentősége is, hogy az apa attól a Tárhely nevű eredetileg – *A keselyű három napjának* Robert Redford kivételével lemészárolt stábjához hasonlóan – „narratív analízis”-sel foglalkozó cégtől ment nyugdíjba, amelynek a társadalomra gyakorolt befolyása a történet előrehaladtával egyre világosabb, pontosabban egyre homályosabb lesz. A könyvnek ugyancsak fontos motívumát jelenti a társasjátékozók Dream Nation című világtalálkozója, annak híre, előkészületei, illetve a könyv végén maga a rendezvény. De a lovakat, illetve a lovak festőjét, Géricault-t is meg kell említeni (érdemes észrevenni nevének egybecsengését a Jerikó szóval). Akárhogyan is, bár az elején a regényíró főhős mintha leszámolna a komplexitással, a könyv tanúsága szerint azért ez szerencsére mégsem egészen sikerül Bartóknak. Ez a megfigyelés különben már önmagában kellőképpen figyelmeztethet az önéletrajziség túlértékelésének veszélyeire, bár az önértelmezéstől vissza nem riadó szöveg egy helyen maga is világosan eligazít e téren: „minden egyes rész igaz, noha kétségkívül nem önmagában, hanem egymáshoz való viszonylatában az, sőt az általuk kiadott egész is megfelel a valóság úgynevezett plaszticitásának.”

Bartók nyelve, amely a *Jerikó épületben* érte el csúcspontját, ebben a könyvben is sok regiszterben szól meggyőzően. De ez a könyv kicsit talán csakugyan hangfogó-sabb, és míg a *Láttam a kődnék országát* egyik szereplője például felveti, hogy „bizonyos kiadványokat különféle ízesítésben kéne kiadni” (mármint ízesített papírra nyomtatva), a *Lovak a folyóban* nem indít az olvasó intellektusával szemben egész pályás letámadást. A szöveg itt is játszik a líra eszközeivel, a leginkább költői mondatok – mintha idézetek lennének a gondolkodók-trilógiából – egy játék úgynevezett eseménykártyájára vannak nyomtatva: „A szürkeséget egyetlen órára színezte át a hajnali derengés, és ilyenkor, mint egy túl-növekedett bőrredő, a narancssárga ég összegyűrve borult város fölé. A láthatáron, akár megannyi elszabadult léggömb, medúzák puha foltjai lebegtek.”

Úgy érzem, ebben a könyvben minden megvan, ami lehetővé teszi, hogy Bartók műveinek sorában a *Lovak a folyóban* végre megkapja a megérdemelt figyelmet, ráadásul anélkül, hogy a legkisebb engedményt tenné annak az olvasónak, akinek „egy fél évszázadnyi irodalmi nevelődést követően még mindig az jelenti a revelációt egy nagyregényben, ha hatalmasakat dobbanó, lucskos férfiszívre bukkanhat benne”.

Bartók Imre: *Lovak a folyóban*. Budapest, 2021, Jelenkor. 364 oldal, 3699 forint.

Pisti 2.0

Hitler pocsék stratégia, de első osztályú pszichológus volt. A Wehrmacht második világháborúban elért kezdeti sikerei nem a Führer stratégiai lángeszének, hanem remek pszichológiai felismeréseinek voltak köszönhetőek. Az önmagát hadvezérnek látó és láttató pszichológus azonban már a háború elején elkövetett egy stratégiai hibát, amelyet megbűvölt tábornokai és magához láncol szövetségesei akkor nem vettek észre. A hiba utóbb Németország és a vele szövetséges államok, köztük Magyarország, totális vereségét eredményezte. A Führer feladta Anglia lerohanásának tervét, félbehagyta a nyugati frontot, teljes erővel Kelet felé fordult, megtámadva a korábban zseniális húzással maga mellé állított Szovjetuniót.

Magyarország különös, mondhatni, abszurd körülmények között került bele ebbe a játszmába. A Hitler ravasz számításából 1938 és 1941 között három etapban megnagyobbodott Magyarország kormányzója, Horthy Miklós, nem feltétlenül hiteles visszaemlékezése szerint az 1941. június 28-án megjelent napilapból értesült arról, hogy országa hadiállapotba került a Szovjetunióval. A magyar katonák a németekkel, olaszokkal, románokkal, szlovákokkal együtt eleinte rohamtempóban, később egyre vontatottabb ütemben, megindultak Moszkva felé, melynek nyugati elővárosain már nem tudtak tovább jutni. Ekkor következett el a pilla-

nat, amikor Hitler tényleg benyújtotta az országgyarapítás szám-láját, s Budapestre küldte először Ribbentrop külügyminisztert, majd utána Keitel vezértábornagyot, hogy elérje a teljes magyar hadsereg bevetését a németek oldalán.

A Moszkvánál bekövetkezett kudarcot követően kijózanodott magyarok kézzel-lábbal tiltakoztak, de nem volt erejük nemet mondani a német követeléseknek. Mindössze annyit értek el, hogy nem az egész magyar hadsereget, csak annak egy részét küldték a frontra. A megállapodás 1942. január 21-én este született a Gellért szálló éttermében. Az alku eredményét a felek az étlap hátulján rögzítették. A százezernyi magyar katona sorsát érintő döntésről hivatalos irat sosem született.

Hitler fatális stratégiai tévedésének végére 1945. május 8-án került pont. A magyarok addigra korábbi ellenfelük, a Szovjetunió kényszerű szövetségesei lettek. Horthy 1944 őszén megalázkodó levelet írt Sztálinnak, s ezzel megmentette saját életét, de egy nappal sem sikerül meghosszabbítania az általa pástorolt polgárok szenvedését. Az egyesek által felszabadulásnak, mások által megalázó vereségként megélt véget az országban évtizedes hallgatás követte. Örkény István volt az első, aki 1969-ben megtörte a tabut, megmutatva látomásos abszurd hőse, Pisti téblábolását a vérzivatarban. A művet csak 1979-ben láthatták a nézők. Addigra

már megjelent Nemeskürty István rekvieme a Donnál elpusztult második magyar hadseregről. Sára Sándor 1979-től kezdve három éven át sziszifuszi munkával a korabeli események szereplőivel százórányi felvételt készített. Az interjúkból a rendező egy 25 részes sorozatot készített, melyet a Magyar Televízió 1982-ben kezdett vetíteni, de a sorozatot szovjet nyomásra 17. rész után félbe kellett szakítani.

A rendszerváltozás után a doni hadsereg katasztrófája okán bekövetkezett hallgatás, ha lehet, csak tovább mélyült. A nemzeti emlékezetet a holokaust és a Trianon ikertraumái tartották fogva. Egy 2010-ben végzett országos reprezentatív mintán végzett közvélemény-kutatás szerint a megkérdezetteknek mindössze 24 százaléka említette a második magyar hadsereg doni futását a magyar történelem tragédiái sorában.

A Szovjetunióba küldött halálra szánt sereg abszurd küldetéséről immár szó sem esett, de nem szólt rekviem sem a hősökért. Voronyezs mellett Rudkinóban a második magyar hadsereg fegyverrel és fegyver nélkül harcoló zsidó elesettjeinek méltó sírhelyet biztosító impozáns temető létesült. A temető mellett kis múzeumban láthatók az öltözékek, fegyverek, melyek semmilyen védelmet nem nyújtottak sem az ellenség, sem a vérfagyasztó hideg ellen. A helyszínen minden évben menetrendszerűen megjelennek a gyászra képtelen hivatalosság képviselői, elhelyezve a megemlékezés rítusához tartozó virágokat és koszorúkat.

Závada Pál *Természetes fény* című regénye 2014-ben jelent meg, be-

dobva a követ a hallgatás tavába. A sok szálon futó, remekül szerkesztett, képeket és szövegeket vegyítő könyv a Szovjetunióba került magyar katonák viselt dolgait tárgyalta, immár a doni katasztrófa után. A frontról kivont katonák feladata a hátország biztosítása, kevésbé eufemisztikusan fogalmazva, a partizánvadászat lett.

Nagy Dénes Závada könyvéből metszett ki három napot, melynek történetét a Berlinben Ezüst Medvével díjazott filmjében elmondja. A díjazók nyilván nem ismerték a három nap elő- és utótörténetét, csak azt látták, amit a rendező-forgatókönyvíró a filmben megmutatott. Nyomasztó képek, örökös félhomály, alig hallható dialógusok, félelemtől nyüzszítő helyi lakosok, és mindenekelőtt a megszálló katonák láthatók a film 103 percnyi ideje alatt.

A rendező csak jelzi, hogy a katonák magyarok, a helyiek ukránok, a helyszín a Szovjetunió, s az idő 1942 vagy 1943. Tarr Béla, Nemes Jeles László és Elem Klimov nyomdokain haladva a rendező célja a rettegés megmutatása volt, melyben elkövető és áldozat egyaránt osztozik. A film kiemelkedő értéke a nagyszerű színészválasztás. Szabó Ferenc, Bajkó László, Francia Gyula nem játsszák, hanem élik szerepüket, abszolút hitelesen megmutatva, mit jelent, amikor valaki akarata ellenére van ott, ahol van, nem azért teszi, amit tesz, mert autonóm módon akarja, hanem azért, mert mások akarják, hogy megtegye. A katonák anélkül, hogy akarnák, kegyetlenkednek, ártatlanokat büntetnek, s a film dramaturgiai csúcspontján felgyújtják a

pajtát, melybe előzetesen betel-
ték a kis falu lakosait, akik eleve-
nen bennégnék.

A színészeknek elhisszük, hogy
nem akarják, de teszik a kegyetlen
tetteket, s azt is elhisszük nekik,
hogy ha tudnak, segítenek, legyen
az csak annyi, hogy vizet adnak a
szomjazóknak. A film azonban sem-
mit nem tesz hozzá ahhoz, amit a
rendező példaképeinek filmjei alap-
ján már eddig is tudtunk a háborúk
szülte rettenetekről. Hiába nagy-
szerűek a színészek, semmit sem
tudunk meg előéletükről, arról,
amit otthon hagytak, amiért visz-
szavágnak. A főhős fényképeket
készít, de fényképező szenvedélye
a regényből kimetszve elveszti je-
lentését, hiszen nem tudjuk, amit
a regény ismeretében tudhatnánk,
hogy a fényképezőgép nem az övé,
hanem a megkülönböztetett Weisz
Jakabé, aki a történet idején ott-
hon, Tótkomlóson zsidóként pária-
létre ítélve várja sorsát.

Ugyancsak kitöltetlenek a falu-
siak szerepei is. Nem lépnek túl a
sémán, mely a megszállókkal való
együttműködés, a lázadás, az áru-
lás, a tehetetlen belenyugvás sze-
rint osztályozza az embereket, akik
esetében az lenne a kérdés, hogy ki
miért kerül egyik vagy másik sze-
repbe. Ezt a kérdést, azonban Nagy
Dénes nem teszi föl forgatókönyvé-
ben, egybemosva és ezáltal arctala-
nítva az áldozatokat.

Dramaturgiai fogyatékoságai
ellenére a film érdeme, hogy meg-
törte a magyar hadsereg második
világháborús részvételét övező hai-
zai hallgatást, melynek funkciója
az 1944–45-ben bekövetkezett szov-
jet megszállás okán egyébként jog-
gal érzett áldozatiság fenntartása.
Emlékeznünk kell a malenkij robot
elhurcoltjaira, a megerőszakolt asz-
szonyokra és lányokra, a megszállás
után bekövetkezett terrorra, de nem
feledhetjük azt sem, ami korábban
történt, amikor magyarok voltak a
megszállók, ők követték el a bűnök-
et, melyeket később ellenük követtek el
a Vörös Hadsereg katonái. Závada
regénye, Nagy Dénes filmje fontos
adalék ahhoz, hogy a jelen magyar-
jai megértsék, amit 2500 évvel ez-
előtt a távoli Milétoszban élt Anaxi-
mandrosz megértett. A filozófus azt
mondta, hogy „amiből a dolgok lét-
rejönnek, szükségszerűen abba kell
pusztulniuk is, hisz bűnhődniük kell
és megítéltetniük jogtalanságaikért
az idő rendje szerint”. Ez a talányos
kijelentés mintha azt mondaná,
hogy halálra ítélt bűnösök vagyunk
mind, ami azonban nem lehet igazo-
lása a bűnnek, bárhol, bárki, bárki
ellen követték el.

Természetes fény. 2021. magyar–lett–fran-
cia–német filmdráma, 103 perc. Rendező:
Nagy Dénes, író: **Závada Pál**, forgató-
könyvíró: **Nagy Dénes**. Operatőr: **Dobos
Tamás**. Szereplők: **Szabó Ferenc**, **Bajkó
László**, **Francia Gyula**.

Abszolút és viszonylagos

Carl Maria von Weberrel mostohán bánt a sors. 1786-ban született, túl későn ahhoz, hogy igazi klasszikus lehessen, de mindössze negyvenévesen, 1826-ban (egy évvel Beethoven előtt!) meghalt, lekaszálta a 19. század két jelképpé magasodó, nagy betegsége, a szifilisz és a tuberkulózis közül az utóbbi. Vagyis túl korán távozott ahhoz, hogy az általa is kezdeményezett romantikus kifejezőmód igazi kibontakozását megérhesse, és annak érett stílussá formálásában meghatározó módon vehessen részt. Gondoljuk meg: Weber *romantikus* főműve, *A bűvös vadász* keletkezésekor, 1821-ben a *bécsi klasszikus* Beethoven éppen op. 110-es *Asz-dúr zongoraszonátáját* írja, és még olyan opusok vannak hátra oeuvre-jéből, mint a *Diabelli-variációk* (1823), a *Missa solemnis* (1823), a *9. szimfónia* (1824) vagy a *Nagy fuga* (1825).

Mire volt elég Weber fukarul mért negyven éve? Gonoszul és igazságtalanul úgy is válaszolhatnánk: Mozartnak harmincöt is elég volt, Schubertnek pedig harmincegy, hogy a Weberénél sokkal gazdagabb és nagyobb jelentőségű életművet hozzon létre – de Weber nem volt sem Mozart, sem Schubert, őt nem fair a két másik komponista mércéjével mérni. Ugyanakkor nagyszerű zeneszerző volt, jellegzetes saját hanggal, aki még sok jelentős művet hozott volna létre, ha a sors nem veszi el tőle az érett kori kibontakozás lehetőségét.

Így más maradt számára. Ha az utókor beszél róla, többnyire érezhető, hogy nem úgy kezeli, mint sa-

ját jogon helyét megálló, abszolút értéket, hanem úgy tekint rá, mint viszonylagos értékre: mint olyan szerzőre, aki azért érdekes, mert van egy meghatározott történeti szerepe – valamit előkészít. Weber a német romantikus opera kibontakozását készíti elő olyan műveivel, mint az *Euryanthe* (1823), az *Oberon* (1826), de legfőképp *A bűvös vadász* (1821). A képlet emlékeztet Johann Sebastian Bach második fia, Carl Philipp Emanuel (1714–1788) esetére, aki a barokk és a bécsi klasszika közötti átmenet idején az „érzékeny stílust”, az *empfindsamer Stilt* képviselte, s még ma is sokan azt tartják legfőbb érdemének, hogy nélküle Haydn nem lett volna olyan, amilyen lett – ahelyett, hogy önértékén kezelnék mozgalmas és indulatgazdag zenéjét.

Weber korai német romantikus volt. Mindkét jelző döntő fontosságú: a korai is, a német is. Kétségtől nem rendelkezett azzal a zsenialitással, amellyel Mozart vagy Schubert, de hogy milyen megkerülhetetlen szerző, azt talán Richard Wagner bizalmas vallomása érzékeltetheti. A *Trisztán* és a *Ring* komponistája tíz évvel halála előtt, 1873-ban egy alkalommal így szólt feleségéhez, Cosima Liszthez: „*Ha fiatalon nem hoz lázba Weber műveinek hatása, aligha lett volna belőlem muzsik*”. Valóban: Weber operáinak hatása nemcsak Marschner és Meyerbeer ma már kevéssé számontartott műveiben érhető tetten, de a fiatal Wagner „német romantikus operái”, *A bolygó hol-*

landi, a *Tannhäuser* és a *Lohengrin* színeiben, harmóniáiban, dallamvezetésében, hangsúlyaiban, kifejezőmódjában is ott van. Hogy mit jelent „német romantikusnak” lenni, hogy ez a minőség hogyan fed fel szavakkal alig körülírható lényegét a zene természethangjában, népiességében, mesélő kedvében, vadregényességében és váratlan kontrasztjaiban: erre Weber tanította meg a világot. A német operát Mozart kezdeményezte két *Singspiel*, a *Szöktetés a szerájból* és *A varázsfuvola* megírásával, és persze Wagner teljesítette ki három említett korai darabjában – de ketjük között a fejlődés folytonosságát Weber képviseli. Ha Weber nem lett volna, Wagnernek nincs mire építenie.

Weber legnagyobb, legfontosabb műve, *A bűvös vadász* korai német romantikus opera. Mindjárt a meghatározásnál meg kell állnunk, mert a mű valójában az imént említett mozarti *Singspiel*, a daljáték folytatója, hiszen a zárt számokat összekötő, cselekménylendítő szakaszok itt sem énekelt recitativók, hanem beszédhangon elmondott prózadialógusok. Fontos eleme a műnek a német népies megszólalásmód, a zene sok természetfestő eleme és a német romantika által oly nagyon kedvelt, hideg-lelős népmesei rémtörténet-atmoszféra, éjféλι találkozóval a félelmetes erdő mélyén, egy farkasszakadékban az ördög ügynökeként mesterkedő „sötét vadással”, aki a tiszta lelkű ifjút fekete mágiára tanítva bűnre csábítja, s akit végül mégis az ördög visz el, mielőtt – ha nem is a *deus ex machina* barokk trükkjének, de egy váratlanul megjelenő, bölcs remete igazságtételének hála – *minden jóra fordul*. Hol tud minden jóra

fordulni? Természetesen a mesékben. Mese ez is, tanulsággal, mely az egyszerűnél is egyszerűbb: legyetek jók és állhatatosak, ne hallgassatok csábításra, s az igaz útról le ne térjétek. Nem véletlenül mondja e kritika tárgya, egy új *Bűvös vadász*-felvétel egyik szereplője a CD-hez és DVD-hez kapcsolódó bónusz-interjúk egyikében, hogy Max, a tenorfőszereplő érettebb Tamino.

Mert egy *Bűvös vadász*-felvételtől lesz alább szó. Pontosabban nem is egyről, hanem kettőről: egy sikeres színházi produkció részleteit bemutató hang- és képkeresztmetszetről. Mindkettő egyazon kiadványban jelent meg, egy CD és egy DVD formájában. *Laurence Equilbey* (1962), a rendkívül ambiciózus és invenciógazdag francia karmesternő, a szintén francia *accentus* (így, kis betűvel írva) kórus és *Insula Zenekar* alapítója és vezetője a kiadványhoz fogalmazott bevezetőjében felidézi *A bűvös vadász* sanyarú vagy inkább felemás sorsát: a darabot mindmáig világszerte vonakodnak műsorra tűzni – kivéve német nyelvterületen, ahol viszont páratlanul népszerű. Nem véletlenül: *A bűvös vadász* a németeké, ők értik-érik igazán. Equilbey kiseszszéje megemlíti a mű két legendás hangfelvételét is, hangsúlyozván: sem Carlos Kleiber sokat magasztalt, szakmai körökben vallásos tiszteletnek örvendő bejátszása, sem a Nikolaus Harnoncourt-féle tolmácsolás *nem* korabeli hangszereken muzsikáló zenekarral készült. Amúgy meg Equilbey szerint egyébként is kevés *A bűvös vadász*-felvétel. Ez adta az ötletet a karmesternőnek, hogy ő is előrukoljon egygel, hiszen zenekarának,

az Insula Orchestrának éppen az a specialitása, hogy a korai romantika mesterműveit tolmácsolja *a kor hangszereiben*. Ez tehát historikus, korhű *Freischütz*. Érdesebben szólnak a vonósok, nazálisabban a nádas fafúvók, nyersebben a műben oly fontos – mert a természethang legfőbb megidézőjeként használt – kürtök.

A felvétel legfőbb hozama ilyenformán a vokális szólamokat körülölelő zenekari szövet szokványostól eltérő karcosabb felülete, jólesően naturális színezete, mely mentes a modern hangszeres produkciók esetében a hangzást fedő, elidegenítő hatású „lakkréteg” mesterséges fényétől. Illik e választáshoz a döntés, melyet Equilbey az énekesgárda kialakításakor hozott meg: a szereplőket nem világsztárok közül válogatta, hanem olyan, többségükben fiatal énekeseket gyűjtött maga köré, akik már számos eredményt felmutattak, nem pályakezdők, van nemzetközi tapasztalatuk is, de megszólalás módjukban, a szereppel kialakított viszonyukban még sok mindent őriznek a pályakezdés hamvasságából. Ez a természetes nyíltság, a mű népiességéhez és meseatmoszférájához illő egyszerűség színpadi jelenségként a produkció összes énekesét jellemzi. Mindemellett magas a vokális színvonal, amely nemcsak a két főszereplő, a Maxot éneklő *Stanislas de Barbeyrac* (tenor, Franciaország) és az Agathát meg személyesítő *Johanni van Oostrum* (szoprán, Dél-Afrikai Köztársaság), valamint az Ännchen szerepét alakító *Chiara Skerath* (szoprán, Svájc/Belgium) teljesítményét jellemzi, de a többi énekes is kiegyenlített magas színvonalat nyújt, a Kaspar

szerepében pódiumra lépő *Vladimir Baykovtól* (basszus, Oroszország) a remetét megszemélyesítő *Christian Immlerig* (basszus, Németország).

Mint a korábbiakból már kiderült, a kiadvány egy CD-t és egy DVD-t tartalmaz, mindkettő keresztmetszetszerűen mutatja be a mű legfontosabb részleteit (nem teljesen azonos részletek szerepelnek a két hordozón, s ez kedvező a hallgató/néző számára, hiszen így bőségesebb kóstolót kaphat – egyébként pedig megjegyezhetjük: kár, hogy nem az egész produkció hang- és képanyaga jelent meg). Mindkét élményt, a CD-ét is, a DVD-ét is Laurence Equilbey vezénylésének dinamizmusa, zeneértelmezésének érzelmi-indulati fűtöttsége, ám egyúttal erőteljes intellektuális kontrollja uralja és teszi feszültségtelivé, ám természetesen a DVD-t megnézve a színpadi produkcióról is képet alkothatunk: a mintegy nyolcvanpercnyi kivágat az előadás egész vizuális világát érzékletesen mutatja be. Az utóbbi egyfelől örömet szerez az énekesek színészi játéktílusának természetességével, amely illik a korai romantikus opera által megjelenített mese őszinteségéhez és naivitásához. Az is örömteli, hogy a két helyszínen: a párizsi Théâtre des Champs-Élysées és a roueni l'Opéra de Rouen Normandie színpadán rögzített részletek (az előadás létrejöttét több operaház koprodukciója finanszírozta) színi megvalósításáért felelő *CIE 14:20* csoport két vezetője, *Clément Debailleul* és *Raphaël Navarro* koncepcióját a múlt századközépi Új-Bayreuth szenzációjából immár rég a zenés színházi „*gesunkenes Kulturgut*” közkincsévé vált, díszlet nélküli „üres tér” mi-

nimalizmusa határozza meg. Ha bárhol ezzel találkozunk, az mindig biztató, mert azt jelzi, az alkotók a lényegre: a pszichológiai hitelességű színészi játékra kívánják terelni a figyelmet. Ez utóbbi ezúttal mentes mindenfajta szofisztikáltságtól, ahogyan az egy népi gyökerű, német romantikus mese megjelenítéséhez illik.

Annál kiábrándítóbb, hogy az alapvetően a *bűvészet* színházi produkciókká történő átlényegítésére szakosodott CIE 14:20 vezetői, a gombhoz keresve a kabátot, a produkciót számtalan felesleges és a cselekményből logikusan *nem* következő illuzionista elemmel terhelik meg: erőltetett, öncélú trükkökkel, melyeket legföljebb *A bűvös vadász* „varázssopera”-jellege legitimálhatna

– de nem legitimál, inkább azt érezzük, hogy egy megkérdőjelezhető ízlésű, talmi beavatkozás belepancsol az amúgy egységes előadás tisztaságába. Szerencsére ez egy önálló vizuális réteg, elsősorban különféle meg-elevenedő rekvizitumokkal és néma háttérszereplők „mágikus” akrobatikájával – el lehet viselni, és szerencsére el is lehet tőle vonatkoztatni. De hogy Laurence Equilbeyt, ezt a nemes ízlésű, igényes gondolkodású, jelentős művészt nem zavarta az előadásra rátelepedő, varietézű, magamutogató bűvészkedés? Ez bizony meglepő és megmagyarázhatatlan.

The Freischütz Project. Erato, Warner Classics.

Stuber Andrea

Kész borbélyház

Egy Mohácsi-előadásnak kétféle nézője lehet. Olyan, aki látott már Mohácsi-előadásokat, és olyan, aki még soha. Remélhetőleg mindig lesznek „újszülött” nézők, akik rácsodálkoznak erre a fajta színházra, örömteli nevetéssel. (Bár alighanem a röhögés a pontosabb kifejezés.) Nekik, újoncoknak jóval könnyebb, mint azoknak, akik már sok Mohácsit láttak. Mohácsi János ugyanis – a szöveggel dolgozó testvére, István társaságában – lényegében mindig ugyanazt a színházat csinálja. Bóbeszédűt, vicceset, kortársit. Mohácsinál a szerző textusa pusztán alapanyag, amit a saját képére és szavaira formál. A darab a ren-

dező pontos elképzelése mentén jut el A pontból B pontba, s ezenközben dramaturgiailag teljesen fesztelen (annyi mint: nem feszes). Ettől van az az érzésünk a Mohácsi-előadásoknál, hogy sosem lesz vége. És tényleg: gyakran eltartanak akár négy órán át. (Ismert anekdota a rendezőről: amikor a színházigazgatók megkérik, húzzon kicsit a produkcióból, hogy még aznap haza tudjanak érni a nézők, az veszélyes lépés. Mert az óvatlan beavatkozás nyomán esetleg még tovább bővül és nyúlik az előadás.)

A Mohácsi-színház verbálisan féktelen: ontja a szóvicceket, a kifacsart szólásokat, a rosszul használt vagy

roncsolt kifejezéseket, az eltorzult idézeteket. Tobzódik a zsúfolt tömegjelenetekben és a be nem álló szájú szereplőkben, akik mindent ironikusan kommentálnak. A poérok asszociatívák, a megszólalások fékezetlenek. A zsúfolt szcénákban az összes névtelen szereplő megnyilvánul, szabadon beledumál mindenbe és bár-mibe. (Beosztva, elrendezve, mintegy lekottázva természetesen.) A nyelv itt olyan eszköz, amely egyrészt a komikum forrása, másrészt az inflálódásával és a kerékbe törésével is kifejező, sőt valóságérzékeny. Mohácsi sokat ad a kreatív humorral megáldott színész alkotótársakra. Másfelől pedig hangulatokat, lírai és drámai elemeket bíz Kovács Márton zenészi-színészi jelenlétére.

A tapasztalt Mohácsi-nézők tudják, hogy a rendező szívesen és élvezettel ismétli önmagát és az övét. Nem csak úgy, hogy egy-egy sikerdarabját többször színre viszi – mint például az *Istenítélet* címen futó *Salemi boszorkányokat*, a *Liliomfit*, a *Képzelt beteget* vagy a *Mágnás Miskát*. Hanem úgy is, hogy ha teheti, viszi magával vendégnek a kedvenc színészeit: Kocsis Pált, Róbert Gábort, Némedi Árpádot, Felhőfi-Kiss Lászlót, Radnay Csillát. Ők aztán hozzák a korábban már jól bevált poérok tömegét. (Ezek közül a „Ne basszunk már szekéren”! részint névjeggyé, részint szállóigévé vált mostanra.) A nagy múltú nézők erőteljesebb ráhatás nélkül is bevallják: fárasztóan és lehangolóan tudnak ám hatni a bemutatóról bemutatóra hurcolt, folyton újrahasznosított vicces ki- és beszélések.

Mohácsi János eddigi munkásságának legkiemelkedőbb darabjai – mint a korszakos kaposvári *Csár-*

dáskirálynő 1993-ban, vagy a soroksári Nemzeti Színház történetének legkiválóbb előadása, a 2011-es *Egyszer élünk, avagy a tenger azontúl tűnik semmiségbe*, vagy a 2014-es Örkényi színházi *E föld befogad avagy SZÁMODRA HELY*, vagy az *Egy piaci nap* a Radnóti Színházban – csak úgy hosszúak, hogy nem röviddek. És bár szórakoztatóak, de nem ez az alapvető vonásuk. Hanem hogy szügyig benne állnak a valóságunk talajában. Ettől aztán csupa fájdalom a röhögésünk. Mindez a szombathelyi színház legutóbbi Mohácsi-színreviteléről nem mondható el. Ez a produkció mindössze a mulattatásunkat szolgálja, bár ehhez igénybe vesz elvétve egy-egy aktualitást. A városmajori színházi fesztivál közönsége nagyon is fogékonyak bizonyult erre. Amikor a püspökjelmez szereplő avval terelt ki valakit a farsangi bálról, hogy megyünk a kongresszusra, arra kitörő nevetéssel és tapssal reagált a publikum.

A Weöres Sándor Színházhoz Mohácsi Jánost sok éves munkakapcsolat fűzi – vagy fűzte? ezt még nem tudjuk, mert nemrégiben történt igazgatóváltás az intézményben –, s ottani sorozatában szerepelt már egy Caragiale-mű, a *Zűrzaravos éjszaka*. Most a román szerző egy másik komédiájához, a *Farsanghoz* fordult. Ion Luca Caragiale mint vígjátékíró nem egyszerű eset. (Viszontagságos élete során elég sok baja volt a hazájában, el is hagyta végül Romániát, aztán később felvette a nevét az a falu, ahol 1852-ben született.) Mindenekelőtt a nyelvezete okozza a nehézséget. Több magyar fordítását ismerjük a darabjainak, de a kétnyelvű erdélyi színházi emberek szerint egyik sem képes visz-

szaadni a jellegzetes caragialei humort. Nem is sokszor aratott sikert nálunk a színpadokon. Magam egy Zsámbéki Gábor rendezte *Az elveszett levélre* emlékszem jó szívvel a Katonából 1998-ból, valamint Gothár Péter *Farsangjára*. Igaz, csak a barátnőm meg én neveltünk rajta azon az 1984-es estén, amikor láttam a Pesti Színházban. Továbbá volt szerencsém egy autentikusnak és erőteljesnek tetsző *Zűrzarvos éjszakához* Kézdivásárhelyről, Albu István rendezésében.

Az utóbbi években a román szerző műveivel leginkább Parti Nagy Lajos fordításában találkozhattak a magyarországi nézők, de talán mondani sem kell, hogy az már eleve átdolgozásnak hat, magán viseli a magyar költő egyéni stílusát, virtuóz és bursikóz nyelvi humorát. Kézenfekvő megoldás, hogy a Mohácsi testvérek nem ezt a szöveget használták, hanem egy semlegesebb verziót, Szász János munkáját kapták a kezük közé. Ebbe kerültek tehát bele mohácsista szófordulatok, mint például a „Megfiatalodtam, mint aki ma szült bárányt”, vagy a „futok eszemet veszejtve, de mint aki nyúl!”, vagy a „Főzd csak meg, amit főztél.”

Ion Luca Caragiale után és helyett a Mohácsi testvérek: FARSANG, avagy ez is mekkora egy tahó! – így szól a színlap. A címbetoldás Iordache (Róbert Gábor) borbélyeség szavajárása, ő mondja ezt mindig ugyanavval a hangsúllyal, amikor becsukja az ajtót egy-egy vendég után, aki elhagyja Nae Girimea (Kocsis Pál), borbély és felcsertulajdonos üzletét. Természetesen maga Iordache a legnagyobb tahó, vagy legalábbis versenyben van ezért a címért. A benne rejlő csendes emberi

jóindulatot már feldolgozta az ipar és a kereskedelem; mindenkit készséggel, harsányan, gátlástalanul kiszolgál. Róbert Gábor igazi Mohácsi-szakértő: elképesztő svunggal, precíz ritmusérzéssel, dinamikus poénkezeléssel dolgozik kevésbé magáért, mint inkább a többiek alá. Remek párost alkotnak Kocsis Pállal, aki visszafogottabb és hajlékonyabb. Ő a kissé megfáradt férfiaságú felcser; bonyolult nőügyeit talán már át sem látná, működtetni sem tudná a segédje nélkül. A történet ugyanis a klasszikus francia bohózatok nyomvonalán halad: férjek, feleségek, szeretők, hazugságok, bonyodalmak. Még jelmezben fel nem ismert házastárssal zajló pikáns jelenetek is adódnak, mint Beaumarchais-nál.

Kocsis Pál Nae Girimeaként a román nemzeti futballsálat is elegánsan viseli lehordott ruháján, s macsó önzése bevehetetlen vár. Egyik férjes asszony szeretőjétől, Micától épp szabadulna a másik, Didina kedvéért. Csakhogy nem könnyű ezeket a vérmes nőket lerázni. Micát Alberti Zsófi, Didinát Herman Flóra játssza elsöprő lendülettel. Nem követelnek ezek a női szerepek bonyolultabb, mélyebb emberábrázolást. De azért Herman Flóra Didinájában felfedezhetők egy álmodozó bakfis maradványai, Alberti Zsófi Micája esetében pedig nagy a tétje a harcnak, hiszen a borbély híján be kellene érnie – nyilván átmenetileg legalábbis – avval a naiv, nyámnyila filmesztéta (!) házastárssal, akit Antal D. Csaba alakít a tutyimutyiség sajátos férfibájával. Didina férje, Traian Trahanache, csendőr altokmányos úr képében Endrődy Krisztián a hivatalos személy száraz modorával operál.

A *Farsang* zajos forgatagának további színes szereplői közül kitűnik Iancu Pompon mesterkém, azaz Lábo-di Ádám, aki úgy albínó és fehéregér a többiek szerint, hogy aztán a jellemzében csakumpakk elmegy Elvis Presley-nek. Személyes kedvencem pedig Balogh János önkéntes adóellenőre, aki csak azért kerül bele az egészbe, mert fáj a foga. De aztán a buliban cseremezként kapott püspök-jelmezben hirtelen rákap az elsőse-gélyt nyújtó érett nővér és zsúrielnök

Elena (Vlahovics Edit) bájaira. Mind-eközben Némédi Árpád pincérként általában csak odatámaszkodik az ajtókerethez, és nézi hallgatagon, sőt kicsit unottan a szereplőket. Őt is meg lehet érteni.

FARSANG, avagy ez is mekkora egy tahó! A szombathelyi Weöres Sándor Színház elő-adása. Főszereplők: **Kocsis Pál, Róbert Gábor, Alberti Zsófi, Herman Flóra, Lábo-di Ádám.** Díszlet: **Khell Zsolt.** Jelméz: **Remete Kriszta.** Zeneszerző: **Kovács Márton.** Rendező: **Mohácsi János.**

Mélyi József

Katz és Richter Magyarországon

Gerhard Richter nagy budapesti kiállításán a Magyar Nemzeti Galériában van egy folyosórész, ahol a művész fekete-fehér fotókon jelenik meg munka közben vagy munkái között. A képeket a nyolcvanas és a kétezres években készítette a német fotográfus, Benjamin Katz, akit a hetvenes évek elejétől a nyugatnémet művészvilág, pontosabban az ottani művészeti élet legfontosabb krónikásaként tartanak számon. Az 1939-ben született Katz az elmúlt évtizedekben a leghíresebb német művészekről készített portrékat, bejáratos volt a műtermekbe, dokumentálta a nagy eseményeket, performanszokat, s munkája során a legnagyobbakkal, többek között Baselitzcel és Richterral barátságot is kötött. Richterről készített képei ma már szorosan hozzátartoznak a művész életművéhez: többek között a drezdai Gerhard Richter Archívum részét alkotják.

Kézenfekvőnek és szinte természetesnek tűnik ezek után, hogy a fotók életrajzi háttérrel adnak a műveknek; megmutatják Richtert, ahogy a műtermében mozog, ahogy fest, ahogy a falon képet igazít, ahogy gondolkodik. Valójában mindez több szempontból is magyarázatra szorul, vagy legalábbis érdemes a vizsgálatra. Mindenekelőtt az az alapvető kérdés merül fel, amit legalábbis a múlt század közepe óta sokan tettek fel: hogyan jeleníthető meg fotón a művész munkája? Hogyan képes egy állókép rögzíteni az alkotói tevékenységet? Azután egy még alapvetőbb probléma, amelyről már száz évvel ezelőtt is értekeztek: pontosan hol is ragadható meg például egy festő munkája; az áll a művészet lényegéhez közelebb, ahogy felemeli az ecsetet, vagy inkább ahogy elgondolkodik?

A huszadik század talán legtöbbet tárgyalt és legtöbbször újraértékelt művészportré-sorozatát Hans

Namuth készítette 1950-ben Jackson Pollockról. A fekete-fehér fotón a korábbi klasszikus képektől eltérően a festő mozgásban jelenik meg, ahogy a földre fektetett vászon körül mintha tánclépéseket tenne, s úgy csöpögtetné a festéket a vízszintes felületre a kezében lévő kannából. A fényképek tekinthetők akár egyszerű dokumentumoknak is: így fest a festő (s így lett szupersztár 1951-ben az *Art News* című folyóiratban publikált képek nyomán). Ugyanakkor, ahogy erre egy 1977-es esszéjében Jean Clay rámutatott (*Hans Namuth: Art Critic*), a művész munkáját rögzítő képek nem csupán sajtófotók, hanem önálló szemléletű, kritikai alkotások. Eszerint Namuth, szándékosan felvéve Pollock látószögét, a képekkel érzékeltette a vászon klasszikus helyzetének radikális megváltoztatását. A művészettörténeti párhuzamok közül Clay többek között Édouard Vuillard-t hozta fel, aki egy szobabelső festői megjelenítésében az asztalterítő és a tapéta mintázatainak egymáshoz illesztésével a térből a nézői tekintetet. Egy évvel Clay után Rosalind Krauss értékelte át Namuth fotósorozatát (*Reading Photographs as Texts*), és a fotós nézőpontját a madártávlatból készített képekkel vetette össze, s ebből vezette le a fotográfiai és festői képkalkotás éles különbségét.

Benjamin Katz első képei Richter-ről a nyolcvanas évek elején készültek, amikor a festő már a művészeti világ szupersztárja volt – az előző két évtized során a világ művészetének legjelentősebb alkotói közé emelkedett. Richter addigra már számtalanszor nyilatkozott munkamódszeréről, a fotográfia és a festészet

viszonyáról, elképzeléseiről rengeteg tanulmány jelent meg. Katz tehát távol állt attól a helyzettől, amelyben Namuth először találkozott Pollockkal, de nagyon is közel, ami téma fókuszát illeti. A fotográfiai képkalkotás középpontjában itt is a mű és a szerző együttese helyezkedett el. Az egyik fotón Richter egy hatalmas absztrakt képe előtt áll, s miközben a kamerába néz, a háta mögötti festménybe mintha még belerajzolna valamit. Egy másikon a művész egy hatalmas absztrakt képe előtt ül egy fotelben, sem a festményre, sem a fotóra nem pillant, elnéz a műterem egy távoli pontja felé. Egy harmadikon a szemüveges Richter, cigarettával a szájában (mint az első, híressé lett sajtófotóin Pollock), egy ablak előtt áll, gondosan fotókat, nézőképeket vizsgál, a háttérben saját festménye: koponyás csendélet.

A fotók másik csoportja még ennél is inkább rokonítható Namuth megközelítésmódjával: Richter ezeken mindig mozgásban látható. A *Gyertya* című festményét készíti, ecsetjével éppen színes csíkokat húz. A földre fektetett képe fölött átlép. S legjellegzőbb módon: egy méretre vágott deszkával elhúzza képén a felső festékréteget. A művész jön-megy a műteremben, jellegzetes papucsában, festékes mellényében dolgozik. Tulajdonképpen nincs ebben semmi különös, a művész szakszerűen és keményen dolgozik.

A harmadik nagyobb csoportba tartoznak a mű nélküli portrék, amelyekben Richter néha bolondozik (Katz saját elmondása szerint fotósként sokszor zökkenti ki alanyait egy-egy grimasszal vagy akár csak a tényleg Hulot úrra emlékeztető tartásával), máskor komolyan néz. Eb-

ből a csoportból leginkább talán azok a fotók tesznek hozzá a Richterről mint művésztől már korábban megcsontosodni látszott képhez, amelyeken az alkotó mérlegel. Ezekben az esetekben jól látszik, hogy a fényképek mindig is Richterrel együttműködésben készültek, vagyis a művész nemcsak a képek alanya, de társalkotója is volt; ellentétben azzal, ahogyan Hans Namuth képei készültek Jackson Pollockról.

Hetven év leforgása alatt persze számos tekintetben átalakult a művészkép, így nehéz az összevetés. Megváltozott a fotós és a képzőművész szerepe; minden tekintetben megerősödött az önreflexió, a szerepek tudatos választása, a kritikai attitűd. Sőt, a művészek fotózása különálló, professzionális területté alakult, amelyen bizonyos kereskedelmi szint fölött ügynökségek, menedzserek, marketingesek játszanak kulcsszerepet. Benjamin Katz ebben a tekintetben egyrészt egy régi világ képviselője, másfelől nézve viszont az új – a kereskedelmi szempontokat soha szem elől nem tévesztő – szemléletmód egyik egykori előfutára. Ne feledjük, Katz neve már 1963-ban feltűnik a nyugat-berlini Werner & Katz Galéria cégéről, az elkövetkező évtizedek egyik legfontosabb német galeristája, Michael Werner neve mellett, hogy azután az első – Baselitz műveiből rendezett – kiállítás botránya nyomán azonnal hátat is fordítson a galériás tevékenységnek. (Az elmúlt években a Szépművészeti Múzeum által rendszeresen megrendezett német egyéni kiállítások művészei közül Baselitz és Immendorff például ma is Michael Werner galériájához tartoznak.) Richter pedig évtizedek óta pontosan

tudja, hogy abban a ritkás levegőű magasságban, ahol rajta kívül csak kevesen mozognak, nemcsak minden újabb alkotásnak, de minden újabb róla készült fotónak is döntő (kereskedelmi) jelentősége lehet. Az elmúlt néhány évtizedben sokan felhívták a figyelmet rá – legutóbb és legmeggyőzőbb keretben talán Wolfgang Ullrich, a *Siegerkunst* (Győztesek művészete) című kötet szerzője –, hogy Richter megjegyzése, mely szerint a műveiért kifizetett összeget abszurdnak tartja, semmi mást nem szolgál, mint hogy mondataival megőrizze a pénzügyektől, kereskedelmi érdekektől távoli, „tisztá” művészet illúzióját.

Benjamin Katz képei nézhetőek ebből a szempontból akár kereskedelmi képeknek is, Richterrel kapcsolatban mégis sokkal könnyebben adjuk át magunkat az illúzióknak. Pontosabban képeit sokkal inkább hajlamosak vagyunk a felvilágosodás korától körülbelül a múlt század nyolcvanas éveitől túlnyomórészt érvényes paradigma, az autonóm művészet lehetőségébe és létezésébe vetett hit felől nézni. A valóságban ezt a képet erősítik Benjamin Katz fotói is.

Talán Katz nyolcvanas években készült Richter-fotóin keresztül még azt is tisztábban látjuk, mennyire távol került tőlünk Gerhard Richter egykori, egyszerre német és globális világa. Jól látszik, hogy nemcsak az idő, de több világ is elválaszt már a nyolcvanas évek Nyugat-Németországának értelmiségi közegétől, amellyel néhány éve még sokkal szorosabban kötött minket össze az irodalom, a filozófia vagy az esztétika világa. Mára ennek az összeköttetésnek csak néhány szála és hírmondója maradt. Mostanra lassan azt is elfe-

lejtettük, hogy rendszerváltás utáni kultúránk mennyire ezekre a korabeli német mintázatokra épültek: a magyar írók, képzőművészek, tudósok, fordítók által közvetlen közletről és teljes szabadságukban először akkoriban látott német szerepekre, amelyek Nádas Péter, Esterházy Péter, Földényi F. László, Konrád György, Karádi Éva, Heller Ágnes, Eörsi István, Bacsó Béla, Birkás Ákos, Jovánovics György és sok más nagyszerű gondolkodó révén átszivárogtak Magyarországra, s egy időre úgy tűnt, tartósan is tartásmintát is jelenthetnek. Ha ma a Magyar Nemzeti Galériában Gerhard Richter egykori portréjára tekint a néző – aki már legalább a negyvenet betöltötte, hogy tudja, miről beszélek –, legfeljebb nosztalgiát vagy fantomfájást érezhet az elveszett világok iránt.

118

A fotókból nem olvasható ki, hogy Gerhard Richter művészetének mostani megjelenése Magyarországon egy régebbi kulturális modell, egy

idejétmúlt ethosz maradványa-e, vagy pedig mégis valamilyen kontinuitás lenyomata. Ha hozzáigazítanánk a kérdést a Richter-kiállítás címéhez, egyben főtémájához, akkor Magyarországról nézve valószínűleg a kontinuitás látszatát láthatjuk benne. Ha pedig megemeljük a nézőpontot, s túltekintünk a nemzeti kultúra (valamint a jelen) határain, akkor nehéz elképzelni, hogy ötven év múlva, a világ akkori egyik legjelentősebb idős festőjének tárlatán a kiállítás részét képezik majd a művésztől készült fotók. S még nehezebben elképzelhető, hogy ha mégis ott lesznek a fényképek, akkor bármilyen vizsgálati szempontból beilleszthetők lesznek majd a Namuth és Pollock, illetve a Katz és Richter közötti együttműködések sorába.

Gerhard Richter Valós látszat című kiállítása, benne **Benjamin Katz** fotósorozataival a Magyar Nemzeti Galériában látható, november 4-ig. Kurátor: **Bódi Kinga**.

Vadas József

Vécék a múzeumban

Az a gyanúm, tapasztalatom inkább, hogy Széchenyi Istvánnak a neve sem bukkan fel építészeink stúdiumaiban. Történelemórákon – még a középiskolában – nyilván szóba kerül a Lánchíd, amelynek kezdeményezője és építésének fő támogatója volt. Noha inkább csak az Akadémia megalapítása, a hitelélet ösztönzése és a lótenyésztés szorgalmazása mellett vagy után. Holott építészeti gondolkodóként is legalább egy

keretes ismertetést érdemelne az egyetemi tankönyvekben. Európai utazásainak tapasztalatai nyomán a „célszerű ház”, „célszerű lak” ismérveivel szinte funkcionalista szelvényben tárta fel a reformkor építészetére (is) jellemző siralmas hazai állapotokat. Vizsgálta meg kastélyaink és kúriáink kapcsán „hátramaradásainkat”, miként ebben a *Buda-pesti por és sár* címen 1834-ben közreadott röpiratában fogalmazott.

Nem mellesleg azt is félreérthetetlenül jelezve, hogy a felzárkózás nem járhat uniformizálódással: a világ különböző tájain más-más építészeti megoldásokra van szükség és persze lehetőség. Nem pusztán a „nagy, tiszta üvegekkel béraakott ablakok” mellett érvelt a természetes „világosság” ígézetében és a felesleges luxus (az „arannyal kifestett teremplafonok”, illetve a „felette bájáló” falképek) ellenében. Úttörő szerepet vállalt az angol *comfort* kifejezés meghonosításával egyszersmind a mellékhelyiségek – az árnyékszék és a konyha – higiéniájának érvényesítésében is. A műhelyekben száraz és tűzmentes raktárak legyenek – hirdette; nem habozott azonban hozzátenni: „lakházokban ezeken felül még többet is szabad kívánnunk: csend, szagtalanság, füstnélküliség, könnyű tisztíthatás [...] szellőztetés légvonat nélkül s oly elosztás, mely szerint nappali, ebédlő s éjjeli (szoba-terem) kellőleg elkülönözve legyenek.”

Bereményi Géza nevezetes filmjéből sokak számára ismerős lehet e mindennapjaink kis dolgainak fontosságát – köztük a nagyobb dolgok kulturált elintézésének lehetőségét is – nyíltan propagáló szellem ténykedése. A hídember Széchenyi ugyanis a mű egyik jelenetében szoboravatásnak beillő fennkölt mozdulattal lebbenti fel a nem egészen képletes fátylat kora nagy újdonságáról, a vízöblítéses illemhelyről. Prezentációját akkor még megsemmisítő elutasítás fogadta, amit egy vérfagyasztó női rikácsolás illusztrál. Minthogy a vérfagyasztó epizód látható-hallható a Budapest csatornázásának kultúrtörténetét bemutató átfogó kiállításon, a vissz-

hang óhatatlanul jelképes értelmet nyer. Máiig tartó idegenkedésünket is érzékelteti attól, ha változtatni kell megszokott életformánkon. (Gondoljunk csak a klímaváltozással kapcsolatos, majd hogyanem össznépi passzivitásunkra.) Nem éppen emelkedett (Kloáka, kanális, klozet) címevel és a múzeumi környezetben igencsak szokatlan szaniterjeivel ez a formabontó tárlat ily módon nem egyszerűen fiziológiai működésünk és az építészeti tervezőtevékenység szoros összefüggésére rávilágító Széchenyi emlékének adózik, amikor a hazai lakáskultúra egyik kezdeményezőjét látja benne. Az ürítés gyakorlatát szolgáló eszközök és nemzetközi előzményeinek bemutatásával egyszersmind a belső berendezés fogalmát is mai a műbútor-asztalosságon túlmutató módon taglalja.

Itt és most nincs terünk arra, hogy felvázoljuk a vécézés amolyan fejlődéstörténetét, amely a WC megjelenéséhez vezetett. Nem is dolgozunk, hiszen a kiállítás szintúgy pusztán epizódokat villant fel belőle. Ami általános, hogy az ürítés hosszú időn át inkább csak félrehúzódással járt, nem jelentett el- vagy bezárkózást; a hozzá kapcsolódó szégyenérzet a közelmúlt fejleménye. A rómaiak például nyilvános köztéri latrinákon végezték a dolgukat; a birodalom számos antik városában láthatók ma ilyenek. (Rekonstrukciós makettje meg szerepel a kiállításon.) Bár emésztőket már a középkori településeken is létesítettek, a szabadban munkálkodó emberek nappal inkább az árok mentén vagy a ház tövében könnyítettek magukon, ahogy Hieronymus Bosch egyik 1510-es festményén láthatjuk. Ismert volt

persze a mázas kerámiaedény, a tárlaton több példányban látható bili is (ma már zománcozott vasból vagy műanyagból készül); tartalmát az ablakokon át hajdan az utcára lötytyintették. A városfalak fészeknek látszó árnyékszékeiből lepottyantott ürületet felmenőink ugyancsak a természet gondjaira – a tisztító esőre vagy (ha volt) a folyóra bízta.

A paloták-kastélyok világában jelentek meg az ékítményes bútornak látszó (vagy éppen könyveknek álcázott) trónolószékek – közepén kiemelhető edényekkel. Szintén a közelmúltig használatban maradt a szószos fajansztál formájú *bourdaloue*, amibe bő szoknyájuk fedezetében a nők akár misék alatt is feltűnés nélkül belepisilhettek. (Miként a kiállítás elmagyarázza, az edény XIV. Lajos udvarának hosszadalmas prédikációiról nevezetes jezsuita teológusáról kapta nevét.) A szobai vécéket utóbb tartályokkal látták el, hogy az onnan átpumpált vízzel öblíthessék ki a belsejüket. Innen pedig már csak egy lépés a *water closet*, amelynek gondolatát John Harington vetette fel még Erzsébet királynő korában, de amely a polgári háztartás szükségleteként a tizennyolcadik századi Anglia folyamatos fejlesztéseinek – többek között Joseph Bramah és Alexander Cunnings munkálkodásának – születte; a tárlaton ez utóbbi mester bűzelzáróval kombinált szabadalmának képes ismertetésével találkozunk. Széchenyi akciójának jelentőségét azonban mi sem jelzi jobban, mint hogy ma használatos formájában a WC csak az 1851-es londoni világkiállítást követően – Thomas Crapper vállalkozásának jóvoltából – terjed el széles körben, a vezeté-

kes vízhálózat, illetve a csatornázás kiépítésével. Nem utolsósorban az iparosodásból következő városiasodás kényszerítő körülményeinek hatására.

Széchenyit a kényes orra tette a vízöblítéses illemhely protagonistájává; nem bírta elviselni, hogy az árnyékszékek miatt nálunk az épületek messziről bűzlenek. Az építész François Liger azonban 1875-ben már egzakt adatokkal agítált könyvében a kis- és nagydolgok rendezésének fontosságáról. A korabeli felmérések szerint egy teljes nap során az ember mintegy 1250 grammot ürít; ebből 125-160 gramm az exkrementum. Az így keletkező szenny egy év alatt eléri a fejenkénti 450 kilót, ami önmagában is tekintélyes mennyiség. Csakhogy már-már környezeti katasztrófával felérő szennyezés az ekkor kialakuló metropoliszok lélekszámával besorozva. Az 1784-ben még 600 ezres Párizs lakossága az ipari forradalom következtében a négy-szeresére emelkedett; így a tizenkilencedik század derekán a közel háromszázezer köbméter ürülék begyűjtéséről már központilag szervezett módon kellett gondoskodni (ezt a döbbenetesen nagy számot egy másik francia szerző, a szociológus Roger-Henri Guerrand 1991-es könyvéből puskázom). Míg aztán sor került – ha nem is a vécéhasználat következtében, de attól nem teljesen függetlenül – az átfogó csatornahálózat kiépítésére.

Mint a kiállítás világosan szemlélteti, némi késéssel nálunk is hasonló fejlemények mentek végbe. A mai Nagykörút helyén az egykori Duna-ág még a tizennyolcadik században nem csupán öntözővizet

adott a környező mezőgazdaságnak, egyszersmind a szennyvizet is abba vezették. Az ugrásszerű fejlődésnek indult Pest folyamatosan épülő házainak ellátására természetesen már csatornahálózat létesült, ez azonban kezdetben viszonylag kis területre korlátozódott: még a kiegészítés táján is alig terjedt túl a hatvani kapun, déli irányban a mai Nagycsarnokig, északon pedig a Tüköry utcáig húzódott. Az 1838-as nagy árvíz mellett a század két súlyos kolerajárványa (1831, 1866/67) valószínűleg kikövetelte a közegészségügy rendbetételeként a csatornahálózat kiépítését, ami a századfordulón valósult meg. Hasonló fejlesztés kezdődött a nagyobb vidéki településeken is. Zsolnayék pécsi üzemében nem csupán mives szaniterek készültek, miként a kiállításon látjuk, hanem nagy volumenben kőagyag csővezetékek is. Nemkülönbén az egyesült Budapesten, ahol a kiscelli kék agyagból gyártották a hozzá való keramitelemeket, mindazonáltal a Tabánban még az 1930-as évekig az Ördögárokba folyt a szennyvíz.

A múlt század elején létesült kispesti Wekerle-telepen mintaszerű módon az infrastruktúrával kezdődtek a munkálatok, a Széchenyi által szorgalmazott komfortosságra azonban a fővárosban még hosszú ideig várni kellett; ha a szoba-konyhás lakásokban volt is folyóvíz, vécé sok esetben csak emeletenként a folyó víz végén vagy esetleg a földszinten létezett. Fürdőszobával 1930-ban még mindössze a budapestiek törpe kisebbsége (húsz százalék) rendelkezett. Országosan az aránya 1949-ben csupán tíz százalék volt, még 1970-ben is éppen csak meghaladta a harmincat. A fővárosban ekkor már a la-

kások többségében volt fürdőszoba, de nélkülözhetetlen tartozékká csak ezt követően lett: a rendszerváltáskor már 81,2 százalékos az aránya. Hasonlóan alakult a vezetékes vízzel való ellátás is, bár mögötte a csatornahálózat némiképp lemaradt: az ezredfordulón vidéken még a lakásoknak a felét (43,8 százalék) sem érte el. Budapesten ez a mutató az új évezredben 90 százalék fölött jár, mert itt is akadnak olyan körzetek, ahol a lakások egyharmada még nincs bekötve a rendszerbe. Friss statisztikára sajnos nem leltem, de a fenti adatokból kirajzolódó trend így is egyértelműen jelzi: napjainkra természetes igény lett a tisztálkodás és a testi higiénia. Eszközeinek tervezése és gyártása, mint egy képes enteriőr mutatja a tárlaton, már a két háború között megkezdődött, dinamikusá ugyan csak a Kádár kori nagy lakásépítési hullám részeként vált. Ekkor kezdte meg működését Hódmezővásárhelyen az Alföldi Porcelángyár (ma Villeroy & Boch), amiről szintén fénykép tudósít; nekem hiányzott mellőle az Iparművészeti Múzeumból néhány olyan szaniter (mosdó például), amelyet a magyar dizájn korai klasszikus darabjaként Tuza László és Mittelholz Mihály tervezett.

A kiállítást a valahai rendház pincéjében rendezték, amely stílusos környezet a csatornához használt szerelvényeken kívül a második világháborús légoltalmi pince muzeális vécéjének is. Magam jól emlékszem még az ugyancsak föld alatti nyilvános illemhelyekre; az utcaiak persze nem fértek volna ide – így azok szintén fényképen szemlélhetők, az olyan érdekességek társaságában, amilyen az elhagyott

szovjet laktanyában megörökített taposós vécé. Megtisztítva sem kívánkozom a közelébe. Eredetiben szemlélhető viszont a szocialista világ rekvizitumaként a korabeli viszonyokról ugyancsak beszédes 3 Ft 20 filléres vécépapír. Nem tekeres volt, hanem végtelen leporelló, vagyis óvatosan kellett vele bánni, mert egy rossz mozdulat (szakítás) nyomán teljes egészében szétesett. Sikamlós barna anyaga alig lehetett puhább (legfeljebb egészségesebb) az ólommal szennyezett újságpapírnál, amely aranytartalékként szolgált, mert a hiánygazdálkodás viszonyai között olykor még a fenekünket sem volt mivel higiénikusan kitörölni.

Múzeumi rendezvényről lévén szó, a kiállítás az emberi ürülék művészeti artikulációjának jellegzetes darabjaival zárul. A múlt néhány klasszikus emléke (a meztelen hátsójukat mutató késő középkori épületplasztikák vagy Luther pápa-pamfletjének morbid illusztrációi) után kapott helyet a modernizmus nagy balhéjaként Duchamp piszoárja (Forrás, 1917), illetve a tágabb értelemben vett jelenből Robert Davidson lesipuskás fotósorozata a legendás Frank Zappáról, amint a

londoni Royal Garden Hotel vécéjén pont olyan kiszolgáltatottan ül, mint mindannyian hasonló helyzetben. Hamvas Béla paradoxonos aforizmája és néhány könyv között a monitoron Buñuel filmjének egyik olyan jelenete pereg, amelyen a vendégek gatyájukat letolva, szoknyájukat felhúzza a terített asztal mellett vécéken foglalnak helyet. (Abszurd volta dacára sem teljesen légből kapott fordulat ez: a legjelentősebb élő magyar bútortervező, Vásárhelyi János saját munkáit ironikusan székleteknek nevezi.) A példák vég nélkül folytathatók: Pasolini szodoma-filmjével, ahol – sok más borzalom mellett – fekáliát esznek, vagy a másik végleten Hundertwassernak a természeti körforgás mellett agitáló ökológiai vécéjével. Elvégre nem csupán az étkezés része mindennapjainknak, hanem az ürítés is. Az előbbivel szemben általában ez utóbbit intim szféránk részének tekintjük és takargatni szoktuk. Szerencsére nem ezen a jókedvű kiállításon.

Kloáka, kanális, klozet. Kis dolgok, nagy változások. Budapest csatornázásának kultúr-története. Kiscelli Múzeum. Kurátor: **Molnár Almos, Perényi Roland.**

László Ferenc

Desszert a szemnek

Annyi ádázul barátságatlan, bántóan gúnyos vagy éppenséggel egyenesen megvető hangvételű bírálat után a rovattól búcsúzkodóban lévő tévékritikust, ha tán az olvasók nem is, de a saját lelkiismerete okvetlenül szembesíti egy kötelezően megválaszolandó kérdéssel. Árulja már el végre és végezetül: milyen hát a jó tévéműsor? Létezik ilyen egyáltalán, még innen az ideák szféráján, a gyarló jelenben s nem mellesleg a hazai csatornák műsorkínálatában is fellelhető módon? Nos, majd fél évtizedes, szinte megszakítás nélküli dühösködést követően most az utolsó néhány tévékritikámban pozitív választ szeretnék adni, s egyszerűsre mind jó példákat fölmutatni. Mert a tévé nemcsak ótestamentumi átkokat érdemelhet, hanem olykor derűs-elégedett fejbólintást is, jelölés és bizonyosságául annak, hogy nincs kész mentség a műsorgyártók és csatornailletékesek számára: igenis lehetne jól, értelmesen és hasznosan is végezni a munkájukat.

Az első, az októberi jó példa persze rögtön vésválasztásnak tűnhet, hiszen nem a magyar, hanem a brit tévézés közegéből vétetik. Csak hogy a *The Great British Bake Off*, magyarul az őseredetű *Sütimester* évadjai innen-onnan ma is legalább négy hazai csatorna műsorrendjében feltűnnek. S ami ennél fontosabb, a produkció alapelemei külön-külön és együtt is ismerősek lehetnek a néző számára itthonról is – éppen csak az arányok mások. No, meg a végeredmény.

A 2010-ben a BBC által megindított, majd 2017-ben a Channel 4 csatornához átkerülő sütőverseny formátuma ilyesformán éppen olyan, amilyenek akár látatlanban is gondolhatnánk. Vagyis évadonként adott nagyjából egy tucat versenyző, akik közül hétről hétre hazaküld valakit a kéttagú zsűri, mígnem a három leggyűsebb elérkezik a nagy döntőig. Vannak itt mindenféle egyszerűbb, majd aztán egyre bonyolultabb cukrászati kihívások, elkészítendő sós és édes tészták, torták és sütemények, van egy sátor, ahol a megmérettetések lezajlanak, s persze vannak műsorvezetők is, akik a hangulatért felelősek. Szóval tényleg csupa-csupa olyasmi, ami a hasonló hazai gasztrorealitykben is megtalálható.

A hasonlóság oly nyilvánvaló, hogy a lényegi különbségek pusztán a hozzávalók felsorolásával szinte megfoghatatlanok, így az elemzés első érdemi fázisának a hiányok felmutatása ígérkezik. A legfontosabb, szinte túlbecsülhetetlen jelentőségű tétel, amelyet üdvös módon nem lelünk a *Bake Off* háza, pontosabban sátra táján: a túlspilázott drámázás. S nem mintha itt nem akadna utolsó pillanatban odaégetett pite vagy a rövid földi pályafutását a kukában bevégező Battenberg-torta. Mi több, az örökös zsűritag, Paul Hollywood még az ilyen műsorokban elmaradhatatlan szemöldökráncolás és fejszóválás gyakorlatait is elvégzi, elégedett kéznyújtása pedig ritka ajándékszámba megy. Ám mindez sohasem kap

kórházsorozatos vészhelyzetbe vagy szappanoperába illő drámázó körítést. Itt nincsenek szenvedélyes kitörések, s nincsenek kiborulások, de még fölcattanások sem.

Hogy ez a szigetország lakóinak kiegyensúlyozott temperamentumára (lásd még: angolos hidegvér) vall-e, vagy inkább a műsor edukációs sugalmazására, azt a távolból nem könnyű eldönteni, de tény: itt mindenki derűsen verseng, kollegiálisan összetart és emelt fővel, mosolyogva veszít. Mintha a britek kicsiben, egy cukrászverseny léptékei között reprodukálnák saját, történeti alapú kollektív önképük legvonzóbb jegyeit: a szolid understatementtől a nyugodt önirónián és az udvariasságon át egészen a kedélyes különbségek felvállalásáig. Merthogy minden évadban akad néhány egészen színes/sajátos egyéniség is, nagy bajszú walesi úriember, kicsattanóan jókedvű sussexi néni vagy tetovált birminghami pincér. A társadalmi és etnikai sokszínűség jegyében ráadásul közel- és távol-keleti származású versenyzők csakúgy a képernyőre kerülnek, mint kontinentális betelepülők vagy épp vállaltan meleg ifjak és idősebbek. Az összkép mégis nélkülözi a programszerű kimódoltság látszatát, s ami ennél is sokkalta fontosabb: a karakterek akárha valóban a saját privát létezésükből, mórifikálás és fazonírozás nélkül lépnek át a kamerák elé.

Ami a mindenkori két zsűritagot, vagyis Paul Hollywoodot és idősebb kolléganőjét, azaz Mary Berryt, majd a pár éve az ő helyébe lépő Prue Leith-t illeti, az ő szerepük persze döntően ugyancsak konvencionális. Vagyis könnyen felismerhető köztük a szereposztás, tehát az

egyikük szigorúbb, a másikuk megértőbb, olykor eljátsszák a nézetkülönbséget, s természetesen a döntés, a választás emésztő nehézségét is. A hasonló magyar műsorok döntőkeihez képest azonban ők nem egyszerűen értenek (még hozzá nagyon értenek) ahhoz, amit elbírálni kirendeltettek, hanem félreismerhetetlen módon valósággal a szerelmesei a sütikészítésnek. Ez már önmagában is szokatlan bájt kölcsönöz a zsűri itteni működésének, de Hollywoodék ráadásul képesek arra is, hogy mindeközben tartott öniróniával adják elő szerepeiket. Mindenkor jelezve és érzékletessé téve, hogy amit látunk: kettejük közt csakúgy, mint a műsor egészében – játék.

Komolyan veendő, ám váltig derűs, sőt olykor egyenesen bohókás játék. Ezt a jelleget hangsúlyozza a műsorvezető párok ténykedése is, ők ugyanis sohasem a feszültségnövelés, hanem mindenkor a feszültségoldás aktorai gyanánt tevékenykednek a *Bake Off* sátrában. Tehát túl a megértő és együttérző jelenléten, főleg mókáznak. Még hozzá többnyire önmaguk ellen fordítva poénjait, de gyakorta jóízűen nyelvelő vagy épp kacérkodó dialógusokat folytatva a játékosokkal, akik mint ha tortasütés közben is kaphatók lennének a fesztelenül humoros konverzációra. S minthogy 2018-ban *Ide süss!* címmel a Viasat3 honosította a formátumot, kínálkozik az egészen direkt összehasonlítás lehetősége is: Hajós András majd mindig tolakodónak tetsző önironizálásával szemben a brit minta műsorvezetői (s persze adásrendezői) rendre felismerik azt az érzékeny határvonalat, amely a kedély és a kedélyeskedés között húzódik. Ezen a tényen pedig ér-

demben még az sem változtat, hogy a nagy sikerű műsornak van természetesen egyfajta műfaji önmozgása, amely azonban a fokozódó habosítás közepette is tartja a mértéket. Vagyis egyre mókásabb ugyan, pláne a kísérőprogramjában (An Extra Slice), de elsősorban még mindig a sütikről, illetve a sütik iránt érzett közös elkötelezettségről-vonzalomról szól.

S ezen a ponton az ezúttal kétszeresen is édesszájú kritikus befejezésül rámutatna a *The Great British Bake Off* (Sütimester) legvonzóbb és legimponálóbb ismertetőjegyére. Arra ugyanis, hogy ezek az angol tévések, miközben szemre szimpla műsorgyártásra szegődtek, valahogy mégsem ódzkodtak attól, hogy jótékonyan formáló hatást gyakoroljanak a tévénezői kultúrára. Nem csu-

pán azáltal, hogy hajlandók évadról évadra akár még gasztrotörténeti ismeretterjesztést is belecsempészni a heti adásokba. Vagy azzal, hogy a hagyományos szigetországi desszerteken hamar túllépve a műsorkészítők immár jó ideje az elkészítendő-bemutatandó torták, sütemények és egyéb tésztaleműk valóságos nemzetközi horizontját tárják a nézők elé. A főérdem valahol ott lelhető, hogy a produkció képes volt kiváltani az amatőr cukrászkodás valóságos brit reneszánszát, a regionális identitást öregbítő tésztafélék meg a merész egzotikus desszertek elkészítésére kaptva sokezernyi férfit és nőt, öreget és fiatalot. Merthogy vitán felül kultúraterjesztés ez is, éppen csak a koleszterin- és a vércukorszintre ajánlatos ügyelni mellette.

Rajesók Attila: Fél alma

Vitányi Iván

(1925–2021)

Res publica abscondita

126

Vitányi Iván sok életet élt. A bukásokban és újrakezdésekben bővelkedő huszadik század magyar idejében élve sokszor halt meg, de mindig újjászületett. Próteuszhoz hasonlóan sokféle alakot öltött. Filozófusként a végtelennel társalkodott. Esztétaként a táncművészet ár-apályának dinamikáját írta le. Pszichológusként a zene rejtett üzenetének megfejtésére vállalkozott. Szociálpszichológusként a kreativitás elméletét alkalmazta kreatívan. Szociológusként megújította a kulturális fogyasztás elméletét. Politikatudósként Bibó István, Szekfű Gyula, Szűcs Jenő nyomdokain haladva a magyar társadalom kényszerpályáival való szembenézésre készítetett. Tudományszervezőként kutatói közösségeket alapított és tartott fenn. Önéletrajzi regénye tanúsítja, hogy író is lehetett volna. Folyóirat-szerkesztőként először a *Válóság*, utóbb a *Mozgó Világ* szerkesztőségeiben a magyar értelmiségi láthatárának bővítésén munkálkodott.

A hálózatelmélet nyelvén szólva igazi „hub-ember”, a maga szavával „küszöbember” volt, aki mindegyik életében megtalálta szövetségeseit, küzdőtársait, s persze ellenségeit, akiknek zaja nem némíthatta el hangját sosem. Minden életén és szerepén túl Vitányi Ivánt empátiája, toleranciája, segítőkészsége és nem utolsósorban páratlan humorérzéke tette varázslatos emberré.

A sok élet egyetlen transzgenerációsan közvetített életáramba torkoll, melynek kezdetei a török hódoltság végéig nyúlnak, amikor Iván ősét, Vitányi Gergelyt 1667-ben a török elleni harcban viselt érdemeiért a király felvette a nemesi rendbe. A huszadik századi utód megmaradt nemesnek a szó lelki értelmében. Egészen fiatalon részt vett a Magyarországot megszálló nemzetiszocialista Németországgal és hazai szövetségeseivel szemben alakult ellenállásban. Sopronkőhidán Bajcsy-Zsilinszky Endre 1944. december 23-án rá hagyta Magyarországot és a süteményes dobozát, melynek tartalmát már nem volt ideje elfogyasztani.

Gyakran idézte Dahrendorf mondasát, mely szerint „egy politikai rendszert hat hónap alatt le lehet váltani, egy gazdasági rendszert hat év alatt át lehet alakítani, a társadalom átalakításához hatvan év kell”. A Dahrendorf által megkívánt hatvan év első felében politikusi szerepet vállalva Vitányi alaposan kivette részét az átalakítás munkájából, ám amikor a sors teret nyitott előtte, nem nyújtotta ki a kezét a hatalomért, nem lett pártja elnöke. Az értelmiségi legyőzte a politikust bent a léceken, és a politikus legyőzte az értelmiségit kint az életben. Győzött a cselvető ész.

A győzelem azonban pürrhoszi lett. A szabadság és az egyenlőség versenyé-

ben elbukott mind a szabadság, mind az egyenlőség. Vitányi Iván életei a szabadság és az egyenlőség jegyében váltak eggyé. Az újrakezdettséghez a látható országban nyüzsgő mohó, önző és kapzsi percemberek lármáján túl meg kell hallanunk a Láthatatlan Magyar Köztársaságba távozott óriásokat, akik azt kiáltják, hogy nincs szabadság egyenlőség nélkül, s nincs egyenlőség szabadság nélkül.

Vitányi Iván teste, míg élt, magán viselte az 1944-ben a Margit körüti

gyeházban elszenvedett kínzások nyomait. Sopronkőhidáról való kiszabadulása után testében, lelkében hűen őrizte a Bajcsy-Zsilinszky Endrétől kapott örökséget. Mindazoknak, akik szerették, tisztelték, tanultak tőle, kötelességünk és felelősségünk, hogy folytassuk, vigyük tovább ezt az örökséget, tegyük végre láthatóvá a Láthatatlan Köztársaságot.

Csepeli György

Vitányi Iván emlékezetére

Iván életét tragikus életnek látom. Nem a magánemberét, hanem a közéleti emberét. Mivel elsősorban népművelő volt, minduntalan szembesülnie kellett az aktuális néppel, s minduntalan csalódnia kellett. Mert nem úgy van, ahogy Illyés írta fenségesen Bartók-versében, minek hitében – mint Herdertől máig oly sokan – Iván is osztozott, „hogy van, van lelke még / a »nép«-nek, él a »nép« / s hangot ad!”. Hanem úgy, hogy az a megszerkesztett szubsztancia, amelyet népnek nevezünk, viszonylagos és ingatag. A 2010. évi változásokra fekete iróniával mondta egy jelentős író, hogy „rendes, istenfélő népvót, nem, mint az előző”. Más Horthy népe, Szálasi népe, Rákosi népe, Kádár népe, s más ma Orbán népe. Ezeket a nép-konstrukciókat Vitányi mind átszenvedte, átbizakodta, átcsalatozta.

Minden politikai rend más és más népet vizionál, s a látomás testet ölt. Ám néha feltűnik az ellenkezője. A „nép” nemet mond, ellenáll, vagy

energikus jókedvvel és őszinteséggel új világot épít, s ezzel elképzeli, létrehozza, s elkezd megzilárdítani önmagát. Vitányi Ivánnak mindkettőben része volt, a fényes szelek kurta idejében, vagy az '56-os népfelkelés napjaiban. Vészeketől kevésbé hányt népeknek megadatik az idő a megszilárduláshoz, a méltóságtudat és önérzet kialakulásához; normák létrehozásához és elsajátításához, amelyek nem engedik, hogy a nép újra és újra gyurmává váljon vezetői kezében. A fényes szelek és '56 bitókkal szegélyezett és rettentéssel szabályozott utótörténete nem ilyen volt.

Vitányi hosszú élete tükre lett a 20–21. századi magyar történelemnek Sopronkőhida Zsilinszkyvel szomszédos cellájától idáig, ravaláig. Ez a történelem társadalmi békére – szabadság nélkül – csak a Kádár-korszak utolsó két évtizedében, szabadságra – társadalmi béke nélkül – csak a rendszerváltás utáni első két évtizedben talált.

Iván minden időben – ahogy lehetett – demokrata maradt. „Készen a megújulásra”, ha úgy hozza a sors, ahogyan a vörös inges fiúról írta, akit Jancsó-Hernádi Miklós a *Fényes szelek*ben köztudomásúlag róla mintázott. De mit jelent ez, ha a magyar történet démoszai mindig újra a kudarcot testesítették meg, holott a démosznál, a honpolgárok összességénél felsőbb instancia – a jog megformálta mederben – nincs és nem is lehet. Mit jelent ez, ha még meg kellett érnie, hogy az úri kíméletlenség megint egyszer rásuhintott szíjostorával a „népre”, s felhozta belőle – a szabadrablástól és népítéletektől innen – a legrosszabbat, az idegengyűlöletet, a gonosz előítéleteket, a tompa bezárkózást, az egymás iránti szolidaritás hiányát, az apátiát, az atomizálódást.

Vitányi magyarázó sémája az volt, hogy a magyar történelem nem szabadult meg a feudalizmustól. Lehet. Hát akkor ez volt az oka közéleti alakja tragikus summájának. S nemcsak a demokrata reményei hiúsultak meg újra meg újra, hanem a népművelő is viszontláthatta azokat a nyomorú állapotokat, ahonnan elindult. A tudatlanság szolgaságban tart; a leszállított tankötelezettség ma csak egy évvel magasabb a Horthy-éráénál, zsákutcás képzési formák akadályozzák a fiatalok kitörését determinált pályájukból, az egyházi iskolák sokasodnak, az egyenlőtlenség nőttön-nő a közoktatásban, és a nemzet napszamosai az értelmiségi lét páriái. A kör bezárult.

Legyen Neked könnyű a föld, Vitányi Iván!

Radnóti Sándor

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA